

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM HUKUKUNDA TELFİK

Yasemin KORUCU

Danışman
Prof.Dr. Mehmet ŞENER

2010

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "**İslam Hukukunda Telifik**" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Yasemin KORUCU

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Yasemin KORUCU
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Yüksek Lisans
Tez Konusu : İslam Hukukunda Telifik
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	☐	OY BİRLİĞİ	☐
DÜZELTİLMESİNE	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
REDDİNE	☐		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O****
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	☐	Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.	☐	
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐	
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	☐	

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi İslâm Hukukunda Telfik

Yasemin KORUCU

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İslâm Hukuku, canlı ve yürürlükte olan bir hukuk sistemidir. Bunu naslara dayalı olarak yapılan içtihatlarla gerçekleştirmiştir. Mecelle'de ifade edildiği gibi "Zamanın değişmesiyle, hükümlerin değişmesi inkar edilemez."

Delilini bilmeksizin başkasının hüküm ve re'yi ile amel etmek anlamına gelen ve içtihadın tam zıddı olan taklit, bilginlerin çoğu tarafından hoş görülmemiştir. Farklı görüş ve hükümleri birleştirmek anlamına gelen telfik ise VII. asır'dan itibaren usûlcüler arasında tartışılan bir konu olmuştur.

İslâm Hukukunda içtihada dayalı bir mesele olan telfik, genellikle fıkıh usûlü kaynaklarının taklit bölümünde ele alınmıştır. Aynı zamanda özel risâlelere de konu olmuştur.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, taklidin tanımı, taklidin uygulama alanı ve taklidi caiz görüp görmeyenler ve gerekçelerini ele aldık. İkinci bölümde, içtihat ve taklitte telfiki inceledik, üçüncü ve son bölümde ise İslâm Hukukunda telfik, İslâm Hukuk ekollerinin telfike bakışı ve sakıncalı olan telfikin ne olduğu üzerinde durduk.

Anahtar Kelimeler: 1) Taklit 2) Telfik 3) İctihat

ABSTRACT
Post Graduates Thesis
Telfiq in Islamic Jurisprudence

Yasemin KORUCU

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Fundamental Islamic Sciences

The Islamic Jurisprudence is an active and valid law system. And it has realized this by convictions based on religious proofs. The change of time and the change of the jurisdictions –as explained in Mecelle- can't be denied.

“Imitation” meaning to act considering the jurisdictions and the opinions of others without knowing their proofs has never been tolerated by scholars. “Telfiq” meaning to connect the variative opinions and jurisdictions however is a subject discussed among methodists from the seventh century.

Telfiq that is a convictional subject of the Islamic Jurisprudence and is usually treated in the taqlid imitation chapter of Islamic method books. It forms also a subject of special booklets.

Our study is composed of three parts. In the first part we held the meaning of “imitation”, the usage area of it and held who accepted or not accepted imitation with their causes. In the second part we worked on “telfiq” on religious proofs and imitation. And in the third and the last part we pointed on telfiq within Islamic Law, the point of view of Islamic methods to telfiq and on the inconvenient telfiq,

Key Words: 1) Taqlid 2) Telfiq 3) Ijtihâd

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	IX

BİRİNCİ BÖLÜM

TAKLİT KAVRAMI

I. TAKLİDİN ETİMOLOJİK YAPISI.....	1
A) SÖZLÜK ANLAMI.....	1
B) TERİM ANLAMI.....	1
II. TAKLİDİN UYGULAMA ALANI.....	3
A) TAKLİT-İTTİBÂ İLİŞKİSİ.....	3
B) AMELÎ HÜKÜMLERDE TAKLİT.....	4
C) HADİS-TAKLİT İLİŞKİSİ.....	6
D) BELLİ BİR MEZHEBE BAĞLANMA.....	9
1-Tek Mezhebe Bağlanmanın Gerekli Olduğu Görüşü.....	9
2- Tek Mezhebe Bağlanmanın Gerekli Olmadığı Görüşü.....	11
3- Âmidî ve İbnü'l-Hümâm'ın Görüşleri.....	13
E) DÖRT MEZHEP DIŞINDA BİR GÖRÜŞLE AMEL ETME.....	13
F) YAPILMASI HARAM OLAN TAKLİT.....	15

III. TAKLİDİ CÂİZ GÖRÜP GÖRMEYENLER VE GEREKÇELERİ.....	16
A) TAKLİDİ CÂİZ GÖRENLER VE DELİLLERİ.....	16
B) TAKLİDİ CÂİZ GÖRMEYENLER VE DELİLLERİ.....	19
C) TAKLİT KONUSUNA İLİMLİ YAKLAŞANLAR.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

TELFİK KAVRAMI

I. TELFİKİN ETİMOLOJİK YAPISI.....	28
A) SÖZLÜK ANLAMI.....	28
B) TERİM ANLAMI.....	28
II. İÇTİHATTA TELFİK.....	30
A) ÜÇÜNCÜ BİR GÖRÜŞ İLERİ SÜRME.....	31
B) FASL VE TAFSİL KAVRAMLARI.....	32
III. TAKLİTTE TELFİK.....	33
A) TEK (BİR) OLAYDA GERÇEKLEŞEN TELFİK.....	34
B) İKİ OLAYDA GERÇEKLEŞEN TELFİK.....	35
C) İCMÂ'A MUHALİF OLAN TELFİK.....	37
D) İCMÂ'A MUHALİF OLMAYAN TELFİK.....	38
E) TELFİKİN GERÇEKLEŞME ŞEKLİ.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNDA TELFİK

I. İSLÂM HUKUKUNDA TELFİK.....	42
A) TEŞRÎ'DE TELFİK.....	45
B) MEZHEP İÇİNDE TELFİK.....	47

C) BİR MEZHEPTEN BAŞKA BİR MEZHEBE GEÇME (İNTİKAL).....	49
II. TELFİKİ KABUL EDİP ETMEYENLER VE GEREKÇELERİ.....	53
A) TELFİKİ KABUL ETMEYENLER.....	53
B) TELFİKİ KABUL EDENLER.....	54
C) TELFİKİ KABUL ETMEYENLERİN DELİLLERİ.....	54
D) TELFİKİ KABUL EDENLERİN DELİLLERİ.....	59
III. İSLÂM HUKUK EKOLLERİNİN TELFİKE BAKIŞI.....	63
A) HANEFÎ EKOLÜ.....	63
B) MALİKÎ EKOLÜ.....	65
C) ŞÂFİÎ EKOLÜ.....	65
D) HANBELÎ EKOLÜ.....	67
IV. SAKINCALI OLAN TELFİK VE KOLAYINA GELENİ ALMA.....	67
SONUÇ.....	70
BİBLİYOGRAFYA.....	71

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser.
a.g.m.	: adı geçen makale
b.	: bin, ibn
Bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
D.E.Ü.İ.F.D	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.z.	: Hazreti
İSAM	: İslami Araştırmalar Merkezi
nşr.	: neşreden
r.a.	: radiyallâhü anh.
s.	: sayfa
s.a.v	: sallallâhü aleyhi ve sellem
S.	: sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	: tercüme eden
thk.	: tahkik
tsh.	: tashih
ty.	: basım tarihi yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
yy.	: basım yeri yok

BİRİNCİ BÖLÜM

TAKLİT KAVRAMI

I. TAKLİDİN ETİMOLOJİK YAPISI

A) SÖZLÜK ANLAMI

K-L-D kökünden gelen ve tef'il kalıbında olan "taklit"; suyu havuzda biriktirmek, toplamak, bir şeyi diğeri üzerine bükmek (sarmak), insanların denizde boğulması, birini bir görevden sorumlu tutmak¹, sıtmanın nöbet nöbet gelmesi, ekini suvarmak (sulamak), birine gerdanlık takmak, iş yaptırma, tayin etmek², devenin boynuna kurbanlık nişanı takmak³, başkalarının sözünü hüccetsiz ve delilsiz olarak kabullenmek⁴, atları düşmana karşı bağlamak ve tanınmaları için boyunlarına bir işaret takmak⁵, kılıcı kuşanmak⁶, bastonun ucundaki kabza⁷, birinin fiil ve hareketinin aynısını yapmaya ona benzemeye veya benzetmeye çalışmak⁸...gibi anlamlara gelmektedir.

İsim olarak kabul edilen "taklit" ise; gümüşten bilezik⁹, devenin burun halkası, anahtar, boyun, âdetler, gerdanlık, madalya, humma nöbet günü, su hissesi, uzun gerdanlı deve, suyu çok kuyu, hazine, bükülmüş ip, Cidde'ye gelip giden Mekke kafilisi¹⁰ gibi çok çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.

B) TERİM ANLAMI

İslâm Hukuk Metodolojisinde taklit : "Delilini bilmeksizin bir sözü kabul etmektir." veya " Sözü, şer'î delillerden birisi olmayan bir kimsenin sözüyle mezkur delillerden birine dayanmaksızın amel etmektir." gibi birbirine yakın şekillerde tanımlanmıştır.¹¹

¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem, **Lisânü'l-Arab**, Beyrut 1375, III, 365-366.

² Mes'ud, Cübran, er-Râid, Beyrut 1978, II, 1198; **el-Mu'cemu'l-vasît**, Heyet, İstanbul 1990, s. 754.

³ eş-Şevkanî, Muhammed b. Ali, **İrşâdü'l-fuhûl**, Mısır 1937, s. 265.

⁴ Cürçânî, Seyyid Şerif, **et-Ta'rifât**, Dersaadet 1283, s. 64.

⁵ Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed, **Esâsü'l-belâğa**, Beyrut 1965, s. 375.

⁶ İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed, **Mekâyisü'l-luğa**, Beyrut 1411, V, 19.

⁷ İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin, **Kitâbu Cemhereti'l-luğa**, Beyrut 1987, II, 625.

⁸ Sâmi Şemseddin, **Kâmus-ı Türkî**, İstanbul 1998, s. 427.

⁹ Karahisârî, Mustafa b. Şemseddin, **Ahter-i kebîr**, Dersaadet 1310, s. 830.

¹⁰ Zebîdî, Muhammed Murtaza, **Tâcu'l-arûs**, Beyrut 1306, II, 475.

¹¹ Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, **Kitâbü'r-reddi alâ men ahlede ile'l-ardi ve cehile enne'l-**

Buna göre, dayandığı Kitap, Sünnet, İcmâ' delillerinden biri bilinmeksizin bir müçtehit veya mukallidin sözünü alıp onunla amel etmekle taklit gerçekleşmiş olmaktadır. Taklit edene "mukallit" denir. Mukallit delile değil, hükmü çıkararan bilgine dayanmaktadır.¹²

Suyûtî'nin bildirdiğine göre Haşeviyye ve Tâlimiyye fırkaları taklidin hak yol olduğu görüşündedirler. Onlara göre taklit vâcip, nazar ve araştırmak haramdır.¹³

Bilginler "taklit" kelimesini "delilini bilmeksizin bir sözü almaktır."¹⁴ şeklinde özetlemişlerdir. Kur'an'da bu kökten "**Mekâlid**"¹⁵ (anahtarlar, hazineler) ve "**Kalâid**"¹⁶ (gerdanlıklar) şeklinde kullanılmıştır.

Arapçada bu kökten türemiş bulunan "iklid", anahtar anlamında yalnız kapalı bir şeyi açmak değil açık kapıyı, hazineyi kilitlemek, kapamak, korumak anlamlarında da kullanılmıştır. Türkçe'deki kilit kelimesi de bu kökten gelmektedir.¹⁷ Taklit "tef'il" kalıbında olup, bir kadının veya adamın boynuna kilâdet (gerdanlık) takmak anlamındadır. Terim olarak; boynuna dolamak diye ifade edilir ve alâmet için Hacda kesilen kurbanın (hedy) boynuna bir nesne yani kolyeye benzeyen "kurbanlık nişanı" geçirmek anlamında da kullanılmaktadır.¹⁸

Taklit delile dayanmayan bilgidir. İlim ise delil yoluyla elde edilen bilgidir.¹⁹ Gazzâlî'ye göre taklit, bir görüşü delilsiz kabullenmektir. Bu tanıma göre Rasûlullah'ın sözünü kabullenmek taklit değildir. Çünkü bizzat kendisi delildir. Rasûlullah dışında herhangi birinin sözünü almak taklittir.²⁰

İctihade fî külli asrin ferada, Beyrut 1983, s. 120; Emîr Padişah, Muhammed Emin, **Teysîrû't-tahrîr**, Mısır 1351, IV, 241; İbn Hâcib, Cemâleddin, **Münthe'el-vusûl ve'l-emel**, Mısır 1326, s. 163.

¹² Karaman, Hayrettin, **İslâm Hukukunda İctihat**, İstanbul 1996, s. 195; M. Reşid Rıza, **İslâm'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri**, çev. A. Hamdi Akseki, s. 85.

¹³ Suyûtî, **a.g.e.**, s. 127.

¹⁴ Attar, Hasan, **Hâşiyetü'l-attar alâ cem'il-cevâmi'**, Beyrut 1996, II, 432; Cürcânî, **et-Ta'rifât**, s.64.

¹⁵ Mâide, 5/12; 5/97.

¹⁶ Zümer, 39/69; Şura, 12/42.

¹⁷ Atay, Hüseyin, **Kur'an'a Göre Araştırmalar V**, Ankara1995, s. 27.

¹⁸ Mütercim Âsım Efendi, **Kamûs Tercemesi**, İstanbul 1304, I, 1265-66.

¹⁹ İbn Abdilber, Yusuf, **Câmiu beyâni'l-ilim ve fadlihi**, Riyad 1994, s. 993.

²⁰ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, **el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl**, Şam 1980, s. 471.

II. TAKLİDİN UYGULAMA ALANI

A) TAKLİT-İTTİBÂ İLİŞKİSİ

İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (751/1350) gibi, taklide karşı çıkan bazı bilginler, “taklit” ile “ittibâ”yı anlam bakımından farklı kabul etmişlerdir. İbnü'l-Kayyim; “Tâbî olmak, tâbî olunan kişinin yoluna gitmek ve onun yerine getirdiği şeylerin benzerini yerine getirmektir.”²¹ dedikten sonra, Ahmed b. Hanbel'den (241/855) bu konuda şöyle bir görüş naklediyor: “İttibâ, Rasûlullah ve ashaptan gelenlere uymaktır.”²² Taklit yerilmiştir. İttibâ kelimesi için böyle bir şey söylemek söz konusu değildir.

Şeyh Senûsi'ye göre: “Taklit, şer'î bir delile dayanmayan kimsenin bir sözüne uymaktır. “İttibâ” ise şer'î delillere uymaktır. Dinde İttibâ câizdir, ama taklit câiz değildir.”²³

Zemahşerî: “Tabe'ahû ala kezâ”nın anlamı, “ona her hangi bir şeyde muvafakat etti demektir.” diyor.²⁴

Taklit, nereden aldığını bilmeden, deliline bakmadan bir kimsenin söz ve görüşünü almak, kabul ve amel etmektir. Hz. Peygamber (a.s) e ittibâ ise ancak O'nun sünnetini bildikten sonra olur; burada delil ile hüküm birleşmektedir.²⁵

Şevkânî'nin şu sözleri konuyu daha iyi açıklamaktadır: “Selefin çoğu ne müçtehit ne de mukallit idi. Sahabe, Tâbiûn ve Etbâ içinden içtihat derecesine ulaşamayanlar, belirli bir müçtehid taklit etmiyor, onlardan problemleri ile ilgili delilleri sorup öğrenerek bunlara ittibâ ediyorlardı. Bu mezhepler ve “delilsiz olarak bir başkasının sözünü kabul ve tatbik” anlamına gelen taklit, nesillerin en hayırlılarından sonra ortaya çıkmıştır.”²⁶

²¹ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmü'l-muvakkîn**, Beyrut 1973, II, 190.

²² İbnü'l-Kayyim, **İ'lâmü'l-muvakkîn**, II, 200.

²³ Şeyh Senûsi, **İçtihat ve Taklit Çerçevesinde Nassın Uygulanışı**, çev. Abdülhadi Timurtaş, İstanbul 1995, s.143; İbn Abdilber, Ebû Abdullah b. Havvâz Bundâd el-Basrî el-Malikî'den naklen aynı cümleyi kullanıyor. **Câmiu beyânî'l-ilim**, II, 993.

²⁴ Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer, **Esâsü'l-belâğa**, Beyrut 1965, s. 59.

²⁵ M. Reşid Rıza, **İslâm'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri**, ter. A. H. Akseki, s. 177.

²⁶ Şevkânî, **el-Bedru't-tâli**, Beyrut 1834, II, 89.

B) AMELÎ HÜKÜMLERDE TAKLİT

İzmirli İsmail Hakkı: “Fer’î olan hükümlerdeki içtihat, ahkâm-ı asliyye (inançla ilgili hükümler) ye benzememektedir. İnançla ilgili hükümler, hem az hem de aklîdir. Fer’î hükümler ise çok ve delilleri şer’îdir. Bu hususta içtihat ise her Müslüman’ın yapabileceği bir şey değildir. Herkes içtihat etmeye mecbur kılınsa, ziraat, sanat gibi bütün işlerin tatil olması gerekir ki, ayrıca herkesin içtihat etmeye kabiliyeti de yoktur. Bunlara bakarak taklit, çok benimsenmemiş olsa da içtihadada gücü yetmeyenler için zaruri görülmüştür.”²⁷ demektedir.

Reşid Rıza ise: “Taklit dinin aslında, inançla ilgili olan kısımda mazeret sayılmazsa da fūrû’da, amel ve tatbikatla ilgili kısımda mazeret sayılır.” denilmesine cevap olarak: “Dinin fūrû’ kısmını delillerinden anlamak, inanç kısmını kesin delilleriyle anlamaktan daha kolaydır. Çünkü bunların delilinde aranacak husus bunların sağlam bir yoldan nakledilmiş bulunmasıdır. Fakat inanç böyle değildir, burada naklî delilden başka tefekküre ve aklî delile ihtiyaç vardır. Madem ki Allah güç olan ile mükellef kılıyor şu halde güç olmayanla nasıl mükellef kılmaz ve onda taklidi mazeret sayar?”

Kıyas ve re’y ile nadir hadiselerin hükmünü bulup çıkarmak, inanç meselelerini kesin delil ile anlamaktan daha zordur; fakat bunlar öyle meselelerdir ki bilemediği için riâyet edemeyen müçtehit bile bunlarda mazur sayılır. Bilinen şekli ile namaz, rekatların sayısı, oruç, zekat, hac gibi dinden olduğunu herkesin bildiği ameli meselelerin hükmü, akâid meselelerinin hükmü gibidir. Bunların hepsi Allah ve Rasûlü’nden tevatür yoluyla ve tatbik edilerek gelmiş olduğundan anlamak hiç kimseye güç gelmez; münakaşa ancak nadir vuku bulan konulara aittir.²⁸

İbnü’l-Kayyim, çabaladığı halde nasların anlamını tam kavrayamayan kişi için şöyle demektedir: “Allah’ın indirdiği vahye tâbi olmak için bütün güç ve imkanını kullanmasına rağmen kendisine onun bir kısmı kalan kimse, o meselede

²⁷ İzmirli, İsmail Hakkı, **İlm-i hilaf**, Dersaadet 1330, s. 269.

²⁸ M. Reşid Rıza, **İslâm’da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri**, ter. A. H. Akseki, s. 90.

kendinden daha bilgili birini taklit etse bu kişi bu taklitten dolayı yerilmez; övülür ve aynı zamanda ecir alır.²⁹

“Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur.” Kaidesine göre avâm için taklit gerekliyse de, içtihadı muktedir olmamakla birlikte taklit ettiği müçtehidin delilini anlayacak kadar kabiliyeti olan kişiler için taklit gerekli değildir.³⁰

Bilginler, şer’î nasların manalarını kavrayamayan avâm insanların âlimlere uymalarının gerekliliğine “Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorunuz.”³¹ âyetini delil olarak göstermişlerdir ve avâmdan sayılmayan orta derecede bilgili olanların doğrudan hadislerle amel etmelerinin gerekliliğini söyleyerek, taklit etmelerini hoş görmemişlerdir.³²

Bununla birlikte sonraki usulcüler bir kısmı bu görüşe karşı mutlak olarak taklidin gerekliliğinde, içtihadı ehil olmayan âlimleri içtihadı aciz olmalarından dolayı avâm içine dahil etmişlerdir. Hatta bu tip bilginler için taklidi gerekli görmüşlerdir.³³

İslâm hukukçularının çoğuna göre, ister içtihadı önce, ister içtihadı sonra olsun kesinlikle bir müçtehidin, diğer bir müçtehidin taklidi câiz değildir. Her müçtehidin kendi içtihadıyla amel etmesi vâciptir.³⁴

Beyhakî’nin naklettiğine göre, İmam Şâfiî: “Delilsiz ilim talep eden kimsenin misali, gece odun kesen oduncunun durumu gibidir. İçerisinde zehirli bir yılan olan odun destesini sırtlar, derken yılan onu sokmaya başlar fakat o kimse bunun farkında değildir.” demiştir.³⁵

Şah Veliyullah Dehlevî (1176/1762) amelî hükümlerde taklit konusunda Müslümanları üçe ayırır. Birinci sınıf müçtehitler, ikinci sınıf içtihadı muktedir olmayan âlimler, üçüncü sınıf ise avâmdır.³⁶

²⁹ İbnü’l-Kayyim , a.g.e., Beyrut 1991, II, 188.

³⁰ Seyyid Bey, Mehmed, **Usûl-i fıkıh (Medhal)**, İstanbul 1333, Matbaa-i Amire, s. 287.

³¹ Enbiya 21/7.

³² Şeyh Senûsi, a.g.e., s. 116.

³³ Seyyid Bey, a.g.e., s. 287.

³⁴ Seyyid Bey, **Medhal**, s. 285.

³⁵ Beyhakî, **Menâkıbu’s-Şâfiî**, Kahire 1972, II, 142.

³⁶ Dehlevî, Şah Veliyullah Ahmed b. Abdurrahim el-Faruki, **el-İnsâf fî beyani sebebi’l-ihtilaf** , Kahire 1398, s. 42-43.

Seyyid Bey (1343/1925)'e göre müçtehitler için taklit câiz olmayıp içtihat vâciptir. İctihada muktedir olmayan bilginlerin mutlak taklidi câiz olmayıp tâbi olduğu müçtehidin delilini bilmesi gerekir. Avâmın taklit etmesi ise zarûridir.³⁷

Görüldüğü üzere amelî hükümlerdeki taklidin caiz olması konusunda çoğunluk, mükellefin içtihat etmesini şart koşmuştur. Diğerleri, içtihadı gücü yetmeyenlerin mutlak olarak taklit etmeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bazıları ise içtihadı gücü yetmeyenlerin taklit etmesinin câiz olduğu, gücü yeten müçtehitlerin taklidinin haram olduğunu ifade etmişlerdir.³⁸

C) HADİS-TAKLİT İLİŞKİSİ

İslâm Dininde Şâri', Allah ve O'nun Peygamberidir. Müçtehitler Şâri' olmadıkları gibi şeriatı koymada Şâri'den (Allah tarafından) görevlendirilmiş değillerdir. Buna göre ne kadar büyük müçtehit olursa olsun hiç kimse masum ve hatasız değildir ve hiçbirinin nassa ve şeriate muhalif olan görüşleri kabul edilemez.

Seyyid Bey'e göre: "Bizim mezhep imamına uyuşumuz acimizden, doğrudan doğruya Kitap ve Sünnet'e müracaatla hüküm çıkarmaya gücümüzün yetmediğindedir. Yoksa onlarda bir kutsiyet ve bir velâyet olduğuna inandığımızdan değildir."³⁹

Şer'î naslarla çelişse bile bir müçtehidin taklit edip onun görüşleri dışına çıkmamak "Rabbinizden size indirilene uyun. Onu bırakıp başka dostlara uymayın..."⁴⁰ şeklindeki bir çok âyetle sakındırılmıştır.

Katolikler ve bir kısım Museviler reis ve ruhanilerine uyararak onların helal kıldıklarını helal, haram kıldıklarını haram addettikleri için Kur'ân-ı Kerîm, "Onlar reislerini ve ruhanilerini Allah dışında ilah edindiler"⁴¹ âyetiyle onları bu şekildeki hareketlerinden dolayı zemmediyor. Tirmizî'de Peygamberimiz(s. a. v) bu âyetin tefsirinde "Yahudiler ve Hristiyanlar ruhanilerine ibadet etmemişlerdi

³⁷ Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 289.

³⁸ Zeydan, Abdülkerim, **el-Vecîz fî usûl-i fıkıh**, Beyrut 1997, s. 410

³⁹ Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 299.

⁴⁰ Araf 7/3.

⁴¹ Tevbe 9/31.

fakat onların helal kıldıklarını helal, haram kıldıklarını haram olarak kabul etmişlerdi.”⁴² demiştir.⁴³

Meseleye bu noktadan bakılınca mezheple hadis çatıştığı zaman hangisi tercih edilir sorusunun cevabı elbette hadis tercih edilmelidir, şeklinde olmalıdır.

İmam Şâfiî : "Sahih olan hadis benim mezhebimdir" demiştir.⁴⁴ Diğer bir rivâyette ise: “Benim sözüme zıt bir sahih hadis size ulaşırsa o hadise uyunuz, benim sözümü duvara çarpınız” demiştir.⁴⁵

Başta İmam Ebû Hanife (150/767) olduğu halde Hanefî imamlar “Bizim nereden alıp söylediğimizi bilmedikçe hiç kimsenin sözümüzle fetvâ vermesi ve onunla amel etmesi helal olmaz” demişlerdir. Ahmed b. Hanbel de “Ne beni ne Mâliki ne Evzâi’yi ve ne de başkasını taklit ediniz. Şer’î hükümleri onların aldığı yerden alınız” demiştir.⁴⁶

Son dönem bilginlerinden bazılarının özellikle Hâdimî’nin Mecamiu’l-Hakâik adlı eserinde “Mutlak olarak fakihlerin sözleri naslara tercih edilir” demesi⁴⁷ ve bunu Hanefî hukukçuların bir sözüymüş gibi göstermesi doğru değildir.

“Fakihlerin sözleri nassa tercih edilir” sözü nasların manasını anlamaktan aciz olan avâm hakkındadır. Nitekim İmam Ebû Yûsuf’tan fakihlerin sözlerinin hadislerin zahirine tercih edilmesinin gerekli olduğuna dair nakledilen rivâyet de avâm hakkındadır.⁴⁸ Avâm şer’î nasları ve hadislerin manalarını, te’villerini, rivâyet edilen hadisin sıhhat derecesini, mensuh olup olmadığını bilemez.

Avâm ile avâm hükmünde olanlar, bunları bilemeyecekleri için, sözüne güvenilir bir müftünün fetvâsı ile amel ederler.⁴⁹

⁴² Tirmizî, Tevbe Sûresi Tefsiri, 3095; İbn Abdilber, **Câmiu beyâni’l-ilm ve fadhîhî**, II, 976-997.

⁴³ Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 300.

⁴⁴ Şa’râni, Abdülvehhab, **el-Yevâkit ve’l-cevâhir fi beyâni akâidi’l-kebîr**, yy, 1307, Matbaatü’l-Ezheriyye, II, 98.

⁴⁵ Şa’râni, **a.g.e.**, s. 98.

⁴⁶ Şa’râni, **a.g.e.**, s. 98.

⁴⁷ Güzelhisârî, Mustafa b. Muhammed, **Menâfiu'd-dekâik fi şerhi Mecamiu'l-hakâik**, İstanbul 1288, s. 213.

⁴⁸ M. Reşid Rıza, **İslâm’da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri**, ter. A. H. Akseki, s. 148.

⁴⁹ Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 302.

Burada konu olan mukallitten maksat, içtihadı gücü yetmemekle birlikte usûl kurallarını ve nasların manalarını, illetlerini bilen ilim sahipleri hakkındadır. Çünkü bir mezhebe bağlanma o mezhebin hükümlerini bilmekle olur. Avâm bağlanmak istediği mezhebin hükümlerini bilemez ki intisabı geçerli olsun. Bundan dolayı hukukçular “Avâmın mezhebi yoktur. Avâmın delili de mezhebi de müftünün fetvâsıdır”⁵⁰ demişlerdir.

Şer’î nasları ve hadislerin hakiki ve mecazî manalarını ve tevillerini bilen zeki ve mütefekkir bir kişiyi cahil ve avâm derekesine indirerek Şâri’in kelimasına karşı fakihlerin sözleri ile kayıt altına almak, şuursuz kör bir taklide sevk etmektir ki bu durum aklen de şer’an da doğru değildir. İlim ve irfan sahibi bu kişiler mensup oldukları mezhebin mücerret hükmüne zıt bir hadis sahih olursa, “Rabbınızdan size indirilene uyunuz”⁵¹ âyetine binaen mezhebi terk ederek hadise ittibâ ederler.⁵²

Ancak hadis, mezhebin mücerret hükmüne değil de, müdellel hükmüne muhalif olursa durum değişir. Birincisinde mukallit, mezhep sahibinin sözüyle şeriatın kelamı arasında kalmıştır. İkincisinde ise mukallit, Şâri’in biri diğerine zıt iki kelamı, iki şer’î delili karşısında bulunmaktadır.

Mukallit böyle bir durumda eğer delilde muhakemeye ehilse delillerden birini diğerine tercih eder. Bu iktidarda olan mukallide Hanefîler ehl-i tercih, Şâfiîler müçtehit fi’l-fetvâ demişlerdir.

Eğer mukallidin delillerde muhakeme gücü yoksa, kendi imamının delilini benimser.⁵³

Öteden beri bu konular daha çok nazarî olarak ele alınmıştır. Uygulamada ise mezhep takipçileri kendi görüşlerine muhalif olan delil ne kadar kuvvetli olursa olsun yine de mezheplerinden ayrılmamışlardır. Seyyid Bey’e göre bu hususta en çok ileri giden Hanefî Mezhebi’nin takipçileridir. Bunlar “Hanefî mezhebine muhalif âyet ve hadisler, neshe veya te’vile, tahsise veya tercihe haml

⁵⁰ İbn Âbidin, **Hâşiyetü Reddi’l-muhtâr**, IV, 80.

⁵¹ Araf 7/3.

⁵² Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 303.

⁵³ Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 303.

olunur yoksa Hanefî hukukçuların bilmemiş olduklarına bağlanamaz.” diyerek herhangi bir konuda mezhepten ayrılmayı câiz görmemişlerdir.⁵⁴

D) BELLİ BİR MEZHEBE BAĞLANMA

Bu başlık altında ele alacağımız konu, müçtehit olmayan bir mükellefin, bütün dinî-amelî hayatında bir mezhebe bağlanmasının gerekli olup olmadığı ve bağlandığı mezhepten ayrılmasının doğru olup olmadığı hususudur.

Dördüncü asra kadar bir kimsenin, dinî-amelî hayatında belli bir mezhebe bağlanmasının gerekliliğini ortaya koyan olmamıştır. Uygulamada, müçtehit olmayan kişi, her hangi bir müçtehitten meselenin hükmünü sorar, aldığı fetvâya uyabilir, fakat bütün problemlerini aynı müçtehide sorma mecburiyeti hissetmezdi.⁵⁵

Selef, insanları körü körüne taklitçilikten men ederek, tetkik ve araştırmaya sevk etmiştir. Ebû Hanife bir olay hakkında fetvâ verdiği; “Bu Nu'man b. Sabit'in görüşüdür ve hüküm çıkarmaya güç yetirebildiğimiz görüşlerin en iyisi budur. Kim bundan daha güzel bir görüş ortaya koyarsa, doğruya en öncelikli olan odur.” derdi. İmam Mâlik de; “Hiç kimse yoktur ki, onun her sözüne uyulması vâcib olsun. Bu ancak masum olan peygamberimize mahsus bir özelliktir. O'ndan başka her kim olursa olsun bazı sözleri kabul edilir, bazı sözleri reddedilir.” demiştir.⁵⁶

Bu başlık altında belli bir mezhebe bağlanma konusunu ele alıp, bunu üç bölümde inceleyeceğiz.

1- Tek Mezhebe Bağlanmanın Gerekli Olduğu Görüşü

Bazı Usûl bilginleri, belirli bir mezhebe bağlanmanın gerekli olduğunu düşünmektedirler. Kişi, o mezhebin doğru olduğuna inandığı için inancına göre hareket etmelidir.

Mezhep taassubu başladıktan sonra bir mezhebe bağlanmanın gerekliliği de tartışılmıştır. Son dönem âlimlerinden olan mezhep mukallit ve

⁵⁴ Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 304.

⁵⁵ Dehlevî, Şah Veliyullah, **el-İnsâf**, s. 40; Şâfiî, Muhammed b. İdris, **er-Risâle**, Kahire 1979, s. 597.

⁵⁶ Şa'râni, Abdulvahhab, **el-Yevâkit ve'l-cevâhir**, II, 98.

mutaasıpları, her mükellefin dört mezhepten birine bağlanmasının vâcip olduğunu ve mezhebini terk edene şer'î ta'zir cezası verilmesinin gerekli olduğunu iddia etmişlerdir.⁵⁷ Bunlara göre bir kimse, aczinden dolayı bir imamı taklidi kabul edince o imamın sözleri o mükellef için nas hükmünde olur, dolayısı ile ondan ayrılmaması gerekir.⁵⁸

Mukallitler ve samimi taklit taraftarları bu davranışlarını “ehliyetsiz ve kötü niyetli kişiler elinde dinin oyuncak olmasını ve tahrif edilmesini önlemek” mazeretine bağlamışlar,⁵⁹ fakat bunun İslâm Hukuku aleyhine doğurabileceği neticeleri düşünmemişlerdir.⁶⁰ Halbuki dini bozulmadan korumak, ruhunu zedelemekten onu, yürüyen beşer hayatına intibak ettirmek ancak müçtehit derecesindeki bilginlerin yapabilecekleri bir hizmettir. Nitekim böyle kişilere meydan verilmeyen çevrelerde, her sahada tek mezhebe ve taklit ruhuna bağlılık, İslâm Hukukunun kısmen veya tamamen terkini gerektiren durumların başında gelmiştir.⁶¹ Bazı örnekler:

Türkiye’de 1850 yılında Fransız Ticaret Kanununa dayalı Türk Ticaret Kanunu kabul edilmiş, 1858’de Fransız Ceza Kanunu alınmış, sonra bu kanunun bazı maddeleri İtalyan Ceza Kanununa göre düzenlenmiştir. Adı geçen tarihten 1906 yılına kadar, yekdiğerini takiben çıkarılan Usûl-i Muhakeme-i Ticariyye (1860), Deniz Ticareti (1863), Usûl-i Muhakeme-i Hukukiyye (1879), bunun zeyli ve İcra (1906) Kanunları... Bütün bu kanunlar, İslâm Hukuku dikkate alınmaksızın Batı’dan alınmış veya ondan ilhâm alarak hazırlanmış kanunlardır.⁶²

Büyük emek ve uğraşların ürünü olarak (1869-1876) yılları arasında hazırlanan “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, zamanın icapları düşünülmediği ve ısrarla tek mezhebe bağlı kalındığı için kısa bir zaman içinde tadile muhtaç bir hale gelmiştir.⁶³ Lübnan’da 1934 yılına kadar yürürlükte kalan Mecelle bu tarihte kabul edilen Avrupa kaynaklı kanunlarla lağvedilmiştir. Mısır’da, Irak ve Lübnan’da hazırlanan kanunlardan faydalanılarak 1949 yılında tamamlanıp kabul

⁵⁷ Leknevî, Nizameddin, **Fevâtihu’r-rahamût**, Beyrut 2002, II, 437.

⁵⁸ Karaman, Hayrettin, **İslâm Hukukunda İctihat**, s. 208.

⁵⁹ Ebû Zehra, Muhammed, **Mevsûatü’l-fıkh**, I, 65. (H. Karaman’dan naklen, s. 193.)

⁶⁰ Seyyid Bey, **Medhal**, s. 330.

⁶¹ Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 328-339.

⁶² Mahmesâni, **Felsefetü’t-teşrî**, s. 62.

⁶³ Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 182.

edilen Medenî, Cezâ ve Ticaret kanunları Suriye’de de Mecelle’yi yürürlükten kaldırmıştır.

Mısır’da “Mecelle” tatbik edilmemiştir. Bu ülkede de Hidiv İsmail Paşa zamanından itibaren (1279/1862) Hanefî Mezhebine bağlı olan hukuk ile Batı hukuku çarpışmaya başlamıştır. Ancak ülkenin ileri gelen bilginleri taklit ve tek mezhep üzerinde ısrar etmemişler, 1920 tarihli kanun, şer’î mahkemelerde diğer mezheplere de yer vermiştir. Nihâyet 1940 senesinde “Senhûrî” başkanlığında kurulan “Medenî Kanun Komisyonu”; Avrupa kanunları, Mısır mahkemelerinin içtihatları ve İslâm Hukuku’ndan faydalanarak (1149) maddelik kanun hazırlamışlar, adı geçen kanun 1948’de yayımlanmıştır.⁶⁴

2- Tek Mezhebe Bağlanmanın Gerekli Olmadığı Görüşü

Bilginlerin çoğunun görüşü, her olay ve her meselede belirli bir mezhebi taklit etmenin gerekmediğidir. Bilakis kişi, istediği müçtehidini taklit edebilir. Belirli bir mezhebe bağlanırsa da o mezhepte devam etmesi gerekli değildir. Bir mezhepten diğerine intikali câizdir. Allah ve Rasûlü de kimseyi bir mezhepte bağlı kalmaya mecbur kılmamıştır. Sahabe ve tâbiîn asrında soru soran kişilerin hiçbiri bir mezhebe bağlı değildi. Sınırlama yapmaksızın karşılaştıkları müçtehitlere soruyorlardı. Bu da her konuda bir imamı veya belli bir mezhebi taklit etmenin olmadığı hususunda bir icmâ’dır.⁶⁵

Muhakkık Usûlcüler, mükellefin belirli bir mezhebe bağlanmasının şart ve vâcip olmadığını, bunun ancak câiz olabileceğini ve gerektiği zaman da o mezhebi terkedip başka bir mezhebe geçebileceğini, aşağıdaki delillere dayanarak kabul etmişlerdir.⁶⁶

1-Allah ve Rasûl’ü (s. a. v) böyle bir şeyi farz ve şart kılmamıştır; bu iki kaynağın farz kılmadığı şey farz olamaz.

2-Selefler tatbikatında mezhep ve tek mezhebe bağlılık yoktur.

3-Yeni müslüman olan bir kimsenin dilediği bilgini taklit edebileceği ve bir sahabeye bir mesele soran kimsenin, başka sahabeye de sorabileceği ve

⁶⁴ Karaman, a.g.e., s. 194.

⁶⁵ Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu’l-islâmî ve edilletühü*, IX, 34-35

⁶⁶ Emîr Padişah, *Teyşîru’t-tahrîr*, IV, 253; Leknevî, *Fevâtihu’r-rahâmât*, II, 437.

verdikleri fetvâ ile amel edebileceği konularında icmâ' vardır. Bu iki icmâ' karşısında tek mezhebe bağlılığın gerekli olduğu iddia edilemez.

4-Avâmın, bir mezhebe bağlanmasının ilmî ve şer'î hiçbir değeri yoktur. Delillerine bakarak tercih eden bilginler için bir mezhep ve görüşe ittibâ etmenin bir hükmü olabilir. Bu sebeple "Avâmın mezhebi yoktur, onun mezhebi, kendisine fetvâ veren müftünün mezhebinden ibarettir veya onun mezhebi müftünün verdiği fetvâdır."denilmiştir.

5-Bir mezhebe tâbî iken bunu terk edip başka bir mezhebe geçen değerli âlimler vardır. Örnek olarak aşağıdaki isimleri verebiliriz:

Abdülaziz b. İmran el-Huzâî (234/848) Mâliki iken Şâfiî mezhebine geçmiştir.

Muhammed b. Abdullah b. Abdulhakem (268/882) Mâliki iken Şâfiî, sonra yine Mâliki mezhebini tercih etmiştir.

Ebû Câfer Muhammed b. Ahmed b. Nasr et-Tirmizi (295/908) Hanefî iken Şâfiî mezhebini benimsemiştir.

Ebû Câfer et-Tahâvî (321/933) Şâfiî iken Hanefî olmuştur.

el-Hatîbü'l-Bağdâdî (463/1070) Hanbelî iken Şâfiî mezhebini benimsemiştir.

İbn Fâris (395/1004) Şâfiî iken Mâliki olmuştur.

Muhammed b. Dehhâni'n-Nahvî (612/1215) sırayla Hanbelî, Hanefî, Şâfiî ve tekrar Hanefî olmuştur.⁶⁷

İbn Dakîkî'l-Iyd (702/1302) Mâliki iken Şâfiî olmuştur.

İmâdü'd-Din Ahmed b. İbrahim (702/1301) Şâfiî iken Hanbelî olmuştur.

Ebû Hayyâni'n-Nahvî (745/1344) Zâhirî iken Şâfiî mezhebine intikal etmiştir.⁶⁸

⁶⁷ Suyûtî bu zatın ismini Ebû Bekr Mübarek b. Mübarek olarak kaydettikten sonra Şâfiî Mezhebine geçişinin sebebini, ders okuttuğu Nizamiyye Medresesinin vakıf şartına bağlamıştır. **Buğyetu'l-Vuât fi tabakati'l-luğaviyye ve'n-nuhat**, Suyûtî, Celaleddin, Kahire, 1964, II, 273

⁶⁸ Suyûtî, **Cezîlü'l-mevâhib**, vr.51a; Şa'râni, **Mîzan**, I, 32; Nu'mânü'l-Alusi, **Cilâu'l-Ayneyn**, s. 180- 181. (Karaman, sayfa 208-209 dan naklen)

3- Âmidî ve İbnü'l-Hümâm'ın Görüşleri

Kişi bazı konularda belirli bir mezheple amel ettiyse o hususta başkasını taklit etmesi câiz değildir. Amel etmediği diğer durumlardaysa başka bir mezhebi taklit edebilir.⁶⁹

E) DÖRT MEZHEP DIŞINDA BİR GÖRÜŞLE AMEL ETME

H. IV. Asra kadar İslâm aleminde çok fazla müçtehit bulunduğu halde ne ashaptan ne tâbîinden fakih olanların fikhî görüşleri, ne de daha sonra gelen müçtehitlerin görüşleri ne kendileri ve ne de başkaları tarafından dört mezhep gibi usûl ve furûuyla tesbit ve tedvin edilmemiştir. Tedvin edilmiş olup hatta bir zaman tâbîleri arasında devam etmiş olanlar sonunda takipçilerinin azalmasıyla tamamen yok olmuş ve kitapları bile kalmamıştır.

H. IV. asırdan itibaren tedvin edilmiş olarak süre gelen fikhî mezhepler dört mezhepten ibarettir. Bugün gerek ashap ve tâbîinin ve gerekse diğer müçtehitlerin fikirlerine bu dört mezhepten biri ile ilgili olarak yazılmış olan eserlerde veya Taberî tefsiri gibi dirâyet ve rivâyet yönlerini kapsayan tefsirlerde veya hadis kaynaklarında veya şerhlerinde rastlanılmaktadır.⁷⁰

Üçüncü ve dördüncü asrın başlarında yaşamış bulunan müçtehitlerden bir kısmı hiçbir mezhebe bağlanmamıştır. Ebû Sevr İbrahim b. Hâlid (240/854); Dâvûd b. Ali ez-Zahirî (270/883) ve Muhammed b. Cerir et-Taberî (310/922) bunlar arasındadır.⁷¹

Bir konuda bir müçtehid taklit edebilmek ve onun fikirleriyle amel etmek için her şeyden önce o müçtehidin o konu hakkındaki görüşünü bilmek gerekmektedir. Bir müçtehidin görüşlerini öğrenmek, ya güvenilir bir kitapta fikrinin geçmesi suretiyle, ya da görüşünün silsile halindeki rivâyetlerle nakledilmesi şeklinde olabilir. Günümüzde müçtehitlerin görüşlerini öğrenmek ancak birinci yolla olabilmektedir. İşte bu sebeplere binaen bir müçtehid taklit etmeyi câiz gören hukukçular sahih bir nakil ile gelmeyen ve bilginler arasında meşhur bir kitapta mevcut olmayan müçtehitlerin görüşlerini taklit etmeyi câiz

⁶⁹ Âmidî, *el-İhkâm*, IV, Beyrut, 1985, s. 459; Zuhaylî, Vehbe, *a.g.e.*, IX, 34.

⁷⁰ Seyyid Bey, *a.g.e.*, s. 316.

⁷¹ Karaman, *a.g.e.*, s. 184.

görmemişlerdir. Bazıları daha ileri giderek “Mezhepleri usûl ve furûuyla tedvin edilmediği için Sahabileri taklit bile câiz değildir.” demişlerdir.⁷² Bunlardan Şâfiî İmâmü’l-Harameyn, ashabı taklit etmenin câiz olmadığı konusunda hukukçuların icmâ’ halinde olduğunu nakil ve iddia etmektedir.⁷³

Yine Şâfiîlerden İbni Salah da aynı sebepten dolayı dört mezhep imamı dışındaki bir müçtehid taklit etmeyi tabilerinin olmaması ve kitaplarının yokluğu sebebiyle câiz görmemiştir.⁷⁴

Nablûsi’ye göre: “Dört mezhep dışında kalan diğer mezheplerin birini taklit câiz değildir. Bu, dört mezhebin daha üstün olmasından ya da diğer mezheplerin noksanlığından dolayı değildir. Mezhepleri tedvin edilmediği için mezheplerin şartlarını, kayıtlarını bilmediğimiz ve bunların bize kadar tevâtürle gelememiş olmasından dolayıdır.”⁷⁵

İzzeddin b. Abdisselam (660/1262) bu konuda tamamen farklı olarak “Eğer fikhî hükümlerden biri hakkında bazı sahabinin söz ve görüşünün sahih olduğu sabit olursa, onunla amel etmek gerekir. Sadece delilinden daha açık ve kuvvetli bir delil ile itiraz edilebilir. Başka bir şekilde karşı çıkılmaz. Bunun da sebebi o fikri Peygamber’imizden işitmiş ya da fiil ve hareketlerinden istidlal etmiş olması ihtimaliyedir.” demektedir.⁷⁶

Seyyid Bey bu konuyu şu şekilde açıklıyor: “Bazı konularda bir müçtehid taklidin cevâzı için, o müçtehidin bütün meseleler hakkında tedvin edilmiş bir mezhebinin bulunması şart değildir. Câiz görmeyenler konuya şer’î bir yasak olarak değil de aklî bir yasak olarak yaklaşmaktadırlar. Çünkü bir müçtehidin gerçek görüşünü nakil ve ispat zordur. Aslında bir müçtehid taklidin cevâzı konusunda bütün hukukçular hemfikirdir. İbnü’l-Hümmam’ın talebesi İbn Emir el-Hâcc, hocasının “Tahrir” adlı kitabının şerhinde Mâliki bir usûlcü olan Karâfi’den naklen: “İhtidâ eden bir kişinin dilediği müçtehid taklit etmesinin cevazında bütün fakihler icmâ’ etmişlerdir. Ayrıca bir kişinin bir hususta ashaptan meselâ

⁷² Lekâni, **Haşiyetü’l-bacûri ala cevherati’t-tevhid**, Kahire 2002, s. 250.

⁷³ Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 318.

⁷⁴ İbn Emîr el-Hacc, **Kitâbu’t-takrîr ve’t-tahbîr**, Beyrut 1996, s. 472.

⁷⁵ Nablûsi, Abdulganî (1145/1732), **Taklid ve Telfik Konusunda Bir İnceleme**, D. E. Ü. İ. F. D, sayı: XI, çev. A. Yaşar, İzmir 1998, s. 202.

⁷⁶ Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 320; İbn Emîr el-Hacc, **Kitâbu’t-takrîr ve’t-tahbîr**, s. 472.

Ebû Bekir ve Ömer'in sözüyle amel ettikten sonra diğer bir konuda Ebû Hüreyre veya Muaz b. Cebel'in görüşüyle amel etmesinin cevazında ashabın hepsi ittifak halindedir."⁷⁷ diye belirtmiştir.⁷⁸

Seyyid Bey'in naklettiğine göre, Şâfîîlerden İzz b. Abdisselam'ın dediği gibi; "Dört mezhep dışındaki bir mezheple amelin cevazında hukukçular arasında zahiren ihtilaf var gibi görünse de hakikatte yoktur. İhtilaf ancak mezhebi tedvin edilmemiş olan veya sonradan tarihe mal olmuş bir müçtehidin taklidin mümkün olup olmadığı hakkındadır. Bazıları maddeten mümkün değildir, demektedirler. Halbuki bir konuda bir müçtehidin sözüyle amel edebilmek için aklen ve maddeten gereken şey yalnızca o müçtehidin o konu hakkındaki fikrini bilmektir. Bütün meseleler hakkındaki görüşlerini bilmek gerekmemektedir."⁷⁹

F) YAPILMASI HARAM OLAN TAKLİT

İbnü'l-Kayyim, kendisiyle hüküm ve fetvâ vermenin haram olduğu taklidi üç kısımda incelemektedir.

1. Atalarını taklitle yetinerek, Allah'ın indirdiği vahiyden yüz çevirip, ona iltifat etmemektir.
2. Taklitçinin, ehil olup olmadığını bilmediği kişinin sözünü taklit etmesidir.
3. Taklitçinin, amelinin aksine delilin ortaya çıkmasından sonra yaptığı taklittir.

Bunlardan, üçüncü ile birinci şık arasındaki fark; birincisinin ilim ve delile gücü ve imkânı olduğu halde taklit etmesi, üçüncüsü ise kendisine delil görüldüğü halde taklit etmesidir.⁸⁰ İbnü'l-Kayyim, üçüncü şıkkın Allah'a ve Rasûlüne âsî olmaya birincisinden daha yakın olduğunu ifade edip, taklidin bu üç çeşidinin de Kur'an'da⁸¹ yerildiğini belirtmiştir.

⁷⁷ İbn Emîr el-Hacc, **a.g.e.**, s. 473.

⁷⁸ Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 319.

⁷⁹ Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 320.

⁸⁰ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmü'l-muvakkûn**, Beyrut, 1973, II, 188.

⁸¹ Ahzab 33/ 66-67; Bakara 2/170.

III. TAKLİDİ CÂİZ GÖRÜP GÖRMEYENLER VE GEREKÇELERİ

Taklidin leh ve aleyhinde olanların delillerini açıklarken dayandığımız kaynaklar, İbnü'l- Kayyim'in "İ'lâmul-Muvakkîn" adlı eseri ile Şevkânî'nin "el-Kavlü'l-Müfid" adlı eseridir.

A) TAKLİDİ CÂİZ GÖRENLER VE DELİLLERİ

a) Cenâb-ı Hak, bir âyette "Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorunuz." buyuruyor.⁸² Bu, bilmeyenin bilenden sormasını gerektiren bir emirdir.⁸³

b) Başından yaralı birine, guslün gerekli olduğunu söyleyerek ölümüne sebep olanlar için, Rasûlallah (s. a. v): "... Madem ki bilmiyorlar bilenlere sorsalar ya! Cehâletin şifası sormaktır."⁸⁴ buyurmuşlardır.

c) Patronun eşi ile gayr-i meşrû ilişkide bulunan oğlunun durumu hakkında Ebû'l-Âsîf şöyle demiştir: "İlim ehline sordum; oğluma yüz sopa ve bir yıl sürgün, kadına da recm cezası gerektiğini, söylediler." Kendisinden daha âlim olan kimseleri taklit eden bu zatı, kimse kınamamıştır.⁸⁵

d) "Kelâle"⁸⁶ meselesinde Hz. Ömer (23/643), Hz. Ebû Bekr'e (13/634) uymuş, "Ona muhalefet etmekten utanırım." demiştir.

İbn Mes'ûd da (32/652) Hz. Ömer'in görüşlerine uyardı.

Şa'bî'nin (103/721), Mesrûk'tan (63/683) naklîne göre , Abdullah b. Mesûd, Ebû- Mûsa'l-Eş'arî (44/664) ve Zeyd b. Sâbit (45/664) kendi görüşlerini, sırayla Hz. Ömer, Ali ve Übeyy b. Kâb'ın (21/642) görüşleri nâmına terk ederlerdi.⁸⁷

e) Sahâbe, cemâatle kılınan namazın bir kısmına yetişemeyince önce kılamadıkları rekatları kılıyor, sonra imama uyuyorlardı. Mu'âz (18/639) önce imama uydu, imam selam verince de kalkıp geçirdiği kısmı edâ etti. Bunun üzerine Rasûlullah: "Mu'âz size yol gösterdi, artık öyle yapın."⁸⁸ buyurmuştur.

⁸² Nahl 16/43; Enbiya 21/7.

⁸³ İbnü'l-Kayyim , a.g.e., II, 201; İzzeddîn Bahru'l-Ulûm, **et-Taklid fi's-şerîati'l-islâmiyye**, Beyrut 1985, s. 61.

⁸⁴ Ebû Davûd, Tahâre, 36; İbni Mâce, Tahâre, 572.

⁸⁵ İbnü'l- Kayyim, a.g.e., II, 201.

⁸⁶ Nisa 4/12, 176.

⁸⁷ İbnü'l- Kayyim, a.g.e., II, 202.

⁸⁸ Tirmizî, Salat, 591.

f) Cenâb-ı Hak kendisine, Rasûlü'ne ve Ulü'l-Emr'e itaati emretmiştir.⁸⁹ Ulü'l-Emr, idareciler ile âlimlerdir. Bunlara itaat, verdikleri fetvâyı taklit ile olur; eğer taklit olmazsa onlara mahsus bir itaat söz konusu olamaz.

g) Allah Tealâ, muhâcir ve ensâra iyi bir şekilde ittibâ edenleri övmüş, onlardan razı olduğunu bildirmiştir.⁹⁰ Hz. Peygamber de: Ashâbım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz."⁹¹ buyurmuştur. İşte bunlar taklidin tasvip ve medhidir.⁹²

h) Hz. Peygamber, "Benim sünnetime ve benden sonra hidâyete ermiş râşid halifelerin sünnetine sınımsız tutunun."⁹³ diyerek Râşid halîfelerinin ve sâlih kişilerin yollarında yürümeyi tavsiye etmiş, sahâbe de bu tavsiyeye uymuştur.⁹⁴

Rasûlullah (s.a.v) hayatta iken sahâbe fetvâ verirdi. O hayatta iken sahâbilerin sözü delil olamayacağına göre soranların buna uyması taklittir.

i) Müminlerin bir kısmının savaşa çıkıp, diğer bir kısmının da Rasûlullah'ın yanında kalıp dini öğrenmesini emreden âyette, "...Harpten döndükleri zaman- ilim yapanlar- onları sakındırsın diye..."⁹⁵ ifadesi vardır. Bu onların taklit etmelerini istemektedir.

j) Allah Tealâ şahidin şehâdetini kabul etmemizi emretmiştir. Bu da onu taklit etmek demektir.

k) Şerîat; fizyonomi mütahassısı, muhammin (tahminci), ehl-i vukûf (bilir kişi), mukassim (paylaştırıcı), tercüman, elçi... gibi kimselerin sözlerini kabul etmemizi ister; bu da taklittir.⁹⁶

l) Gelini, eşine "bu senin karındır" diyerek sunan yengelerin sözlerini kabul ve tasdikinde ittifak edilmiştir.

⁸⁹ Nisa 4/59.

⁹⁰ Tevbe 9/100.

⁹¹ Elbâni, **Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-daifeti ve'l-mevzûati**, I, 58, 59, 60, 61.

⁹² İbnü'l- Kayyim, **a.g.e.**, II, 202.

⁹³ Ebû Davûd, Sünne, 4607; İbni Mâce, İttibâ, 44; Tirmizî, İlim, 2676.

⁹⁴ Şevkânî, Muhammed b. Ali, **el-Kavlü'l-müfid fi edilleti'l-içtihadi ve't-taklîd**, Kuveyt 1980, s. 30.

⁹⁵ Tevbe 9/122.

⁹⁶ İbnü'l- Kayyim, **a.g.e.**, II, 203.

m) Körün kibleyi bulmada başkasını, cemâatin temizlik ve kırâatte imâmı; namaz vakitlerinde halkın müezzini; hayız ve iddet hususlarında koca ve velînin kadını taklidinin cevâzında ittifak edilmiştir.

n) Et, elbise, yiyecek gibi eşyaların nasıl elde edildiğini sorup araştırmadan, sahiplerinin sözlerini kabul ederek satın almanın, câiz olduğunda söz birliği edilmiştir.

o) Bütün insanlar müctehit din âlimi olmakla mükellef kılınsalardı zanâat, ticâret, zirâat gibi zarûri işler yapılamazdı. Allah Teâla'nın sünnet ve kanunları buna mânidir.⁹⁷

ö) Müctehit imâmlar açık bir şekilde taklide cevâz vermişlerdir.

İmam Muhammed b. el-Hasen (189/805): “Âlimin, daha bilgin olanı taklit etmesi câizdir.”

İmam Şâfiî de (204/819): “- Bazı meselelerde- Ömer'i, Osmân'ı Zeyd'i taklit ederek söylüyorum.” demiştir.

İmam Mâlik'in (179/795) görüşleri, Medine hukukçularının görüşlerinden dışarı pek çıkmamaktadır.

p) Allah Teâlâ insanları çeşitli istidatlarda yaratmış, talebenin ve çırağın hocasını taklit etmesini gerekli kılmıştır. Herkesin müctehit olmasını istemesi, O'nun bu âdet ve hikmetine aykırıdır.⁹⁸

r) Hâdiseler, ardı arkası kesilmeden vukû bulmaktadır. Bunların hepsini bizzat onlarla karşılaşanların delil ve hükme bağlamaları mümkün değildir.

s) Bütün naklî delillerde müctehitler de nakleden kişilere güvenmekte, onları taklit etmektedirler. Hakimin şahide itimadı da bu kabildendir. Binâenaleyh bilmeyenin bileni taklit etmesine itiraz edilemez.

t) Bir kimseyi taklitten men ederken, bağlı olduğu kimsenin hata edeceği göz önüne alınarak tâbî olanın da yanılabilceği korkusuna dayanılıyor. Halbuki

⁹⁷ İbnü'l- Kayyim, a.g.e., II, 204.

⁹⁸ İbnü'l- Kayyim, a.g.e., II, 205.

böyle bir kimsenin bizzat içtihat etmesi hâlinde hata ihtimâli daha çoktur. Dünya işlerinde de her şeyi uzman olan kişiden sormak en makul davranıştır⁹⁹.

Karşı tarafın bu delillere itiraz ve cevapları, ayrıca mukabil delilleri vardır. Önce cevaplarını bunu takiben de delillerini özet halinde sunuyoruz:

B) TAKLİDİ CÂİZ GÖRMEYENLER VE DELİLLERİ

a) Daha önce geçen âyette¹⁰⁰ Allah Tealâ bilmeyenlerin, “Ehlü’z-zikir” den sormalarını emrediyor. “Zikir”: Kur’an ve Hadis, onun “ehli” de bunları bilen kimselerdir. Problemlerle ilgili âyet ve hadisi bilmeyen kimse, elbette ki bunları bilenlerden soracak ve belirtilen âyet ve hadise uyacaktır. Fakat selef, hiçbir zaman bunların yerine bir kimsenin şahsî re’y ve görüşünü sormamıştır.¹⁰¹

b) Başlı yaralı şahsa (şucce sâhibi), bu konudaki delili bilmeden fetvâ veren ve onun ölümüne sebep olanlara Rasûlullah (s.a.): “Allah canlarını alsın!”¹⁰² diye çıkmıştır. Bu ise bilgi ve delile dayanmadan fetvâ vermenin haram olduğunu gösterir. Taklit, ilim olmadığına göre onunla fetvâ vermek de haramdır. Hz. Peygamber’in teşvik ettiği husus, bilmeyenin bilenlere Kitap ve Sünnet delilini sormasıdır.

c) Zina meselesi de böyledir. Ebû'l-Âsîf'e bu konudaki Sünnet nakledilmiş, O da buna tâbî olmuştur. Bunun taklit ile ilgisi yoktur.¹⁰³

d) Hz. Ömer'in “Kelâle”¹⁰⁴ meselesinde Hz. Ebû Bekir'i taklit ettiği şeklindeki delillerine birkaç yönden cevap verilmiştir:

(1) Hz. Ömer vefat edinceye kadar “Kelâle” konusunda kesin bir kanaate varılmadığına göre burada sözü edilen olan adem-i muhalefet (karşı çıkmama), Hz. Ebû Bekir'in: “Re'yimle hükmediyorum, hata edebilirim...” prensibine ait olacaktır.

(2) Hz. Ömer, selefi Ebû Bekir'e pek çok meselede muhalefet etmiştir: Mürtet esirlerinin reddi, savaşla fethedilen arazinin vakfı, atıyyelerin (aylıkların)

⁹⁹ İbnü'l- Kayyim, **a.g.e.**, II, 206.

¹⁰⁰ Nahl 16/43; Enbiyâ 21/7.

¹⁰¹ Şevkânî, **İrşâdü'l-fuhûl**, s. 18.

¹⁰² Ebû Davûd, Tahâre, 36; İbni Mâce, Tahâre, 572.

¹⁰³ İbnü'l-Kayyim, **İ'lâmu'l-muvakkîn**, II, 234.

¹⁰⁴ Kelâle: “Baba ve oğul dışında olan akrabalar. Kardeşler. Ölüp geride baba ya da oğul bırakmayan kimse. Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1998, s. 241.

farklı verilmesi, hilâfete veliaht tayin edilmemesi... hususları örnek olarak sunulabilir.¹⁰⁵

(3) Hz. Ömer utanmış, fakat mukallitler onun utandığından hayâ etmemişlerdir. Hatta bazı müfritleri “Ebû Bekir ve Ömer’i taklit câiz değildir, Şâfi’yi taklit ise vâciptir.” demişlerdir.

(4) Olsa olsa Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir’i bir meselede taklit etmiş olur. Bundan, herhangi bir kimsenin bütün sözlerini, şeriatin nasları yerine koyup, buna uymayan hiçbir re’y ve nassa iltifat etmemek şeklinde tezahür eden taklidin câiz olduğuna delil getirilemez.¹⁰⁶

(5) Sözü edilen diğer sahabenin taklidine gelince: İbn Mes’ud’un Hz. Ömer’i taklit ederek söylediği konu sayısı dört, ona muhalefet ettiği mesele sayısı ise yüz civarındadır. Sahabenin yekdiğeri nâmına görüşlerini terk etmeleri, muhataplarının ortaya koydukları delillerin kuvvetine bağlı olup, taklide dayanmamaktadır.¹⁰⁷

e) Hz. Mu’âz’ın hareketini Hz. Peygamber’in (s. a. v) tasvip etmesiyle “Takrîrî bir sünnet” meydana gelmiş, sahâbe de bu sünnete uymuştur. Kitap ve Sünnete uymak taklit değildir.¹⁰⁸

f) Allah’a, Rasûlüne ve Ülü’l-Emre itaati emreden âyetteki “Ülü’l-Emr” âlimler ile idarecilerdir. Bunlara itaat doğrudan olmayıp, birinciler dinin mübelliği, ikinciler ise icracısı olmaları itibariyledir. Allah ve Rasûlü itaatte müstakil olduklarından âyette her ikisinin başında “atî’û...”¹⁰⁹ vardır. Ülü’l-Emre itaat bunlara bağlılıkla olduğu için âyette yalnız “vâv” ile atif yapılmıştır.

Ayrıca âlimler taklitten sakındırmış, Kitap ve Sünnete davet etmişlerdir. Taklitte ısrar edenler âlimlere itaatsizlik etmiş olmaktadırlar. Allah ve Rasûlü’nün emirlerini bilmeyen onlara itaat etmiş olmaz.¹¹⁰

¹⁰⁵ İbnü’l- Kayyim, a.g.e., II, 235.

¹⁰⁶ İbnü’l- Kayyim, a.g.e., II, 236.

¹⁰⁷ İbnü’l- Kayyim, a.g.e., II, 237.

¹⁰⁸ İbnü’l- Kayyim, a.g.e., II, 239.

¹⁰⁹ Nisa 4/59.

¹¹⁰ İbnü’l- Kayyim, a.g.e., II, 240.

g) Muhâcirler ile Ensâra tâbî olmaktan maksat, dini hayatta onların yolundan gitmektir. Onlardan hiç biri Kitap ve Sünnetin naslarını bir kişinin re'y ve içtihadı namına terketmemiştir.

Müçtehit imamlar onların en iyi tâbîleri oldukları halde bu metotlarını benimseyerek daima, Kitap ve Sünnete uymuş, gerektiğinde tâbiûndan olan hocalarına muhalefet etmemişlerdir.¹¹¹

“Ashabım yıldızlar gibidir...”¹¹² hadisi, sağlam yollardan gelmemiştir.

Sahih olduğu kabul edilse bile, mukallitlerin imamlarından önce birçok içtihadî konuda ashaba uymaları gerekir.¹¹³ Bundan da önce ashab gibi davranarak Kitap ve Sünnet delillerini öğrenip, bunlara tâbî olmaları, bir mezhebe bağlı olmayan kimseyi ayıplamak ve kınamaktan çekinmeleri gerekirdi.¹¹⁴

h) “Sünnetime ve Râşit halifelerimin sünnetine uyun.”¹¹⁵ buyuran Rasûlullah'tır. Bu söz ile onların sünneti, dini hayat için bir delil mahiyetindedir. Fakat onların re'y ve sünnetlerini bu durumda olmayan imamlarının mezhebi namına terk edenler, bunu delil olarak kullanamazlar.

Hız. Peygamber, aynı hadisin devamında: “Benden sonra yaşayanlarınız çok ihtilaf görecek; bu sebeple benim sünnetime... sarılın.”¹¹⁶ buyurmuştur. Rab, din, peygamber ve kitap bir olduğu halde “Benim mezhebim, bizim imamımız bizim kitaplarımız...” diye ihtilafı çoğaltan ve bu ihtilaf karşısında Kitap ve Sünneti hakem kılmayanlar Râşit halifelerin yolunda değildir.¹¹⁷

i) “Tefakkuh” âyetinde¹¹⁸ Allah dinin hayatiyetini iki gurubun varlığına bağlamıştır: “Mücahitler” ve “Âlimler”. Mücahitler savaştan dönünce âlimler onların gıyabında nazil olan âyetler ve varid olan hadisleri kendilerine tebliğ edecek, onları, bilmeyerek muhalif hareket etmekten sakındıracaklardır. Tebliğ edilen nassa tâbî olmaya taklit deniliyorsa biz de bu çeşit taklidi kabul ediyoruz. Fakat bir bilginin

¹¹¹ İbnü'l- Kayyim, a.g.e., II, 241.

¹¹² Elbâni, Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-daifeti ve'l-mevzûati, I, 58, 59, 60, 61.

¹¹³ İbnü'l-Kayyim burada, ashâbın, müçtehit imamlarinkinden farklı görüşlerine bir çok örnek vermiştir. a.g.e., II, 242.

¹¹⁴ İbnü'l- Kayyim, a.g.e., II, 242.

¹¹⁵ Ebû Davûd, Sünne, 4607; İbni Mâce, İttibâ, 44; Tirmizî, İlim, 2676.

¹¹⁶ Ebû Davûd, Sünne, 4607; İbni Mâce, İttibâ, 44; Tirmizî, İlim, 2676.

¹¹⁷ İbnü'l- Kayyim, a.g.e., II, 244-245.

¹¹⁸ Tevbe 9/122.

bütün görüşlerini kabul edip, nasları da ancak onun görüşlerine uymak şartıyla kabul etmek anlamındaki taklidi ise söz konusu âyet men etmektedir.¹¹⁹

j) Şâhidin şehâdetini, Allah emrettiği, Hz. Peygamber de tatbik ettiği için kabul ediyoruz. Bunun taklide delil olabilmesi için herhangi bir âlimin, bütün içtihatlarına tâbî olmayı da, Allah veya Rasûlü'nün emretmesi gerekir. Böyle bir emir bulunmadığına, aksine Kitap ve Sünnete tâbî olma ile emrolduğumuza göre bu şekilde delil göstermemizde çelişki vardır.¹²⁰

k) Bu maddelerde belirtilen kabul ve ittibâlar, delilini bilmeden bir kimsenin söz ve görüşüne uymak değil, müşahede ve tecrübeye dayanılarak verilmiş olan haberin –şartlarına uygunsa- hata ihtimaliyle beraber kabulüdür. Ayrıca bunları kabul etmemizi naslar desteklemektedir.

l) Satıcı Yahudi veya Hıristiyan bile olsa, kazanç yolları hakkındaki beyanlarını kabul ile yetinebileceğimiz, Şâri tarafından câiz görülmüştür. Şâri'in haram veya mübah kıldığına uymak taklit değildir.

m) Allah'ın kullarını içtihat ile değil de, taklit ile mükellef kılmamasında büyük rahmet ve lütuf vardır çünkü:

(1) Eğer taklit ile mükellef olsaydı ya sayıları yüzleri bulan bütün müçtehitleri taklit edecek, bu takdirde bir şeyi aynı zamanda hem helâl hem haram, hem câiz, hem yasak kabul etmemiz gerekecek, çıkmaza düşecektik... veya en bilgin olanını taklit ile mükellef olacak; onu değil, mukallitler, âlimler bile zor tesbit edeceğinden güçlüğe maruz kalacaktık. Zira Kitap ve Sünnetin tesbit ettiği hükümleri bilmek, hangi müçtehidin daha bilgin olduğunu bilmekten daha kolaydır... Veyahut içlerinden, istediğimiz herhangi birini taklit etmekle mükellef olacaktık; bu takdirde iş bizim arzu, irade ve isteğimize kalacaktı ki bu mükelleflerin Kitap ve Sünnet ile ilgisini dolaylı hale getirecek ve bilginleri tebliğ edişleri itibariyle değil, şahısları itibariyle taklide varacağından dinin ruhuna aykırı olacaktı.¹²¹

¹¹⁹ İbnü'l- Kayyim, a.g.e., II, 252.

¹²⁰ İbnü'l- Kayyim, a.g.e., II, 253.

¹²¹ İbnü'l- Kayyim, a.g.e., II, 256.

(2) Sosyal düzen, düşünme ve delil ile kurulur. Hatâ ve isabetleri muhtemel olan insanları körü körüne taklit ise işleri çıkmaza sokar, sûüstimallere yol açar.

(3) Hepimiz, Rasûl (s.a.v) ün haber verdiklerini tasdik ve emrettiklerine itaat ile mükellefiz, bu ise onları bilmeden olmaz; bilgi, fesadın değil, salâhın kaynağıdır.

(4) Her kul, kendini ilgilendiren hükümleri bilmekle yükümlüdür. Bu kadarını öğrenmek, insanları, zarûri işlerinden alıkoyarak düzenin bozulmasına yol açmaz. Sahabe bu konuda en güzel örnektir; hem gerekeni öğrenmiş, hem de sanat, ticaret, cihat gibi işleri yürütmüşlerdir.

(5) Bütün ahkâm âyetleri yaklaşık beş yüz, hadisleri ise yaklaşık dört bin kadardır.¹²² Allah Tealâ bunları öğrenmek ve anlama hususlarında yardım vadedmiştir.¹²³

n) Müçtehit imamların taklidi men eden söz ve davranışlarını herkes bilir. Onların kitap ve sünnetten delilini arayıp bulamadıkları birkaç konuda daha bilgili kimselerin içtihatlarına tâbî olmaları herkes için vâcip olan taklittir ve daha çok zarûrete bağlıdır.

o) Allah'ın, insanları çeşitli kabiliyette yarattığı, çırağın ve talebenin, hocalarını taklit etmelerinin tabii olduğu bir gerçektir. Fakat bununla taklidin ilgisi yoktur. Taklit, delilini sormadan, sözü hüccet olmayan bir kimsenin içtihadına uymaktır. Halbuki Allah Tealâ kullarının fitratına kör taklidi değil, iddia sahibinden delil ve ispat isteme meylini yerleştirmiştir. Bunun içindir ki, kendisi de gönderdiği peygamberlerin sıdkını delil ve mucizelerle ispat etmiştir.¹²⁴

p) Ardı arkası kesilmeden devam eden olayların hepsini, herkesin delil ile hükme bağlayamayacağı da bir gerçektir. Zaten biz de bunun farz olduğunu iddia etmiyoruz. Fakat bir mükellef, muhtaç olduğu bilgi ve hükümleri öğrenmek için elinden gelen gayreti sarf edecek, Kitap ve Sünnetin yerine mezhep hükümlerini, Peygamber'in yerine de mezhep imamlarını koymayacaktır. Bütün gayretini sarf

¹²² İbnü'l- Kayyim, a.g.e., II, 257.

¹²³ Kamer 54/17, 22, 32, 40; Duhân 44/58.

¹²⁴ İbnü'l- Kayyim, a.g.e., II, 262.

ettikten sonra bulamadığı ve bilemediği hususlarda zorunlu olarak başvurduğu taklitleri için de böyle bir mazereti olacaktır.¹²⁵

q) Naklî delillerin sıhhatinde râvilere, şehâdette şahitlere güven, zemmedilen ve sakındırılmış olan taklit değildir. Bunlara güvenmeyi Şâri emretmiştir. Eğer bunlara taklit denirse, sahabe ve tabiûn ile müçtehit imamların da mukallit olmaları gerekir. Halbuki buna mukallitler de razı olmazlar.

r) “Bir kimseyi taklitten, hataya düşmesin diye menediyorsunuz, halbuki o bizzat içtihadı kalkışırsa hata ihtimali daha çok olur.” sözüne gelince:

(1) Taklitten men eden biz değiliz, O Allah Tealâ’dır: O’nun, mukallitleri zemmetmesi¹²⁶, Kitap ve Sünnet’in hakim kılınmasını emretmesi ve ihtilaf çıkınca Kitap ile Sünnet’e başvurulmasını istemesi¹²⁷, hükmün yalnız kendine ait olduğunu haber vermesi¹²⁸, dinde Allah ve Rasûlü’nden başkasına bağlanmayı menetmesi¹²⁹, Kitap’a sınıksız sarılmayı emir¹³⁰, kendinden başkasının, helâl ve haram kılacak Rab ve velî edinilmesini yasaklaması¹³¹, Rasûlü’ne gönderdiklerini tanımayanları hayvandan aşağı dereceye indirmesi¹³², anlaşmazlık çıkınca yalnız Rasûlü’nü hakem kılıp, O’nun verdiği hükme, gönül hoşnutluğu ile kabullenmedikçe mümin olamayacağımıza yemin etmesi ve hükmüne mutlak manada teslim olmamızı istemesi¹³³, Kitap ve Sünnet’e davet edilen bir kimse ne sebeple olursa olsun, onu terk ederse kendisine büyük bir belâ isabet edeceğini¹³⁴, Rasûlü’nün diliyle bir hüküm verilince buna herkesin uymaya mecbur olduğunu¹³⁵ bildirmesi... İşte bütün bunlar, Şâri’in kör taklidi menettiğine delalet etmektedir.¹³⁶

(2) Taklit ehline sorarız: Taklit ettiğimiz kimseye, Rasûlullah’ın bazı sünnetlerinin hiç ulaşmaması veya sağlam yoldan ulaşmaması mümkün müdür?

¹²⁵ İbnü’l- Kayyim, **a.g.e.**, II, 264.

¹²⁶ Mâide 5/104; Lokman 31/21; Zuhruf 43/22, 23.

¹²⁷ Nisa 4/59.

¹²⁸ En’am 6/157; Yûsuf 12/40.

¹²⁹ Tevbe 9/16.

¹³⁰ Âl-i İmran 3/103.

¹³¹ Tevbe 9/31.

¹³² A’raf 7/179.

¹³³ Nisa 4/65.

¹³⁴ Nûr 24/63.

¹³⁵ Ahzab 33/36.

¹³⁶ İbnü’l- Kayyim, **a.g.e.**, II, 270.

Sahabiye dahi bazı sünnetler ulaşmadığı halde imamaları için “bu mümkün değildir” derlerse, onların ismetini iddia etmişcesine îtidalden sapmış olurlar. Mümkündür derlerse, onlara yine sorarız: Sizin imamınıza ulaşmamız veya tarafından anlaşılammış bir nas hükmü ile karşılaşınca ne yaparsınız? Bu takdirde nassı terk etme serbestisine sahip misiniz? Yoksa, bu nassa uymaya mecbur musunuz? Bu soru vâkîdir. Fakat taklit ve taassubu terk etmeden buna meşru bir cevap vermek mümkün değildir.

(3) Mukallit, birçok müçtehitin birini taklit ettiğinde, hükümlerindeki doğru ve yanlışları bilemez. Hatasından af ve ecir, isabetinden de ecir alamaz. Fakat içtihat ederse her iki durumda da sevap alır.

(4) İsalet ihtimalinin artması, ancak müçtehitlerin delillerine bakarak hükümlerini benimsemekle mümkün olur; bu ise taklit değil, ittibâdır.¹³⁷

Buraya kadar, aramasına rağmen delili bulamamak veya anlayamamak zarûreti dışında taklidi haram sayan grubun, “Bir müçtehidî taklit vâciptir.” diyenlerin delillerine itirazlarını özetledik.

Bu arada, kendi delillerinin de başlıcalarını görmüş olduk. Bunlardan başka, bir ilim adamının yanılmasından sakınmayı ifade eden hâdiseleri, istidlâl taklide aykırı olduğundan, mukallitlerin, taklidin gerekliliğine istidlâl ile, taklitten vazgeçmiş olduklarını veya çelişkiye düştüklerini, nazarî bakımdan cahil bir kimsenin Kitap ve Sünnet delillerinden kendisi ile ilgili olanları öğrenmek yerine âlim olanı taklit etmek istediği takdirde, âlimin belirlenmesinde çıkmaza düşeceği ve İslâmın doruk noktasında olan Rasûlullah’ı taklit etmedikçe bundan kurtuluşun mümkün olmadığını zikrederek davalarına delil getirmişlerdir.¹³⁸

Bu grupta, aralarında küçük farklar bulunmakla beraber İbn Hazm (456/1063), İbn Teymiyye (728/1327), İbnü’l-Kayyim (751/1350), Şevkânî (1250/1832) gibi bilginleri sayabiliriz.

Karşı grupta ise dört mezhepten birine bağlı olup, dördüncü asırdan sonra gelen fıkıh mensuplarının çoğu yer almaktadır.

¹³⁷ İbnü’l- Kayyim, a.g.e., II, 271-272.

¹³⁸ Karaman, Hayrettin, **İslâm Hukukunda İctihad**, s. 205.

C) TAKLİT KONUSUNA İLİMLİ YAKLAŞANLAR

Daha ılımlı sayabileceğimiz bazı bilginler de mutlak vâcip veya haram hükmünü vermek yerine, mesele ve mükelleflerin durumuna göre bazı şartlarla bir hüküm vermeyi tercih etmişlerdir:

İbn Abdilber (463/1070), el-Hatîbü'l-Bağdâdî (463/1070), Ebû Şâme (665/1267), eş-Şatîbî (790/1388) ve Şah Veliyullah Dehlevî (1176/1762) gibi bilginler de bu grupta yer alır.

İbn Abdilber, taklidi iptal eden delilleri açıkladıktan sonra şu sonuca varmaktadır: “Bütün bunlar, müçtehitler ile delili anlayacak bilginler içindir. Avâma gelince onlar bilginleri taklide mecburdur; çünkü delili bulamaz ve anlayamazlar.¹³⁹

Bu grup, ehliyet bakımından mükellefleri, genellikle üç kısma ayırmışlardır:

a) Müçtehitler: Bunların-devamlı olmamak şartıyla zarûret hali müstesna-
yek diğerini taklit etmeleri câiz değildir.¹⁴⁰

b) Müttebîler (Müçtehitlerin delillerini inceleyip, bunlara göre tercih ettikleri hükümlere tâbî olanlar): Bunların da delili görme imkanları olduğu zaman ve yerlerde, delile bakmadan bir kimseyi taklit etmeleri câiz değildir.¹⁴¹

c) Avâm: Bunlar delili bulmak ve anlamak imkanına bilfiil sahip olmayanlardır ve bilginleri şu şartlar altında taklit edebilirler:

(1) Müçtehit ve bilgini, bizzat itaat ve taklide ehil olduğu için değil, tebliğ ederek buna aracı olduğu için taklit etmeleri. Çünkü bizzat itaat Allah ve Rasûlü'ne aittir.

(2) Taklitlerinin basit ve zannî de olsa bir tercihe dayanması; Bazı karîne ve işaretlerle taklit ettiği bilginin en âlim ve layık kişi olduğuna inanmaları.

(3) Taassuptan uzak durmaları. Taklit ettikleri bilginin yanılabilceğini kabul edip onun görüşüne uymayan sahih bir nas ile karşılaşınca, nassı değil, imamının görüşünü terk edecek bir durumda olmaları.

¹³⁹ İbn Abdilber, *Câmiu beyâni'l-ilm*, II, 989.

¹⁴⁰ eş-Şâtîbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa, *el-İ'tisâm*, Beyrut 2000, s. 580; Dehlevî, Şah Veliyullah, *el-İnsâf*, Kahire 1398, s. 40.

¹⁴¹ eş-Şâtîbî, *a.g.e.*, s. 580; Dehlevî, *a.g.e.*, s. 41.

(4) Taklit ettikleri hususun beş vakit namaz, oruç, hac ve zekatın farz, zina ve içkinin haram olduğu gibi herkesin bilmesi gereken “Zarûrât-i dîniyye” den olmaması.¹⁴²

Sonuç olarak; Taklit konusunda yapılın ihtilaf ve tartışmalarda, taassup dışında karşılıklı iki endişe hâkim görünüyor:

a) Taklidi kabul etmeyenler kişilerin putlaştırılması ve nasların yerini beşerî söz ve görüşlerin almasından;

b) Vâciptir, diyenler ise dinde hataya düşmekten endişe edenlerdir.

Selef devrinde olduğu gibi, bilginler bildikleri ve anladıkları delilleri uygular, avâma da yalnız kendi görüş ve anlayışlarını değil de bunların dayandığı delilleri nakil ve rivâyet eder, anlamalarına yardımcı olurlarsa endişeler giderilebilir.¹⁴³

¹⁴² eş-Şâtübî, **a.g.e.**, s. 580-583.

¹⁴³ Karaman, **İslâm Hukukunda İctihat**, s. 207.

İKİNCİ BÖLÜM

TELFİK KAVRAMI

I. TELFİKİN ETİMOLOJİK YAPISI

A) SÖZLÜK ANLAMAMI

L. F. K kökünden gelen ve tef' il kalıbında olan telfik; kumaşın iki kenarını biraraya getirip dikmek demektir. “Kavim telfik etti.” demek mecâzi olarak “araları düzeldi, yumuşadılar”¹⁴⁴ anlamındadır. Bunlardan başka bu kelime, uydurmak, süslemek, ulaşmak, iltihâk etmek, elde edememek, eli boş dönmek¹⁴⁵, yarayı bağlayıp sarmak, ıslah etmek, onarmak, aralarını düzeltmek, toplanmak ve ittifak etmek, süslenmiş yalan, sözü yalanla süslemek, elbisenin bir yanını diğer yanına getirerek dikmek, bir işi isteyip de ulaşamamak¹⁴⁶, yapamamak, bir şeye nail olup almak, sözü yaldızlamak, sözü bâtılla karıştırıp süsleyip püslemek, dağınık işleri biraraya gelip düzeltmek, birbirine yanaştırıp dikilecek iki kumaş¹⁴⁷, kıssanın başını sonuna bağlamak¹⁴⁸, meşhur şairlerin seçilmiş şiirlerini toplayarak bir mecmûada yayımlamak¹⁴⁹ gibi anlamlara gelmektedir.

Bu kelimenin en çok kullanılan sözlük anlamı; eşya ve işleri bir araya getirmek, birbirine uygun kılmak¹⁵⁰, toplamak (collection), birleştirmek (combination)¹⁵¹ tir.

B) TERİM ANLAMAMI

Telfik, sözlükteki ”Kumaşın iki kenarını birleştirip dikmek” anlamından hareketle fıkıh ve usûl-i fıkıh gibi ilim dallarında, farklı hükümlerin biraraya getirilmesini ifâde etmek üzere kullanılmıştır. Ancak bu ortak noktanın ötesinde fıkıh ve usûl-i fıkıh eserlerinde “teflik” kavramı başlıca üç anlamda kullanılmıştır.

¹⁴⁴ İbnü'l-Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 330; *el-Mu'cemu'l-vasît*, Heyet, s. 833

¹⁴⁵ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, Beyrut 1965, s. 570; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 450.

¹⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 261.

¹⁴⁷ *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, XIII, 286, (telfik md.); Vangolî, *Sıhahü'l-Cevherî Tercemesi*, II, 206; ez-Zâvi, *Tertibü'l-kamûsi'l-muhît*, IV, 157.

¹⁴⁸ *el-Mu'cemu'l-Arabî el-esâsî*, Heyet, Tunus 1989, s. 1095.

¹⁴⁹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 435.

¹⁵⁰ Senhûrî, “*Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik*”, (Dört Risâle), terc. H. Karaman, s. 191.

¹⁵¹ M. Revvâs Kal'acî ve Hâmid Sâdık Kânibî, *Mu'cemu'l-ügati'l-fukahâ*, Beyrut 1988, s. 144.

a- Telfik, içtîhâdi ihtilâftan kaynaklanmayan iki farklı hükmü birleştirerek uygulamak anlamında kullanılmıştır. Meselâ; “yemin keffâretinde on fakirin bir kısmını yedirmek, diğerlerini giydirmek şeklinde telfik yapılması câiz değildir.”¹⁵² denilirken bu anlam kastedilmiştir.

b- Fıkıh usûlü eserlerinde “telfik”, bir konuda önceki müçtehitlerin söylemediği ve onların görüşlerinin ortak noktasını ihlal eden yeni bir görüş ortaya atmak anlamında kullanılmıştır. Daha çok icmâ’ bahsinde incelenen bu hususun taklit ile değil, içtihat ile ilgili olduğu açıktır. Buna “içtihatla telfik” denmektedir.

c- Fıkıh ve fıkıh usûlü kaynaklarında, telfik denilince şu anlam da kastedilir: Belirli bir meselede birden fazla içtîhâdi görüşü bir arada (veya bir arada sayılabilecek şekilde, yani birincisinin te’siri kalkmadan diğeriyle) amel edip ortaya bu müçtehitlerden hiçbirinin kabul etmeyeceği mürekkep bir durumun ortaya çıkması. Telfikin dar anlamı budur. Buna ”taklitte telfik” denir.¹⁵³

Usûlcülere göre "telfik", bir meselede bir veya daha fazla mezhebin görüşlerini birleştirerek, taklit yoluyla uygulamak demektir.¹⁵⁴

Kâtip Çelebi’ye göre: “Hadis telfiki ilmi, hadis ilminin dallarından biridir; bu ilim, dış görünüşleri birbirine zıt olan hadisleri, âmm ise tahsis ederek, mutlak ise kayıtlayarak, hâdise birkaç defa cereyan etmişse buna bağlayarak te’lif eder, birbirine uygun hâle koyar. Hadis şârihleri, hadisleri şerh ederken çok defa bunu yaparlar.”¹⁵⁵

“Yemine keffâret olarak bir miktar yedirmek, geri kalan kısmı için de giydirmek şeklinde, keffâretin iki çeşidi arasında telfik (birleştirme) yapılmış olursa kafi gelmez. Fakat bir nev’in bir iki kısmı arasında bu telfik yapılmış olursa câizdir. Belli ölçeklerle bir miktar yiyecek vermek, bir miktarını da doğrudan doğruya yedirmek gibi. Bunların hepsi yedirmek anlamındaki “it’am” da birleşir.”¹⁵⁶

¹⁵² Tarablûsî, Abdurrahman el-Hattab, *Mevâhibü’l-celîl lişerhi Muhtasari’l- Halîl*, Libya ty., III, 274.

¹⁵³ İSAM, *İlmihal I (Îmân ve İbadetler)*, s. 46.

¹⁵⁴ Şener, Abdülkâdir, *İslam Hukuku Dersleri I*, İzmir 1992, s.118.

¹⁵⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zünûn an esâmi’l-kütübi ve’l-fünûn*, İstanbul 1360/1941, I, 480.

¹⁵⁶ Tarablûsî, *Mevâhibü’l-celîl lişerhi Muhtasari’l- Halîl*, III, 274.

Beş fakiri doyurmak, diğer beşini de giydirmek şeklinde, keffâretin iki türü arasında telfik câiz değildir, fakat beşine ölçekle vermek, beşini de bizzat doyurmak şeklinde -hepsi bir nev’iden telfik- olabilir.¹⁵⁷

Fakihler ve usûl bilginleri taklit konusunda telfik kelimesini bu yolda kullanmışlardır: “Taklitte telfik”, ”Mülaffak mesele” yani telfik edilmiş mesele gibi. Bütün bu kullanışlarda telfikin yukarıda geçen ilk anlamı vardır. Senhûri, birleşik içtihat için de aynı tabirin kullanılabilceği kanaatindedir.¹⁵⁸

II. İÇTİHATTA TELFİK

İki veya daha fazla müçtehidin bir mesele üzerindeki içtihatlarını birleştirerek yeni bir görüş ileri sürülmesi veya bizzat içtihat yaparak üçüncü bir görüş ortaya koyulmasına "içtihatatta telfik" denir.¹⁵⁹

Bir mesele üzerinde birbirine muhâlif iki görüş varsa, daha sonra gelen bir müçtehit bu ikisine uymayan üçüncü bir görüş ortaya atınca içtihatatta telfik meydana gelir. Usûlcüler üçüncü görüş için “el-kavlü’s-sâlis” tabirini kullanmışlardır.¹⁶⁰

“İçtihatatta telfik” veya “mürekkep içtihat” tabirinden maksat şudur: İki veya daha fazla müçtehit bir konu üzerinde içtihat ediyorlar, neticede bunların iki veya daha fazla farklı görüşleri bulunuyor, bunlardan sonra gelen bir müçtehit de aynı konu üzerinde içtihat ediyor, içtihadı sonucunda her görüşten bir kısmını almış gibi oluyor ve bunun toplamı o konuda kendisinin görüşü oluyor. İşte onun bu içtihadı kendinden öncekilere nispetle mürekkep bir içtihat olmuş oluyor. İşte buna içtihatatta telfik denmiştir.¹⁶¹

İçtihatatta telfik, usulcüler ele aldığı şu iki konunun bazı şıklarında meydana gelmektedir:

¹⁵⁷ Emîr, Mustafa b. Abdullah, **Mecmûatü’r-resâil**, s. 359.

¹⁵⁸ Senhûrî, “**Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik**”, (Dört Risâle), terc. H.Karaman, s. 185.

¹⁵⁹ Şener, Abdülkadir, **a.g.e.**,

¹⁶⁰ Karaman, **İslâm Hukukunda İctihad**, s. 211 (Senhûrî, “**et-Telfik beyne ahkâmi’l-mezâhib**”, el- Mu’temerü’l-Evvel li-Mecmai’l-Buhûsi’l-İslâmiyye, s. 71-76den naklen)

¹⁶¹ Senhûrî, **a.g.e.**, s. 71.

A) ÜÇÜNCÜ BİR GÖRÜŞ İLERİ SÜRME

Sahabe veya bir asrın müçtehitleri, bir konu üzerinde iki veya daha fazla görüş ileri sürmüşlerse, durum bu merkezdeyken o asır sona erdikten sonra gelen müçtehitler, aynı konuda daha öncekilerin ileri sürmediği üçüncü bir görüş ileri sürebilirler mi? konusuyla ilgilidir.

Bu meseleye ”üçüncü bir içtihat ileri sürmek” anlamında “ihdâsu kavlin sâlis” denmektedir.¹⁶²

Gazzâli: “Bir mesele hakkında yalnız iki görüşün olduğunu bilmek, başka görüş yoktur ve üçüncüsü söylenemez demek için yeterli değildir; o asırdaki bütün müçtehitlerin, söz konusu meseleyi ele aldıklarını ve buna rağmen iki görüşten fazlasının ortaya atılmadığını bilmeden böyle bir söz söylenemez.”¹⁶³ demiştir.

Buna göre, bilhassa sahabe döneminden sonra müçtehitler hem çok, hem dağınık oldukları için, bu şartlar içinde bize nakledilmiş bir mesele bulmak oldukça güçleşmekte ve yapılan tartışmalar teorik kalmaktadır.¹⁶⁴

Serahsî (500/1106), Pezdevî (483/1090), Ebu'l-Berekât en-Nesefî (710/1310) gibi Hanefî usûlcüleri, bir asırda belirli sayıdaki görüşten başkasının ortaya çıkmaması durumunda, onlara uymayan üçüncü görüşün bâtil olduğu icmâ mahiyetinde kabul edilir demiş ve bunu caiz görmemişlerdir.¹⁶⁵

Konunun şıklarını örneklendirmek gerekirse:

a- İcmâ'ı bozan üçüncü içtihadı örnek; mirasta kardeşin dedeyi mahrum etmesi hükmüdür; çünkü daha önceki “iki içtihat” dedenin kardeşi mahrum edeceği veya kardeşin de vâris olacağı şeklindedir. Bu iki içtihat dedenin vâris olacağına birleşmiştir; onu mirastan mahrum kılan “sonraki üçüncü içtihadı” icmâ'a aykırı görenler olmuştur.

b- İcmâ'ı bozmayan “üçüncü içtihat” örneği Besmelesiz kesilen hayvanla ilgilidir. Unutularak olmuştaysa yenir, kasten olursa yenmez içtihadı, herhalde yenmez

¹⁶² el-İsnevî, *Nihâyetü's-sûl fi şerhi Minhâci'l-vusûl lil Beydâvî*, III, 269; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdu'l-fuhûl*, s. 86.

¹⁶³ Gazzâli, *el-Mustasfâ*, c. I, s. 199.

¹⁶⁴ Karaman, Hayrettin, *İslâm Hukukunda İctihat*, s. 213.

¹⁶⁵ Karaman, Hayrettin, *a.g.e.*, s. 213.

veya herhalde yenir diyen içtihatlarla kısmen uygun düşmekte ve böylece icmâ'a aykırı olmamaktadır.¹⁶⁶

B) FASL VE TAFSİL KAVRAMLARI

Sonradan gelen bir müçtehidin bir meselede öncekilerden bir grubun görüşünü, diğer meselede başka bir grubun görüşünü almasıdır. Bu konuya birbiriyle bağlantılı iki içtihadı ayırma anlamında "fasl ve tafsil" denmektedir.

İcmâ'ı bozan ayırmaya (fasl, tafsil) örnek, teyze ile halanın vâris olmaları konusu ile ilgilidir. İkisinde de "zevi'l-erham"¹⁶⁷ denilen akrabalık bağı vardır. "Vâris olurlar", "Vâris olmazlar" içtihatlarına karşı "Biri değil de diğeri vâris olur" diyen ve ikisini hükümde ayıran (tafsil eden) içtihat –bazılarınca- icmâ'ı bozan ayırma olarak değerlendirilmiştir; çünkü bu ikisinin yakınlık bağı eşittir.

İcmâ'ı bozmayan ayırmaya örnek, çocuğun malından ve zîynet eşyasından zekat ödenmez ve ödenir şeklindeki iki içtihat karşısında, "Birinden ödenir; diğerinden ödenmez." diyen içtihat diğer içtihatlarla kısmen uyduğu için icmâ'ı bozmamaktadır.

Daha sonraki usûlcülerden Kâdî Beydâvî (685/1286), İbnu's-Subkî (771/1369), Karâfî (684/1285) gibi bazı bilginler bu iki meseleyi (üçüncü bir görüş ileri sürme ve fasl-tafsil) ayrı ayrı ele almış; Âmidî (631/1243), İbn Hâcib¹⁶⁸ (646/1249), Sadru'ş-Şerî'a (747/1346), İbnü'l- Hümâm (861/1457) gibi bazıları da tek mesele halinde incelemiş, olumlu veya olumsuz bir hükme varmışlardır. Bunlar içinde, meseleyi en kapsamlı şekilde ele alan usûlcü Sadru'ş-Şerî'a Ubeydullah b. Mes'ud'dur.¹⁶⁹

İki usûl meselesini ayrı ayrı veya tek mesele halinde ele alanlar; mutlak câiz, mutlak câiz değil ve tafsilata tâbîdir şeklinde ihtilâf etmişler, kısmen veya tamamen câiz değildir diyenler, delil olarak icmâ'a dayanmışlardır.

¹⁶⁶ el-İsnevî, **Nihâyetü's-sûl fi Şerhi Minhâci'l-vusûl**, III, 270.

¹⁶⁷ Zevi'l-erhâm: Terikede üçte bir, dörtte bir gibi belli bir sehmi olmayan ve terikeyi asabeden olmak sıfatıyla da elde edemeyen kan hısımlarıdır. M. Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 493.

¹⁶⁸ İbn Hâcib, Cemaleddîn, **Münteha'l-vusûl ve'l-emel**, Mısır 1326, s. 165.

¹⁶⁹ Karaman, **İslâm Hukukunda İctihad**, s. 214.

Câiz görenler, aslında meselenin ihtilâflı olduğunu, bir iki görüşün bilinmiş olmasının, daha başka görüşlerin bulunmadığına delil teşkil etmeyeceğini, bilhassa sahabe devrinden sonra bütün görüş farklılıklarını zapt etmenin çok güç bulunduğunu ileri sürmektedirler.

Ayrıca bu münakaşaya katılanlar, ihtilâflı meselenin bağlı bulunduğu konuyu bütünüyle ve küllî olarak ele almamış, cüz olarak yalnız sözü edilen konu üzerinde durmuşlardır. Meselâ namazın taharet rüknü ile vakit rüknünde ihtilâflar varsa bunların namaz konusunda –tek olaydaki ihtilâf gibi- değil, ayrı ayrı iki ihtilâflı mesele olarak ele almışlardır.¹⁷⁰

III. TAKLİTTE TELFİK

Fıkıh mezheplerinin hükümleri arasından “taklit” yoluyla yapılan seçme ve tercih işlemine “taklitte telif” denir. Mukallit durumunda olan kimsenin bir konudaki muhtelif içtihatları birleştirmesidir. Abdestin kan çıkmakla bozulmayacağı konusunda İmâm Şâfiî'nin, şehvet olmaksızın kadının vücuduna dokunmakla bozulmayacağı hususunda da Ebû Hanîfe'nin görüşünü taklit etmek buna örnektir.

İçtihadî olan bu meseleyi, yedinci asırdan itibaren, ehil olmadıkları halde mukallitler münakaşa etmiş, müspet veya menfî bir hükme varmışlardır. Genellikle fıkıh usûlü ile ilgili kaynaklarda taklit bahsinde ele alınan telif, özel risâlelere de konu olmuştur.

Konumuzun teorik yönü böyle olmakla birlikte, uygulamada, müçtehitler devrinden bu yana, gerektiğinde telifin yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Bazı örnekler:

Ebû Yûsuf ile İmâm Muhammed, bayram namazlarında İbn Abbas'ın tekbirlerini tatbik ediyorlardı; çünkü Harun Reşid, dedesi İbn Abbas'ın tekbirlerini tercih ederdi.

İmâm Şâfiî (204/819), Ebû Hanîfe (150/767)'nin kabrine yakın bir yerde sabah namazı kılmış, ona saygısı sebebiyle kunutu terk etmiştir. Bu imamın: “Bazen Iraklıların mezhebini tatbik ederiz.” dediği de rivâyet edilmiştir.

¹⁷⁰ H. Karaman, a.g.e., s. 215

İmam Mâlik (179/795), mezhebini tek ve resmi bir mezhep haline getirmek isteyen Harun Reşid'e "Müslümanlar, bütün mezheplerden istifâde edebilmelidirler." diyerek buna izin vermemiştir.

İmam Ebû Yûsuf (182/798) bir hamamda guslettikten sonra Cuma namazını kıldırmış, bilahare kendisine, hamamın su deposunda ölü bir fare bulunduğu haber verilmişti. İmam: "O halde Medine'li kardeşlerimizin içtihatlarına tâbî oluruz; su iki kulle miktarı olunca pislik tutmaz." cevabını vermiştir.¹⁷¹

Telfikin, zikredilen sözlük ve terim anlamlarından anlaşıldığına göre: "Bir olayda, birbirine zıt iki görüşle bir arada veya ikincisinin te'siri kalkmadan diğeriyle amel etmiş olmadıkça" telfik gerçekleşmemektedir. Meselâ abdestin kan aldirmakla bozulmayacağı hususunda Şâfi'i'yi, şehvetsiz olarak kadının vücuduna dokunmakla bozulmayacağı hükmünde de Ebû Hanîfe'yi taklit eden ve bu iki taklidin birleştiği aynı abdestin sahih olduğu (bozulmadığı) kanaatinde olan kimse söz konusu telfiki gerçekleştirmiş olmaktadır.¹⁷²

Halbuki iki görüşle bir arada veya aynı zamanda amel etmez de önce biriyle, başka bir zaman da diğeriyle amel eder, ikinciyle amel ederken de birinci görüşün amel üzerinde te'siri kalmamış bulunursa bu telfik değil, önceki mezhepten rücû ve intikaldir.¹⁷³

Telfik, içtihatla meydana geldiğinde nasıl sahih oluyorsa, taklit yoluyla meydana geldiğinde de aynı şekilde sahih olur, zira amelde içtihat, "asıl" ve "temel", taklit ise "fer'" ve "dal" dır. Dinin bize yüklediği, nassın bulunmadığı yerde içtihatla ameldir. Bu içtihattan aciz kalınırsa taklide başvurulur.

A) TEK (BİR) OLAYDA GERÇEKLEŞEN TELFİK

İzmirli İsmail Hakkı, İlm-i Hilâf adlı eserinde telfik hakkında şunları söylemektedir: "Dinin fûrû' kısmında taklidi câiz görenlerin önüne bir de "telfik" meselesi çıkıyor. Telfik; İki mezhebi bir araya getirerek amel etmek demektir. Telfik, mezhepleri birleştirmek ve karıştırmaktır; iki şekilde olur: Bir hâdisede olan, iki hâdisede olan. Bir hâdisede olan telfik oyundur, ittifakla men edilmiştir. Meselâ

¹⁷¹ İbn Âbidin, **Hâşiyetü reddi'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-muhtâr**, İstanbul 1984, I, 75.

¹⁷² İbn Âbidîn, **a.g.e.**, I, 75.

¹⁷³ Karaman, **a.g.e.**, s. 216

abdestli olan bir kimsenin vücudundan kan akar ve bir kadına eli ile dokunur sonra da namaz kılsa bu kimsenin namazı, Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre telfik yapılmış olur. Burada telfik bir hâdisede (bir namazda) olduğu için geçersizdir, namaz sahih değildir. Aynı şekilde bir namazda başın bir kısmını meshetmek konusunda Şâfiî'yi, köpeğin temizliği konusunda Mâlik'i taklit etmek, mezhepleri birbirine karıştırmak ve oynamak olduğundan bunlar, geçersiz sayılmıştır."¹⁷⁴

Bu konu ile ilgili olarak Prof. Dr. Hayreddin Karaman; "Aynı meselede olan halt-ı mezhep (telfik) dini oyuncak haline getirmektir (telâub) ve bi'l-ittifak bâtıldır" sözünü olduğu gibi kabul etmek mümkün değildir. Çünkü fakihlerin açıklamalarına göre bu hükümde ittifak yoktur. Tek meselede ve hâdisede telfiki kabul edenler de vardır. Ayrıca "telâubun" gerçekleşmesi için bunu kasıtlı olarak söylemek şarttır; dini oyuncak haline getirmek gibi bir maksadı olmayan kimse için böyle yapmıştır, denemez."¹⁷⁵

B) İKİ OLAYDA GERÇEKLEŞEN TELFİK

Telfiki, bir olayda ve iki olayda olmak üzere ikiye ayıran İzmirli İsmail Hakkı, iki olayda gerçekleşen telfik konusunda şunları söylemektedir:

"İki olayda olan telfik de iki çeşittir: Ya bir mezhebi taklit edenin belirli bir mezhebi vardır, yâhut da belirli bir mezhebe bağlı değildir.

Belirli bir mezhebe bağlı bulunmayan kimsenin telfiki ihtilâflı olmakla birlikte, tercih edilen görüş câiz olduğudur. Âmidî (631/1234), İbn Hâcib (646/1257) ve İbnü'l-Hümâm (861/1457) da bunu tercih etmişlerdir. İslâm ümmetinin tarihi incelendiğinde görülecektir ki sahabe döneminde fetvâ soranlar daima tek müçtehide ve müftüye fetvâ sormazlardı; bazen birine bazen de diğerine sorar, her birinin fetvâ, mezhep ve içtihatı ile amel ederlerdi. Bu durum yaygındı, herkes biliyordu ve kimse itiraz etmezdi.

Eğer mukallit, Hanefî veya Şâfiî gibi belirli bir mezhebe bağlı ise bağlandığı mezhepte sebat etmesi gerekir. Ancak gerektiğinde, bazı konularda, diğer mezheplerden istifâde edebilir mi? meselesi tartışılmıştır. Bazılarına göre istifâde

¹⁷⁴ İzmirli, İsmail Hakkı, **İlm-i hilâf**, İstanbul 1330, s. 280-281.

¹⁷⁵ **Bkz. İslâm'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri**, terc. H. Karaman, 87 nolu dipnot.

edemez, hep aynı mezhebe tâbî olması gerekir; çünkü bağlandığı mezhebin daha isabetli olduğuna inanmıştır, inancına göre hareket etmesi gerekir.

Bazılarına göre ise gerektiğinde diğer mezheplerden de yararlanabilir, onların hükümleriyle amel edebilir.¹⁷⁶ Çünkü müslümanlar ancak Allah ve Rasûlü'nün onlara farz kıldıkları ile mükelleftirler. Halbuki Allah ve Rasûlü, hiçbir zaman ümmeti, belirli bir mezhebe bağlanmak ve ondan hiç ayrılmamak gibi bir zorunluluk koymamıştır.¹⁷⁷

Avâmın mezhebi yoktur.¹⁷⁸ Mezhebinin olması için gücüne göre mezhepleri incelemesi, üzerlerinde düşünmesi, veya bir mezhebin fûrû'u hakkında bir kitap okumak sûretiyle imamının görüş ve fetvâlarını bilmesi gerekir. Buna ehil olmayan, bunu bile yapamayan kimsenin “Ben Hanefîyim, ben Şâfiîyim” demesi bir şey ifâde etmez. Nitekim “Ben şâirim, ben fıkıhçıyım, ben edibim” diyen kimse de sırf böyle dediği için böyle olmaz.

İzmirli İsmail Hakkı, şu cümlelere yer verir: “Halkın belirli bir mezhebe bağlanması gerekli değildir, taklit ettiği imamın mezhebine uymayan bir ictihâda göre amel etmesi câizdir; ancak biri diğerine bağlı bulunmayan iki hâdisede, birbirine zıt iki hüküm ile amel eder, böyle yapınca, başka bir imamı taklit ederek yaptığı ameli iptal etmemiş olur; çünkü fiilin yapılp bitmiş olması, hâkimin hükmü gibidir, bir sonraki amel onu iptal etmez. Bundan dolayıdır ki, bir gün Şâfiî mezhebine, diğer gün de Mâliki mezhebine göre namaz kılması câizdir.¹⁷⁹

Sübki (771/1369) de iki olayda gerçekleşen tefiki kabul etmektedir.¹⁸⁰ Hâdisenin oluşmasından önce başka bir mezhebe geçmek câiz ise de, hâdis meydana geldikten sonra geçmek câiz değildir. İbn Abdisselâm'a göre eğer geçiş hükmü bozarsa câiz değildir, bozmasa câizdir. Bazı bilginlere göre ise olayın vukûundan ve amel ettikten sonra da başka mezhebe geçilebilir. Meselâ kişi, mezhebine göre kıldığı namazı sahih zannedip, namazın sahih olmadığı ortaya

¹⁷⁶ İbn Emîr el-Hacc, **Kitâbu't-takrîr ve't-tahbîr**, Beyrut 1996, III, 468.

¹⁷⁷ İzmirli İsmail Hakkı, **İlm-i hilâf**, s. 281; Emîr Padişah, **Teyşîrû't-tahrîr**, IV, 253.

¹⁷⁸ İbn Âbidin, **Hâşiyetü Reddi'l-muhtâr**, IV, 80.

¹⁷⁹ İzmirli İsmail Hakkı, **İlm-i hilâf**, s. 282

¹⁸⁰ Attâr, Hasan, **Hâşiyetü'l-Attâr alâ Cem'il-cevâmi'**, Beyrut 1996, II, 439.

çıkarsa, bu durumda başka bir mezhebe göre namazı sahih olduğu takdirde onu benimseyebilir.¹⁸¹

C) İCMÂ'A MUHALİF OLAN TELFİK

Telfiki icmâ'a muhâlif olan ve icmâ'a muhâlif olmayan şekilde ikiye ayıran Seyyid Bey meseleye şöyle bir giriş yapmaktadır:

“Telfik, sözlükte bir kumaş parçasını diğerine birleştirerek, dikmek anlamsındadır. Mecâz yoluyla herhangi iki şeyi birleştirmek anlamında dahî kullanılmıştır. Fıkıh usûlünde ise iki veya daha fazla mezhebin birbirine zıt hükümlerini belirli bir işte, bir fikhî olayda toplamak ve bu yönüyle o hükümlerden mürekkep bir mesele meydana getirmektir. Meselâ Hanefî mezhebinde bülûğ çağına gelmiş bir kadın ile nikâh akdinin sıhhatinde velisinin izin ve rızasının bulunması şart değildir, diğer mezheplerde şarttır. Mâliki mezhebinde akit esnasında şahitlerin orada hazır olması şart değildir, diğer mezheplerde şarttır. Şâfiî mezhebinde mihrin belirlenmesi şart değildir, Mâliki mezhebince şarttır. İşte evlilik niyetinde olan bir erkek ile bir kadın bu üç mezhebin kendi işlerine gelen hükümlerini seçip alarak velinin izni olmaksızın, şahitsiz, mihirsiz nikâh akdedecek olsalar, bu üç mezhebin yek diğerine zıt olan hükümlerini nikâh olayında birleştirmiş olurlar.¹⁸²

Velinin izni olmaksızın, mehirsiz, şahitsiz nikâh üç mezhebin üçüne göre de câiz değildir. Çünkü velinin izni olmaksızın nikâh, Hanefî mezhebine göre sahih olsa bile Şâfiî ve Mâliki mezhebine göre sahih değildir. Şahitsiz nikâh da Mâliki mezhebine göre uygun olsa bile Şâfiî ve Hanefîye göre sahih değildir. Mihirsiz nikâh Şâfiî ve Hanefî mezhebine göre sahihtir fakat Mâliki mezhebine göre sahih değildir. Binâenaleyh söz konusu nikâh, başka başka noktalardan dolayı bu üç mezhebin üçünde de sahih değildir.¹⁸³ Bununla birlikte bu nikâhın şeklinin câiz ve sahih oluşunu başka bir müçtehit de kabul etmemiştir. Demek ki icmâ'a muhâlifdir. İşte bunun için telfikin bu çeşidi câiz değildir, bâtıldır ve bunda icmâ' edilmiştir, görüşü doğrudur.¹⁸⁴

¹⁸¹ İzmirli İsmail Hakkı, **a.g.e.**, s. 282-283.

¹⁸² M. Seyyid Bey, **Usûl-i fıkıh (Medhal) İstanbul 1333**, s. 312.

¹⁸³ Leknevî, Nizameddîn, **Fevâtihu'r-rahamût**, Beyrut 2002, II, 438.

¹⁸⁴ M. Seyyid Bey, **a.g.e.**, s. 313

D) İCMÂ'A MUHALİF OLMAYAN TELFİK

Vukû bulan telfik ile icmâ'a muhâlif bir durum ortaya çıkmamışsa, bu takdirde telfikin câiz olup olmayacağı tartışmalıdır. Meselâ; Mâliki mezhebince abdestin sahih ve müteber olması için yıkanacak uzuvların ovulması gerekmektedir. Şâfiî mezhebinde ise bu şart değildir. Şâfiî mezhebine göre şehvetsiz de olsa, bir kadını el ile tutmakla, tokalaşmakla abdest bozulur. Mâliki mezhebinde ise bozulmaz. Şu halde bir kimse bu iki mezhebi taklit ederek yani bu iki mezhebin birbirine zıt olan iki hükmünü telfik ederek, âzâları ovmadan abdest aldıktan ve şehvet olmadan bir kadını el ile tuttuktan, yani tokalaştıktan sonra namaz kılsa, bu namaz her iki mezhebe göre de sahih olmaz. Çünkü bu takdirde her iki mezhebe göre abdestsiz namaz kılmış olmaktadır.¹⁸⁵

Bununla birlikte bu namaz Hanefî mezhebine göre sahihtir. Zira Hanefî mezhebince yıkanacak uzuvları ovmak abdestin sıhhatinin şartlarından olmadığı gibi, bir kadını sadece el ile tutmakla da abdest bozulmaz. Demek ki bu telfikten meydana gelen şekil icmâ'a muhâlif değildir. Çünkü o namaz iki mezhebe göre sahih olmadığı halde üçüncü bir mezhebe göre sahih olur.

İşte bundan dolayı usûlcüler bu çeşit telfikin câiz olup olmamasında farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Mâliki hukukçulardan Karâfî (684/1285), bu çeşit telfikin câiz olmadığına, Şâfiî hukukçulardan İbn Dakîki'l-İyd (702/1302) ile İzzettin b. Abdisselâm (660/1262) gibi bazıları da aksine câiz olduğu görüşündedirler.¹⁸⁶

Seyyid Bey, “Abdest konusunda eğer o kişi Hanefî mezhebini taklit etmiş olsaydı, şüphesiz o namaz sahih olurdu, fakat Hanefî mezhebini taklit etmeyip Mâliki ve Şâfiî mezheplerini telfik edip taklit etse bu takdirde her iki mezhebe göre de abdestsiz namaz kılmış demek olduğundan, konuya bu açıdan bakınca Karâfî'nin fikri akla daha yakın görünüyor.” demektedir.¹⁸⁷

Seyyid Bey'in görüşü böyle olmakla birlikte İbnü'l-Hümâm'ın (861/1457), Karâfî'nin (684/1285) fikrini beyan ederken beğenmediğine işaret eden ifâde tarzına ve her mezhebin hafif hükümlerini almanın câizliğini mutlak bir surette beyan edişine nazaran adı geçen İbn Dakîk'il-İyd ve İbn Abdisselâm'ın fikirlerine iştirak

¹⁸⁵ İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr fî usûli'l-fıkh*, Mısır 1351, s. 552.

¹⁸⁶ İbn Emîr el-Hacc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, Beyrut 1996, III, 470.

¹⁸⁷ M. Seyyid Bey, *a.g.e.*, s. 314

ettiğinin anlaşıldığını ifâde ediyor. Bu fikre zahip olanlar, “Mâdem ki Şâri”, mukallit olanlar için bir mezhepten diğerine intikale ve her mezhebin hafif olan hükümlerini seçip almaya müsaade etmiş ve kolaylık olması için fer’î hükümlerin çoğunda müsâmaha göstermiştir, bunun sonucunda icmâ’a muhâlif düşmeyen telfikin de câizliği ortaya çıkmıştır. Artık buna zıt diğer mütâalaların hükmü yoktur.” demektedirler.¹⁸⁸

Telfik, bir konuda ve özel bir uygulamada birbirine zıt olan iki veya daha fazla mezhebin zıt hükümlerini bir araya getirmektir. Yoksa şer’î hakikatlerden habersiz bir kısım taassup ve cehalet ehlinin zannettikleri gibi telfik başka başka iki veya daha fazla meseleden birinde bir mezhebi, diğerinde diğer mezhebi seçmek ve bağlanmak demek değildir. Ne usûlcülerden, ne de hukukçulardan hiçbiri buna telfik dememiştir.

Seyyid Bey sözlerini şu şekilde bitiriyor: “Gerek bu konuda gerek geçen bahiste söylediklerimizin tamamı, devletçe bir kanun tedvîn edilmediği, herhangi bir mezhebin hükümleriyle amel edilmesi hakkında devlet başkanının herhangi bir emri çıkmadığı taktirdedir. Fakat bazı işler hakkında Mecelle gibi bir kanun tedvin edilmemiş olur, diğer bir tâbîrle velâyet-i âmmeyi hâiz olan veliyyü’l-emr (Devlet başkanı) tarafından o yolda bir emir verilmemiş olursa, artık o işlerde kanun dışına çıkmak, o emir ve iradeyi tanımamak câiz değildir.”¹⁸⁹

E) TELFİKİN GERÇEKLEŞME ŞEKLİ

Telfik; bir olayda iki görüşle bir arada veya ikincisinin de te’siri bulunduğu halde ikisinden biriyle amel etmiş olmadıkça telfik gerçekleşmez; örneğin şehvetsiz olarak kadına dokunmanın abdesti bozmadığı konusunda Ebû Hanîfe’yi, kan aldirmekle abdestin bozulmayacağı hususunda da Şâfi’yi taklit eden ve bu iki taklidin birleştiği tek abdestin sahih olduğu, yani bozulmadığına kâni olan bir kimse, bu hareketiyle bir hâdisede iki görüşle bir arada amel etmiş olur ve konumuz olan telfiki gerçekleştirmiş olur. Aynı şekilde kadınların ifâdesiyle evlilik akdinin sahih olacağı konusunda Ebû Hanîfe’yi taklit eden, bu evlilik devam ederken de Ebû Hanîfe’ye göre tam ayrılık (beynûnet) meydana getiren bir kinâye sözüyle eşini

¹⁸⁸ M. Seyyid Bey, a.g.e., s. 314.

¹⁸⁹ M.Seyyid Bey, a.g.e., s. 315.

boşayan, fakat bu ikinci hususta Şâfiî'yi taklit ederek evlilik hayatına dönen bir kimse bu evliliğin devamı halinde iki ayrı görüşle bir arada amel etmiş ve söz konusu telfiki gerçekleştirmiş olur.

Fakat iki görüşle aynı zamanda veya bir arada amel etmez de önce biriyle, başka bir zaman da diğeriyle amel eder, ikinciyle amel ederken de birincinin hâdise üzerinde te'siri kalmamış olursa bu telfik değil, daha önce amel etmiş olduğu görüşten rücû' ve onu terk etmek demektir.

Bir kimse velisiz nikâhın sahih olduğu hükmünde Ebû Hanîfe'yi taklit etse, sonra da bu karısını üç talâk ile boşasa, bu evlilik akdinin bâtil olduğu bu sebeple îkâ ettiği üç talâkın zaten bâtil olan bir evlilik akdi üzerinde vukû bulmuş olacağı hususlarında İmam Şâfiî'yi taklit ederek aynı kadınla yeni bir evlilik akdi yapsa bu şahıs, iki ayrı ve farklı görüşle birlikte amel etmiş olmaz; birinci görüşle amel ettikten sonra, henüz onun te'siri kalkmamış iken ikinci –ve ona zıt- bir görüşle amel etmiş ve birinci görüşü terk etmiş olur. İşte bunun câiz olmadığı sözü, sadece telfik yapmış olduğu değil, birinci görüşle amel ettikten sonra, henüz onun te'siri devam ederken terk edip ikinci görüşle amel etmiş olmasındandır.

Telfikin gerçekleşebilmesi için amel edildiği sırada hâdise üzerinde ihtilâflı olan iki hükmün bulunduğu yerdeki ihtilâfın devam etmesi şarttır. Eğer hâdisenin hükmü üzerindeki ihtilâf, tasavvur edilen iki yerden birinde kalkmış bulunursa yine telfik söz konusu olmaz. Mesele içtihadî bir mesele olduğu takdirde, şartlarını haiz bir hâkimin hükmü söz konusu ihtilâfı kaldırır. Çünkü hâkimin hükmünü yerine getirmek mecburidir, hiç kimse de bu hükmü bozamaz. Bu hüküm sadece hükme konu teşkil eden hâdisede ihtilâfı kaldırır; onu, üzerinde ittifak edilen ve aykırı görüş sahibinin ileri sürdüğü delilin kapsamına girmeyen bir hüküm haline getirir.¹⁹⁰

Bir adam, yabancı olan bir kadına: “Seninle evlenirsem üç talâk ile boşsun” dese, sonra da bu kadınla evlense, durum Hanefî veya Mâlikî bir hâkime götürülse, hâkim bu ta'likin (boşamayı evlenme şartına bağlamanın) geçerli olduğu ve kadının ondan boş düşmüş bulunduğu hükmüne varsa bu hüküm, söz konusu akit için içtihat ihtilâfını ortadan kaldırır. Fakat bundan sonra yine aynı kadınla ikinci bir evlilik akdi yapsa bu evlilik ihtilâflı olur, önce verilmiş olan hüküm bu ihtilâfı hükümsüz kılmaz,

¹⁹⁰ Senhûrî, “**Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik**”, (Dört Risâle), terc. H. Karaman, s. 208.

çünkü o başka bir nikâha aittir; bu sebeple bir Şâfiî hâkime dava sunulsa, o da “nikâh sahihtir” diye hükmetse hükmü uygun kabul edilir.

Belli bir hâdisede uygulamak üzere telfiki kabul etmeyenler diyorlar ki: “Bunda zararlı olan kasten tatbikatın başlamış olmasıdır, eğer kasıt yoksa ve telfik tesadüfen meydana gelmişse câizdir. Yine bunun gibi taklit husûsî ve cüz’i meselede değil de külli bir hükümde olmuşsa birincisinin telfiki gerçekleştirecek bakiyeleri olsa bile ondan rücû ile ikinci bir görüşü taklit zarar vermez. Örneğin bir kimse İmam Ebû Hanîfe’yi taklit ediyor ve velisiz olarak evleniyor, sonra bu cüz’î hükmü dikkate almadan genel olarak nikâh hükümlerinde Hanefî mezhebini terkederek Şâfiî mezhebine geçiyor. Bu şahsın evliliği sahih olarak kalır, yeniden bir evlilik akdine ihtiyacı yoktur, bu evlilik devam ediyor iken Şâfiî’nin hükümleri ile amel edebilir. Bu durumda, birinci mezhebinin, önceki evlilik akdinde kalan bazı cüz’i hükümleriyle Şâfiî mezhebinin aynı hususlara ait hükümleri arasında telfik meydana gelmiş olursa da burada aranacak olan kasıttır. Bu cüz’i meseleleri kastederek yeni mezhebe geçiş başka, bunları kastetmeksizin genel olarak bütün nikâh hükümlerinde yeni mezhebe geçiş başkadır; bu ikinci durumda meydana gelen telfik câizdir.¹⁹¹

Bu ifadelerle göre, ameli telfik ancak şu şartlarda gerçekleşebilir:

- a) Birinci içtihatın bazı hükümleri devam ederken onunla birlikte ikinci bir içtihatla amel etmiş olmak,
- b) İlk amel ettiği içtihatla, bozulması imkansız olan hâkim hükmü yoluyla ihtilâf kalkmamış bulunmak,
- c) Hâdisenin başka başka olmaması, yani tek bir hâdisi üzerinde vukû bulmuş olmak,
- d) Telfik tesadüfen değil kasten yapılmış olmak,
- e) Telfik, cüz’î hükümleri dikkate almadan, yalnız küllî hükümlerde yapılan taklit sonucu olmamalı.¹⁹²

¹⁹¹ Senhûrî, “**Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik**”, (Dört Risâle), terc. H. Karaman, s. 209

¹⁹² Senhûrî, “**Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik**”, (Dört Risâle), terc. H. Karaman, s. 207-209.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNDA TELFİK

I. İSLÂM HUKUKUNDA TELFİK

Telfik edilmiş mesele veya taklitte telfik, yani mukallit (müçtehit olmayan) bir müslümanın ibadet ve diğer hususlarda uygulamak üzere çeşitli mezheplerin hükümleri arasından seçim yapması, İslâm tarihinin başlangıcından hayli uzak bir zaman geçtikten sonra ele alınmıştır. Bu konu usûl kitaplarından daha çok fıkıh kitaplarında yer almıştır. Bu konuyu ne müçtehitler, ne mezhepte müçtehit olanlar ve ne de tahrîc metoduyla içtihadta bulunanlar ele almıştır. Meseleyi daha alt seviyede bulunanlar ele almış, hüsn-ü niyetle görüşlerini açıklamış, özel risâlelerde görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu konuda gösterilen özen, diğer konulardan daha çok ibadet, nikâh ve boşanma konularında görülmüştür.¹⁹³

İçtihat farklılıkları, İslâm hukukunun yeni durumlara uyum sağlama kabiliyetinin ve insanların işlerini kolaylaştırma âmillerinden biri olmuştur. Bunun bir başka şahidi de şudur ki, resmen kazâ ve fetvâda Hanefî mezhebine tâbi olan Osmanlı Devleti bilhassa “Hukuk-ı Aile” kanununda diğer mezheplerden birçok hüküm almıştır. Örneğin, Mâlikî mezhebine uyarak şiddetli geçimsizliğin gerçekleşmesi halinde karı- kocayı hâkimin ayırmasını câiz görmüş; Şâfiî mezhebine uygun olarak sarhoş ve mükreh kimselerin boşamasını hükümsüz saymıştır. Mısır’da da aynı şekilde, ahval-i şahsiye (Aile Hukuku) ve bilhassa miras, vasiyet, vakıf meselelerinde diğer mezheplerden hükümler alınmış ve bunlar uygulanmıştır.

Birden fazla mezhebin sözü edilen müsbet tarafları yanında bazı olumsuz sonuçları da olmuştur; bunların en önemlisi; mezhep taassubu ile bunun sonucu olan çekişme, düşmanlık ve nefrettir. Her mezhebin tâbîleri önce bu mezheplere akıl ve muhakeme ile değil, çoğunlukla verâset ve taklit yoluyla giriyor sonra mezhebe ve mezhep imamlarının sözlerine şiddetle sarılıyor, diğer mezheplerin tâbîlerine düşmanlık ilan ediyor, onlara ve imamlarına şiddetle saldırıyorlardı. Böylece Sünnîler ile Şifîler arasındaki mücâdelenin şiddetlendiği zamanlar oldu. Bu iki grubun çeşitli kolları ve mezhepleri arasında mücâdele başladı ve zamanla şiddet kazandı.

¹⁹³ Senhûrî, “Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik”, (Dört Risâle), terc. H.Karaman, s.185.

İşte bu da müslümanların parçalanıp ayrılığa düşmeleri ve geri kalmalarının sebeplerinden biri olmuştur.

Bu derdin çâresi, müslümanlar arasındaki mezhep taassubu ile savaşmak, gönüllerini birbirine yaklaştırmak ve çeşitli mezhepleri birleştirmeye gayret etmektir. Bu birleştirme teşebbüsü dinin asıl kaynaklarına dönmeyi ve şu esaslara uymayı gerekli kılacaktır:

a-) İslâmın ve İslâm Hukukunun prensipleri için ilk temel kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'e dayanmak, sonra tefsir ve usûl bilginlerinin yaptığı gibi bağlayıcı (ilzâmi) hükümler ile seçimlik (ihtiyarî) ve rehber hükümleri yek diğerinden ayırmak ve sonra da söz konusu hükümleri gerçek vasıflarına göre uygulamaktır.

b-) Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetinin bütün bağlayıcı hükümlerine dayanması; fakat bu arada sünnetlerin sâbit, bütün İslâm mezhepleri arasında kabul görmüş ve Kur'ân-ı Kerîm âyetleriyle çelişmemiş olması şarttır.

c-) "Sahih naklin daima selim akla uygun olduğu" esasına göre, akla uygun ve fıkıh usûlü bilginlerince kabul görmek şartıyla diğer sünnetlere yani mezhep imamlarının sıhhatinde ihtilâf ettiklerine de uymak.

d-) Fakihlerin içtihatına dayanan diğer dini ve hukuki hükümlerin de en güzelini yani modern cemiyetin ihtiyaçlarına, amme yararına, hak ve adalet prensiplerine uygun olanı almak.

Bunlar, günümüzde müslümanların kalkınması için kaçınılmaz bir zarûret halini alan, İslâm mezheplerini birleştirme hedefini gerçekleştirmeyi mümkün kılabilecek belli başlı noktalardır. Nitekim ıslahatçı, selefi bilginler de bu birleştirme hususunu ileri sürmüş, müslümanları buna çağırışlardır; çünkü onlara göre şu husus bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır; "Müslüman bir millet belirli bir mezhebi taklit edenlerin yükünü çekemez; mâli, ictimâî, âilevî menfaat ve işlerini, tek mezhebin kitaplarına bağlı anlayışlara bağlayamazlar."¹⁹⁴

Ayrıca mezhepleri birleştirme fikri İslâm dininin ruhuna da uygundur: "İslâm birlik, birliktelik, kardeşlik ve müsâmahadır. O, insanları birbirinden ayırmak ve Kur'an-ı Kerîm'in yasakladığı dini grup ve partilere bölmekle tanınmış bir hale

¹⁹⁴ M. Reşid Rıza, **el-Menar (mecmuası)**, Mısır 1345, XXVIII, s. 158.

getirilemez.”¹⁹⁵, “*Dinlerini darmadağınık ederek bölük bölük olanlar yok mu, senin onlarla hiçbir ilgin yoktur, onların işi Allah’a aittir...*”¹⁹⁶

İslâm genel olarak grup taassubunu yasaklayıp, gerek müslümanlar ve gerekse diğerleri arasında kardeşlik ve hoşgörüyü emredince elbetteki öncelikle bizzat müslümanlar arasındaki mezhep taassubunu câiz görmeyecektir. Bu aynı zamanda İslâm’ın geniş rahmetini daraltır. Bu rahmeti tek mezhep ihtiva edemez ve inhisârı altına alamaz.¹⁹⁷

Fer’î meselelerde zamana ve mekana göre bazı değişim ve tekamüle zemin hazırlanmıştır. Meselâ herhangi bir mezhebin görüşü zamanın ihtiyaçlarına daha uygun görülürse, veliyyü’l-emrin işaretiyle usûlü dairesinde, kendisiyle amel edilecek bir görüş olarak kabul edilebilir.¹⁹⁸

Sonraki Hanefî fıkıhçıların mezhebine göre, yetim ve vakıf malında gasp edilmiş menfaatlerin tecviz edilmesi telfikten başka bir şey değildir. Çünkü ihtiraslı kişilerin, yetim ve vakıf mallarına tecavüz ettiklerini gören Hanefî fıkıhçılar, yetim ve vakıf mallarını korumak için, gasbedilmiş menfaatlerin tazmini konusunda Şâfiî mezhebini tercih etmişlerdir. Bununla beraber Hanefî usûlünden de çıkmamışlardır; çünkü Hanefî hüküm kaynaklarından biri de "istihsan" dır. Hanefîler de bu hususta, istihsan delilini kullanarak, gasp edilmiş menfaatlerin tazminine hükmetmişlerdir.¹⁹⁹

Gelenek aracılığıyla ıslahatın daha bir şekilsel yöntemi ise “telfik” diye bilinen ilkedir. Buna göre, belirli bir fıkıh mezhebinin fetvâsı/görüşü belli bir konuda ciddi bir zorluğa yol açıyorsa; daha uzlaşmacı veya kolay olabilecek, ama başka bir mezhebin görüşü olan bir görüş uygulamaya konabilir. Bu usûl, modernist öncesi liberal eğilimlerin bir kalıntısıdır. Bu ilke, içsel tutarlılık feda edilmemek şartıyla, modernist ıslahatın temel ilkelerini sakatlamaksızın belirli sorunlara yine de ve sınırlı bir ölçüde tatbik edilebilir. Ama onun her konuda kullanılması, açıkçası, gelenekçiliğin kurban tahtasında modernizmin fedâ edilmesi demek olacaktır. Bu yöntemin tek doğru ilke olarak kabulü on sekizinci asrın Vehhâbiliğinin tutumundan

¹⁹⁵ el-Mahmesâni, **Felsefetü’t-teşri**, s. 27.

¹⁹⁶ el-En’am 6/159.

¹⁹⁷ **Modern Problemler Karşısında İslâm Hukuku**, s. 61-62-63 (Prof. Subhi el-Mahmasânî’nin ikinci olarak yaptığı tebliğ), çev. H. Karaman.

¹⁹⁸ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle İslâm Hukuku**, Konya 1977, s. 28.

¹⁹⁹ İzmirli İsmail Hakkı, **İlm-i hilaf**, s. 274.

bile daha geriye gidiş olacaktır bir anlamda. Çünkü Vehhâbiler Kur'an ve Sünnet yanında otoriteyi ilk nesillerle sınırladıkları halde, bu ilke geçmişin –sanki geçmişin böyle bir bağlayıcılığı varmış gibi- herşeyine mürâcaata izin vermektedir ve tabii bu yöntem, içtihadı tamamen gereksiz kılar; zira o geriye bakar, içtihat ise ileriye...

Nerede olduğu bilinmeyen kocanın gereğinden uzun sürmüş gaybı/yokluğu durumunda karısının yeniden evlenmeden önce doksan yıl kocayı beklemesi gerektiği fikri zorluklar çıkardığı için çeşitli (Hanefî mezhebine bağlı) müslüman ülkelerdeki yeni hukuklar, sadece dört yıl bekleme müddetini öngören Mâliki hukukunun yasasını benimsemiştir. Ancak gözden kaçırılan önemli bir nokta vardır: Bu yasaların gerekçeleri tamamen farklıdır. Hanefî hukuku kadının, maksimum hayat süresi bitinceye kadar beklemesi gerektiğini, ancak o zaman kocanın öldüğü varsayılabilceğini gerekçe olarak verirken; Mâliki hukuku ömür boyu yerine kadının maksimum gebelik müddetinin bitmesine kadar kocayı beklemesi gerektiğini söyler ki; onlara göre bu azami hamilelik süresi dört yıldır. Doğrusu modernistler keşke uygulasalardı bu konu tam da içtihadı uygun bir meseledir. Beklemenin üç gerekçesi (Hanefîlerin ömür süresi, Mâlikilerin azami hamilelik süresi fikri, ve kocayı bulmak için gerekli zaman), modern gelişmiş iletişim ve ulaşım vasıtaları yardımıyla kocanın muhtemel yerini tesbit ederek Hanefîlerin gerekçesini tamamen reddederek daha kısa bir süreyi seçebilirlerdi; Mâlikilerin hamilelik müddeti görüşünü de jinekoloji tarafından tesbit edilen daha kısa bir dönem lehine değiştirebilirlerdi. Gerçek şu ki; bu ülkelerde geçerli olan isbat hukuku aslında modern jinekolojinin genel bulgularına uygun olarak gebelik dönemini tesbit etmiştir ve bu konuda geleneksel İslâm hukuku ile çelişkiye düşmüştür.²⁰⁰

A) TEŞRÎ'DE TELFİK

Teşrî'de Telfik: “Teşrî yetkisi elinde olan kişi veya müessesenin, müteber olan çeşitli fıkıh mezheplerinin hükümlerinden seçme yaparak bir mecmua meydana getirmesi ve tâbî olanlar arasında hüküm ve fetvâ verilmek üzere bunu kanunlaştırmasıdır.” Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin Osmanlı Türkleri zamanında bir kanun olarak ortaya konmasından önce, fıkıh hükümlerinin kanun olmak üzere toplandığı başka bir mecmuanın varlığı bilinmemektedir. Mecelle'de ise çeşitli

²⁰⁰ Fazlur Rahman, **İslâmi Yenilenme (Makaleler III)**, s. 71-72.

mezheplerden seçme yapılmamış, bütün hükümleri Hanefî mezhebinden alınmıştır.²⁰¹

Seyyid Bey, fertlerin kendi işlerinde belli bir mezhebe bağlı kalmak gibi bir mecburiyet hissetmelerinin anlaşılır bir husus olduğunu, fakat devletin hukukî düzenlemeler sırasında böyle bir mecburiyetinin olmadığını söyler.²⁰² Devlet işlerinin yürütülmesinde zamanın icaplarına ve milletin ihtiyaçlarına göre hareket edilmesi gerektiğini vurgulayan Seyyid Bey'e göre, devletçe kanunlar çıkarılırken, İslam hukuk ekollerinin içtihatlarından yararlanılacağı zaman, mezhep taassubuna asla gerek yoktur. Onlardan hangisi halkın ihtiyacına ve çağın şartlarına en uygun ise, hemen tereddüt etmeden o tercih edilmelidir.²⁰³ Kolaylık maksadıyla yapılan bu iş, kötü ve memnu bir şey değildir.²⁰⁴

Ona göre, Osmanlı Medenî Kanunu demek olan Mecelle'yi hazırlayan heyet, Mezhep taassubunu bırakarak, muhtelif fıkıh mezheplerinin görüşlerinden zamanın ihtiyaçlarına uygun olanları alsaydı, daha mükemmel bir kanun meydana getirmiş olurdu.²⁰⁵

Seyyid Bey, Mecelle Heyeti'nin her konuda Hanefî mezhebinde ısrar etmesini anlamsız bulur ve şöyle der: Sanki Hanefî mezhebi İslâm hukuku da Şafiî veya Mâlikî mezhebi İslâm hukuku değildir. Aslında bütün mezheplerin İslâm'a nisbeti aynı seviyededir. Gerçekte İslâm (Şerî'at), Kur'ân ve Sünnet'tir. Mezheplerin içtihatlarla ortaya koyduğu hükümler, Şerî'at'e nispet edilen hükümlerdir, yorumlardır.²⁰⁶

Çeşitli kanunlar meydana getirmek için dört mezhebin hükümlerinden seçme yapma işi 1920 yılından itibaren Mısır'da fiilen gerçekleşmeye başlamıştır. 1936'da kurulan "Ahval-i Şahsiyye" komisyonunda çerçeve biraz daha geniş tutulmuş, bugüne kadar da aynı sınır içinde bu iş devam etmiştir.²⁰⁷

²⁰¹ Senhûrî, "Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik", (Dört Risâle), terc. H. Karaman, s. 227.

²⁰² Seyyid Bey, **Mehdal**, s. 329.

²⁰³ Seyyid Bey, **Usûl-i Fıkıh Dersleri Mebâhisinden İrade, Kaza ve Kader**, İstanbul 1338, s. 277, 324.

²⁰⁴ Seyyid Bey, **Mehdal**, s. 308.

²⁰⁵ Seyyid Bey, **Mehdal**, s. 329.

²⁰⁶ Seyyid Bey, **Usûl-i Fıkıh Dersleri Mebâhisinden İrade, Kaza ve Kader**, s. 277.

²⁰⁷ Senhûrî, "Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik", (Dört Risâle), terc. H. Karaman, s. 227.

B) MEZHEP İÇİNDE TELFİK

Hanefîlerden, telifik konusunu ele alan önceki bilginlerin sözleri açıkça ifâde ediyor ki: İmam Ebû Hanîfe ile iki büyük müçtehit talebesi, Züfer ve diğer müçtehit talebenin sözlerinden meydana gelen terkip de telifik sayılıyordu. Nitekim taşınır (menkûl) malın şahsa vakfı, nakdın vakfı ve bunun bağlayıcı oluşu, mahcûr bulunan kimsenin vakfı ile menkûl sayılan şâyî'in vakfı konularında bu hususu açıkça ifâde etmişlerdir. Fakat İbn Âbidin yeni bir görüş ortaya atarak, adı geçen imamların sözleri arasındaki terkinin telifik olmadığını, talebesinden herhangi birinin sözünün, onun sözü sayılacağını söylemiştir.²⁰⁸ İbn Âbidin görüşlerini şu şekilde ifâde etmektedir: “Ebû Hanîfe'den birçok faydalı rivâyetler gelmiştir. Bunlardan bazılarını kendisi tercih ve ihtiyâr etmiş, diğer bir kısmını da mesâî arkadaşları tercih etmişlerdir. Tâbîlerin yeminle beyan ettikleri gibi bütün bu rivâyet ve cevaplar ona aittir, başkasına ait değildir.

Usûlde tesbit edildiği gibi bir müçtehitin belirli bir meselede iki ayrı görüşü olamaz, çünkü bunda çelişki vardır. Aynı şekilde bir müçtehit herhangi bir görüşünden vazgeçerse artık o görüş onun olmaktan çıkar. Ebû Hanîfe, arkadaşlarına şöyle demiştir: “Sağlam bir delil elde ederseniz ona uyun.”²⁰⁹ Bu söz üzerine onlardan her biri ondan gelen bir rivâyeti alıyor ve kendince kuvvetli olan delile göre tercih ediyordu. Bir müçtehit, bir görüşünden rucû ederse artık o görüş onun olmaktan çıkar ve neshedilmiş hükümlere benzer.” İbn Âbidin: “Ebû Hanîfe'nin müçtehit talebesinin O'nun görüşüne muhâlif olan görüşleri, Ebû Hanîfe'nin görüş ve mezhebi değildir, onların bu sözleri kendilerinin re'y ve mezhepleridir” diyenlere şu şekilde cevap veriyor: “Talebelerinin O'nunkine aykırı olan içtihatları, Ebû Hanîfe'nin onlar için tespit ettiği kâidelere dayanır, dolayısıyla her yönden söz konusu içtihatlardan rucû edilmiş sayılmaz.” Sonra özetle şöyle devam ediyor: “Ebû Hanîfe'nin müçtehit talebesinin O'nunkine aykırı içtihatları mezhep dışına çıkmaz. Kezâ mezhep bilginlerinin, zamanın veya zaruretten değişmesiyle değişen örfe binâ ettikleri yeni hükümler de -o buna izin vermiş olduğu için- onun mezhebi haricinde değildir. Yine mezhep bilginlerinin onun mezhebi üzerine yaptıkları tahrîcler de

²⁰⁸ İbn Âbidin, **Resâil-i İbn Âbidin**, Beyrut ty., I, 21.

²⁰⁹ Şa'râni, **el-Yevâkıt ve'l-cevâhir**, II, 98.

onun mezhebi sayılır, çünkü mezhebinin gerekli kıldığı sonuçtur. Ona izafe edilerek “Şöyle dedi” denemezse de “Bu Ebû Hanîfe’nin mezhebi ve görüşüdür.” denebilir

İbn Âbidin’in açıklamak istediği husus şudur: “Ebû Hanîfe’nin mezhebine göre sonradan tahrir edilen hükümlerin ona nisbeti, ilk talebelerinin sözlerinin ona nisbetinden daha uygundur. Çünkü birincisi Ebû Hanîfe’nin kaidelerine göre çıkarıldığı halde, ikinciler, talebelerinin, onunkine muhâlif bulunan kendi kâidelerinden çıkardıklarıdır.”²¹⁰ İbn Âbidin, hisse-i şâyia’lı mülkün vakfını ele almış ve telfik edilmiş mesele hakkında söylenenleri naklettikten sonra bunun, telfikin kabulü rey’ine göre sahih olacağını söylemiş, sonra da şöyle bir yönlendirmeye girişmiştir: “Bu, Allâme Kasım’ın, bi’l-icmâ’ bâtıldır dediği mülaffak hüküm türünden değildir; çünkü onun bâtıl olduğunu kesin olarak söylediği, birbirine zıt mezhepler arasında yapılan telfiktir. Ebû Hanîfe mezhebine göre velisiz, Mâlik mezhebine göre şâhitsiz yapılan bir nikâhın sıhhatine hükmetmek gibi. Halbuki bir mezhebe bağlı müçtehitlerin sözleri arasında yapılan telfik böyle değildir, çünkü bunlar –birbirine zıt da olsalar- mezhep dışında sayılmazlar.”²¹¹

Senhûri, İbn Âbidin’in bu konuda tutarsız olduğunu düşünmektedir. Senhûri’ye göre: “İbn Âbidin bu konuda kendisini hayli yormuş ise de fıkhıta O’ndan daha kuvvetli olan geçmişlere muhâlefet etmiştir. Ayrıca söyledikleri realiteye de aykırıdır. Söylediklerinde birçok tutarsızlıklar ve tenkit edilecek noktalar vardır ki bunlara girişmek çok vakit alır. Hülâsâ olarak söylediklerini mantık kabul etmez. Ebû Hanîfe’nin talebelerinin hocaları nezdinde yetiştikleri, O’ndan icazet aldıkları bir gerçektir. Fakat onlar yetişmiş ve mutlak müçtehit seviyesine ulaşmışlardır. Çok defa üstadlarına usûl ve prensiplerde de muhalafet etmişlerdir, hatta bunların muhalefetleri bazen başka mezhepten olanlardan da ileri gitmiştir.”²¹²

Bazı fıkıhçılar derler ki: “İmam Ebû Hanîfe ile talebesi Ebû Yûsuf ve Muhammed arasındaki ihtilâf, Ahmed b. Hanbel ve Mâlik arasındaki ihtilâftan daha çok ve daha şiddetlidir. Buna rağmen Hanefî mezhebi, ilk üç müçtehitin (Ebû Hanîfe ve iki talebe) mezheplerinden telfik edilmiştir; bunu kimse inkâr edemez...”²¹³

²¹⁰ İbn Âbidin, **Resâil**, I, 21-25.

²¹¹ İbn Âbidin, **Hâşiyetü Reddi’l-muhtâr**, III, 407; VI, 648.

²¹² Senhûrî, “**Mezheplerin Hükümleri Arasında Telfik**”, terc. H. Karaman, s. 214- 216.

²¹³ İzmirli İsmail Hakkı, **İlm-i hilâf**, s. 274.

C) BİR MEZHEPTEN BAŞKA BİR MEZHEBE GEÇME (İNTİKAL)

Herhangi bir mezhebe bağlanmamış bir mukallit için, meselâ yeni müslüman olan bir mühtedî için bütün fikhî meselelerde tamamen belirli bir mezhebi benimsemesi gerekmediği gibi, önceden belirli bir mezhebe bağlanmış olan bir mukallit için de o mezhepte devam etmesi gerekli değildir. Birincisi dilerse yaşayan mezheplerden birini seçebilir; dilerse hiçbirine bağlanmayıp bazı konularda bir mezhebin, diğer konularda da diğer bir mezhebin hükümleriyle amel eder.

Bunun gibi, ikincisi de isterse benimsediği mezhepte sebat edip, hiçbir konuda onun dışına çıkmaz, isterse bağlılığından döner ve bazı durumlarda o mezhebi terk ile diğer mezhebe intikal ve onun hükümleriyle amel eder. Her iki mukallit için, her iki şekil de câizdir. Hiçbiri vâcip değildir. Çünkü bu babda “*Bilmiyorsanız bilenlere sorunuz*”²¹⁴ âyetiyle vâcipliği gerçekleşen şey, kesinlikle bir müçtehidî taklittir. O müçtehit ister önceden bir meselede taklit edilmiş olan bir müçtehit olsun, ister başka müçtehit olsun, eşittir. Şu halde taklit edilecek müçtehitin dâima aynı müçtehit olmasının gerekliliğinde ısrarcı olmak, âyetin mutlak oluşunu kayıtlamak olur ki, câiz değildir. Çünkü usûl kaidesine şer’î bir nassın mutlaklığını kayıt altına almak, o nassın hükmünü kısmen neshetmektir.²¹⁵

Fikhî mezheplerin oluşmasından önce insanlar, belirli bir mezhep ile kayıtlı değildi. Bir meselenin şer’î hükmünü öğrenmek istedikleri zaman, hangi müçtehit ve hukukçuya tesâdüf ederlerse ona soru sorarlardı. Bugün bir müçtehitte fetvâ sorarsa, yarın da diğer bir müçtehitte fetvâ isterlerdi. Bu durum insanlar arasında yaygın ve tekrar edilir olduğu halde ne ashab ve tâbîn fakihleri ne de daha sonra gelen müçtehitler tarafından red ve inkâr olunmamıştı.

Seyyid Bey, bir mezhebe bağlanmanın gerekli olmadığını ifade ederek, kendisinden farklı düşünen kişilere şöyle cevap verir: “Dört mezhebin oluşmasından sonra hukukçulardan bir kesim, bunu câiz görmeyip taklit ashâbı için oluşan mezheplerden birini benimseyip onda devamlılık gereklidir, demişlerdir. Fakat bu fikir şer’î bir delile dayanmadığı için fakihlerin çoğunluğunun nazarında kabul görmemiştir.

²¹⁴ Nahl 16/43.

²¹⁵ Seyyid Bey, **Medhal**, s. 305.

Bu kişiler öncelikle belirli bir mezhebe bağlanmış olan mukallit hakkında: “Mâdem ki bir mezhebe bağlanmıştır, artık onda devam ve sebat gereklidir. İkinci olarak, gerek bir mezhebe bağlanmış olsun veya olmasın her iki çeşit mukalliti kapsamak üzere: “Taklit edenler, belirli bir mezheple kayıtlanmayacak olurlarsa, kendi haklarında kolay olan hükümleri araştırmaya kalkar ve bu suretle her mezhebin nefse hoş gelen ruhsatlarını ve hafif hükümlerini seçip onları uygularlar. Bu ise his ve heveslere uymaktır ve sonuç olarak fikhî mezhepleri oyuncak haline getirmek demektir ki câiz görülemez.” demektirler.

Halbuki bu iki çeşit düşüncenin her ikisi de doğru değildir. Yani bir kimse bir şeyi taahhüt ve iltizâm edince o şeyi yapması gerekir. Fakat bu durum, mutlak ve her yerde değildir. Belki hukuk ve insanlarla ilgili konularda olmaktadır. Bu da bir hakkı çiğneme ve diğerini zor duruma sokmamak içindir.”²¹⁶

Her mezhebin nefse hoş gelen hafif hükümlerini araştırıp onları benimsemek²¹⁷ konusuna gelince; bu meselede dikkate alınması gereken iki durum vardır:

Biri her mezhebin hafif hükümlerini araştırıp seçmek, diğeri fikhî mezhepleri oyuncak haline getirme maksadıyla saygısızlıktır. Bunlar başka başka şeylerdir, bunları karıştırmayıp aralarını ayırmak gerekir. Çünkü ikincisi birincisinin ayrılmayan parçası değildir. Yani ikincisinin câiz olmaması birincisinin de câiz olmayacağını gerektirmez. Şu durumda fikhî mezhepleri kasıtlı olarak oyuncak haline getirmek kötü olduğu için câiz olmamakla birlikte, bu maksatla değil de her mezhebin hafif hükümlerini araştırıp seçmek câiz olabilir.²¹⁸

Çünkü fikhî mezhepleri hafife almaksızın sadece kolaylık maksadıyla her mezhebin hafif hükümlerini alıp seçmek yasak değildir. Zira Peygamberimiz iki durumla karşı karşıya kalırsa onların en kolayını seçerdi ve ümmeti hakkında en kolay ve hafif olanı tercih ederdi. Ashab-ı Kiram’a, etrafa gönderdiği vâli ve kadınlara halka kolaylık göstermelerini, nefret ettirecek taassuptan sakınmalarını tavsiye buyururdu. Bundan ve “Allah sizin için kolaylığı ister zorluğu istemez”²¹⁹ ve “Allah

²¹⁶ Seyyid Bey, **Medhal**, s. 306.

²¹⁷ Saffârini, Sâlim, **et-Tahkîk fi butlâni't-telfik**, Riyad 1998, s. 135.

²¹⁸ Seyyid Bey, **Medhal**, s. 307.

²¹⁹ Bakara 2/185.

sizin için hafif olanı ister”²²⁰ âyetleriyle “Dininizin en hayırlısı kolay olanıdır”²²¹ ve “Ben kolaylık üzere olan Hanîf diniyle gönderildim”²²² hadisleri gibi bu hususta gelmiş olan birçok şer’î nasların işaretlerinden anlaşılmaktadır ki, şer’î hükümleri hafife alma ve hakir görme amacıyla olmayıp, sadece kolaylık amacıyla, her mezhebin kolay hükümlerini almak câizdir, yasak değildir.

Seyyid Bey; “Ümmetimin ihtilâfında rahmet vardır”²²³ hadisinin, sahih hadis kitaplarında geçmediğini ve mevzu olabileceği ile ilgili rivâyetlerden bahsettiği halde, bu hadisi şu şekilde yorumluyor: “Hukukçuların ihtilâfında rahmet olması, her mezhebin hafif hükümleriyle amelin cevâzına yöneliktir. Aksi takdirde ihtilâf, rahmet değil, nikmet olur. Gerçi bu hadis, müteber hadis kaynaklarında mevcut değildir, ve hatta bazı hadis imamı bunun sıhhati inkâr ederek mevzu olduğunu düşünmektedirler. Fakat bu hadis fıkıh dilinde meşhur ve fıkıh kitaplarında geçmektedir. Bu hadisin sıhhati teslim edilmeyecek olsa bile, fakihlerin ihtilâfının meşrûiyetine diyecek yoktur. Şu halde mâdem ki, fakihlerin ihtilâfı meşrûdur. Onun sonucu olan fakihlerin farklı görüşleri ile amel dahi meşrûdur. Böyle olmasaydı, Şârî’ onu bize bildirirdi. Halbuki bildirmemiş, sükût etmiştir. Bu da unuttuğundan dolayı değil, belki lütûf ve rahmetinden dolayıdır.”²²⁴

İbnü'l-Hümâm, bazı fakihlerin: “Bir mezhepten diğer mezhebe geçen kişi günahkardır.” demelerine cevap olarak; bir mukallidin ileride olacak durumlar hakkında özetle: “Ben bütün meselelerde Ebû Hanîfe’yi taklit ve onun sözleriyle amel etmeyi iltizâm ettim.” demesi, gerçekte taklit demek olmayıp belki taklidi gerektiren bir vaatten ibâret olduğunu ifâde ettikten sonra diyor ki: “Bir mezhepten diğer mezhebe intikal eden kişi günahkardır, özrü gerekir gibi sözler, mezheplerin kolay hükümlerini halkın araştırmasını yasaklamak içindir.”²²⁵

Seyyid Bey, bu konuda İbnü'l-Hümâm’dan farklı düşündüğünü şöyle ifâde ediyor: “Halbuki her meselede hangi müçtehitin sözü hafif ise mukallidin onu alıp seçmesini yasaklayacak naklî veya aklî bir delil bulunmamaktadır. Aynı şekilde bir

²²⁰ Nisâ 4/27.

²²¹ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 338.

²²² Münâvî, Muhammed, **Feyzü'l-kadîr**, III, 203.

²²³ Münâvî, Muhammed, **Feyzü'l-kadîr**, I, 209; Elbânî, **Silsiletü'l-ehâdisi'd-daife ve'l-mevzûa**, I, 57.

²²⁴ Seyyid Bey, **Medhal**, s. 307.

²²⁵ İbnü'l-Hümâm, **Şerhu Fethi'l-kadîr**, Beyrut 1316, V, 457.

kişinin, içtihatı şer'an tecviz olunan bir müçtehitin hafif bir sözüne uymayı şer'î şerifin kötilediği de bilinmemektedir. Çünkü Peygamber Efendimiz; "Ümmetinden şiddet ve tazyiki kaldıran, onlar üzerine hafif olarak gelen hükümleri" severdi.

Her mezhebin nefse hoş ve kolay gelen hükümlerini seçmek maksadıyla bir mezhepten diğer mezhebe geçiş, başkasının hakkını ihlâl ederse, o zaman câiz olmaz. Fakat bunda da câiz olmayan şey intikal değildir, belki hakkı ihlâl ve başkasını zor duruma sokma keyfiyetidir.

İşte şu tahkikat ve muhâkemelerden görüldüğü üzere henüz belirli bir mezhebe bağlı olmayan bir mukallit için bazı konularda bir mezhebin hükümleriyle, diğer konularda farklı bir mezhebin hükümleriyle amel câiz olduğu gibi; belirli bir mezhebe bağlı olan mukallit için de kısmen veya tamamen o mezhebi terk ile diğer mezhebe geçmesi câizdir. Vele ki bu, mezheplerin ruhsatlarını araştırmak gayesi ile olsun. Bunda şer'î bir mahzûr yoktur. Hukukçuların çoğunluğunun görüşü budur. Eğer bu, başkasına zarar verme veya fikhî mezhepleri hafife alma amacıyla yapılmış olursa o zaman câiz değildir.

Bundan sadece bir konu müstesnâdır ki, o da, belirli bir hâdisede bir müçtehidin mezhebiyle amel ettikten sonra; geçmiş amelden rücu' ederek aynı hâdisede diğer bir mezhebin hükmü ile amel edilmesidir. İşte bu durum câiz görülmemiştir. Meselâ; bir kimse bir bâliğa'yı yani bülüğa eren bir kız Hanefî mezhebine göre velisinin iznini almaksızın nikahladıktan sonra, dönüp de Şâfiî mezhebine göre velisinin iznini alarak tekrar nikah akdini yapması câiz olmaz; çünkü, akit öncesinde meşrû ve sahih olarak yerine getirilmiştir. Bazıları; "Aynı hadisede önceki mezhepten rücu' câiz olmadığı gibi, o hadise cinsinden diğer hadiselerde dahi ondan rücu' câiz olmaz. meselâ yukarıdaki örnekte geçtiği üzere ergenlik çağına eren bir kız hakkında bir kere Hanefî mezhebi üzere nikah akdi yaptıktan sonra, dönüp de Şâfiî mezhebine göre yeniden nikah akdi yapılması câiz olmadığı gibi; vefat sebebiyle o kimse diğer bir bâliğa ile evlenmek istese dahi aynı şekilde Şâfiî mezhebine göre nikah yapılması câiz olmaz." demişlerse de doğru değildir. Çünkü bunun câiz olmadığını gösteren bir delil yoktur.²²⁶

²²⁶ Seyyid Bey, **Medhal**, s. 305-310.

Bir mezhepten diğerk mezhebe geçiş konusunda üç görüş vardır. Birincisi tamamen reddeder. İkinçiler câiz görür. Diğerklerine göre ise mezheplerin arasında icma muhalif olacak şekilde yani şahitsiz, velisiz, mehirsiz şekilde toplanırsa câiz değildir.²²⁷

II. TELFİKİ KABUL EDİP ETMEYENLER VE GEREKÇELERİ

A) TELFİKİ KABUL ETMEYENLER

Hanefilerden: Ksım b. Kutluboğa (839/1474), mer b. Nüceym (1005/1596), Eb'l-İhlas el-Hasen eş-şrnblli (1069/1658),²²⁸ Alddin el-Haskefi (1088/1677), İbn bidin (1252/1836), İbrahim el-Bri (1099/1688) telfiki kabul etmemektedirler.²²⁹

Mâlikilerden: Yahya ez-Zenti, şebrahii (1106/1694) ve şâtibî (790/1388) "İcma' noktalarını ortadan kaldıracak şekilde mezheplerin telfikine gidilmesi" ni mefsetet konularından sayarak, telfike cevaz vermemektedirler.²³⁰

şfiilerden: İzzüddin b. Abdisselam (660/1262); bu zat, Zenti dışındaki Mlikiler gibi, "Telfik yapıldığı takdirde hükmün nakzedilmesi gereken bir durum ortaya çıkarsa bunu câiz görmemiştir."²³¹ İbn Dakkl'İyd (702/1302); Zenti gibi İbn Cemati'l-Makdisi (767/1365); "Hükmü alınan mezheplerin şartlarına riâyet gerekir" diyor, şihbddin Ahmed b. İmdiddin el-Akfehsi (808/1405); "Telfik, müslümanların icma'ı ile btldır." iddiasını ileri sürmüş, kendisinden sonra gelenlerin çoğu da buna tâbi olmuşlardır. İbn Haceri'l-Heytemi (974/1566) ve er-Remli (957/1550) de bunlardandır.²³² İbn Ziyâd (975/1567) ve el-Bulkînî (805/1403) ise son olarak zikredilen iki zatın ileri sürmüş oldukları: "Re'yleri alınan iki imamın da câiz görmeyeceği mürekkep bir hakikat, vakıa, amel, meydana gelmemesi..." şeklindeki şarta iştirak etmekle birlikte, mürekkep hakikat yerine (meselâ namaz gibi), "tek kadıyye" prensibini (daha cüz'i, meselâ abdest gibi) koymuşlardır. Bunlara göre bir kimse Ebû Hanife'yi taklit ederek kadına dokunsa, şfi'i'yi taklit

²²⁷ Lekâni, Eb İşhak İbrahim, **Hâşiyetü'l-Bcri al Cevherati't-tevhîd**, Kahire 2002, s. 250.

²²⁸ şartlı olarak câiz olduğunu kabul ediyor. eş-şrnblli, **el-İkd'l-ferîd**, s. 2.

²²⁹ Karaman, **İslâm Hukukunda İçtihat**, s. 216.

²³⁰ şâtibî, **el-Muvâfakât**, ev. M. Erdoğan, IV, 148.

²³¹ eş-şevkânî, Muhammed, **İrşd'l-fuhûl**, Mısır 1937, s. 272.

²³² İbn Haceri'l-Heytemi, **Tuhfetü'l-muhtâc**, I, 13 (H. Karaman, **a.g.e.**, s. 217 den naklen)

ederek kan aldırma ve bu iki taklidi birleştirdiği bir abdest ile namaz kılsa namazı bâttır. Fakat bir Şâfiî mükellef, istikbal-i kible konusunda Ebû Hanîfe'yi taklit etse, Şâfiî'ye uyararak da başının dörtte birini meshetmese kıldığı namaz sahihtir, çünkü abdesti, iki imamdan birine göre geçerlidir.²³³

B) TELFİKİ KABUL EDENLER

Hanefîlerden: Kâdî Necmüddin İbrâhim b. Ali et-Tarâsûsi (758/1357), Şeyhülislâm Ebû Suûd el-İmâdî (983/1575), Zeynüddin b. Nuceym (970/1562), Muhammed Emin (972/1564)²³⁴, Muhammed b. Abdülazîm el-Mekkî.²³⁵

Mâlikîlerden: Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Emîrî'l-Kebîr (1232/1817), Muhammed b. Ahmed ed-Düssûkî (1230/1815).

Şah Veliyyullah (1176/1762)²³⁶, M. Reşid Rıza (1354/1935)²³⁷ ve Senhûri²³⁸ gibi bilginler, bu gurup içinde yer alırlar.

C) TELFİKİ KABUL ETMEYENLERİN DELİLLERİ

a- Telfikten, icmâ'a aykırı bir durum ortaya çıkarsa telfik bâttır olur; çünkü icmâ' a aykırı hükümler bâttır. (Zenâtî ve benzerlerinin delili).

b- Telfik, bir mezhebin müçtehitlerinin, mütehâlif hükümleri arasında olursa câiz; çeşitli mezheplerin müçtehitlerine ait hükümler arasında olursa câiz değildir. Birinci durumda câizdir, çünkü mezhebe bağlı diğer müçtehitlerin içtihatları da – talebe durumundaki müçtehitlerin içtihatına izin verdiği ve usûlü de kullanıldığı için- mezhebin birinci derecedeki imamının içtihadı sayılır. (İbn Âbidin'in delili.)

c- Re'yleri birleştirilen iki imam, işlenen amelin bâttır olduğunda ittifak etmişlerdir. (Beydavî 'nin delili.)

d- Telfik, müslümanların icmâ' ı ile bâttır. (Akfehîsî ve tâbîlerinin delili.)

e- Telfik, dini oyuncak haline getirmek demektir.²³⁹

²³³ H.Karaman, **a.g.e.**, s. 217.

²³⁴ Emir Padişah, Muhammed Emin, **Teyşîrî't-tahrîr**, Mısır 1351, IV, 242.

²³⁵ Mekkî, Muhammed b. Abdülazîm, **el-Kavlü's-sedîd**, Mısır 1992, s. 94.

²³⁶ Dehlevî, Şah Veliyyullah, **İkdu'l-Cîd**, s. 39.

²³⁷ Muhammed Reşid Rıza, **İslâm'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri**, çev. A. H. Akseki, Ankara 1974.

²³⁸ Karaman, **a.g.e.**, s. 218.

Abdülkadir Nablûsî (1145/1732), Muhammed b. Abdülazîm İbn Ferrûh'un görüşlerine karşı olarak yazdığı risâlesinde, telfiki câiz görmediğini şöyle ifâde etmektedir: “Münâvî'nin, Suyûtî'nin el-Câmiü's-Sağîr'ine yaptığı şerhte Mâlikilerden naklettiğine göre, Karâfî, et-Tenkîh'te, ez-Zenâfî'den şunları nakletmiştir: “Taklit, icmâ'a muhâlif olan iki davranış birleşmedikçe câizdir. Mehirsiz, velisiz, şahitsiz olarak evlenmek gibi ki böyle bir davranışı câiz gören kimsenin olmayacağı kanâatindeyiz.

Bütün bunları öğrendikten sonra artık ne ibadetlerde ne de muamelelerde telfikin herhangi bir şekilde icmâ'en câiz olmadığını ve Şeyh Muhammed b. Ferruh el-Mekkî'nin risâlesinde telfikin sahih oluşu ile ilgili görüşlerinin doğru olmadığını görmüşsündür. İbn Ferruh el-Mekkî bu risâlesinde görüşlerine delil olarak İbnü'l-Hümâm'ın et-Tahrir'inde geçen bir ifâdeyi göstermektedir. Halbuki, oradaki ifâde, İbn Ferruh'un anladığı anlamda değildir. O'na göre, İbnü'l-Hümâm, et-Tahrir'de telfikin yasaklanamayacağına işaret etmiştir. Bu kişi, İbnü'l-Hümâm'ın telfike karşı olduğunun farkında olmadığı gibi, İbn Hümâm'ın dediğini de anlamamıştır.

Şeyh Muhammed el-Bağdâdî risâlesinde Hidâye'nin şerhi Fethü'l-Kadîr'den aynı ifâdeleri nakletmiştir. Şâfiî âlimlerinden Münâvî'nin de Fethü'l-Kadîr'den naklettiği bu ifâdeler şöyledir: “Bir mezhepten diğer bir mezhebe içtihat ve delille intikal günah ve ta'zir gerektirir. İctihatsız ve burhansız geçmek ise daha fazla günah ve ta'zir getirir, sonra esas taklit yaşanan ve amel edilen meselede olur, yoksa sadece sözle; meselâ ben Ebû Hanîfe'nin görüşlerini kabul ediyorum deyip de bu görüşlerin aslını esasını bilmemek gerçek anlamda bir taklit değildir. Bilakis, bu bir sempati duymadır. Eğer bu sözlerle kendini o imama bağlamak istese de, böyle bir söz veya niyetle bir müçtehite bağlanmanın mecburiyeti konusunda hiçbir delil yoktur. Bilakis delil, ihtiyaç hissettiği bir konuda müçtehitin sözüyle amel etmesini gerektirmektedir. Bu delil, Allah Teala'nın sözüdür: “Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorunuz”²⁴⁰ Sormak ise bir hüküm verilmesini istemek demektir. Bir müçtehite bağlanmak, daha çok insanları ruhsatlara tabi olmaktan kurtarmaya yarayacağı zannedildiği içindir. Ancak halktan birisinin kendisine daha kolay gelen bir müçtehitin sözü ile amel

²³⁹ Karaman, a.g.e., s. 218.

²⁴⁰ Nahl 16/47.

etmesini yasaklayan aklî veya naklî bir delili şahsen ben bilmemekteyim.²⁴¹ İnsanın daha kolay yaşayabileceği bir içtihatı taklit etmesini yasaklayan şer'î bir engel olur mu hiç? Kaldı ki, Hz. Peygamber (s.a.v) daima ümmetine kolay gelenleri sevmiştir.”²⁴²

A. Nablûsî ifâdelerine şu şekilde devam ediyor: “İbn Ferrûh’un Kâdîhan’dan telfikin câiz oluşuna dair, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’un görüşü olarak naklettiğine gelince; o, tek mezhep içindeki telfik ile ilgilidir. Çünkü her iki görüşün temeli aynı esaslara dayanmaktadır. İbn Ferrûh’un bahsettiği gabn-ı fahişle satış konusu, "Kitabü'l-İs'âf fî Ahkâmi'l-Evkâf"ta şöyle dile getirilmiştir: “Eğer onu gabn-ı fâhişle satarsa, Ebû Yûsuf ve Hilâl’a göre sahih değildir. Çünkü kayyım vekil gibidir. Şâyet Ebû Hanîfe değiştirme yoluyla vakfın satışına cevaz verdiyse, gabn-ı fahişle satışa da cevaz vermiş demektir. Nitekim satışa vekil tayin edilen kimsenin satışında da aynı yolu benimsemiştir.

Şimdi “Satışa vekil tayin edilen kimsenin satışında da aynı yolu benimsemiştir.” sözüne dikkat edin, bu ifâdede telfikin cevazına dair bir şey var mıdır? Bir kısım Harezmi bilginlerinden bazılarının telfik konusundaki görüşlerine gelince, bu da içtihatla şart koşulmuş bir telfiktir. Nitekim aynı ibarenin devamında şöyle denmektedir; “Çünkü İmam Muhammed şöyle demiştir; “Müçtehit başka bir müçtehidin deliline tabi olur, başka bir müçtehide değil.” çünkü bir müçtehidin başka bir müçtehide tâbî olması câiz olmaz. İmam Şâfiî’den nakledilen şu olay, buna örnek gösterilmektedir; Şâfiî, Ebû Hanîfe’nin kabrini ziyareti sırasında kıldığı sabah namazında kunût duasını terk etmiştir. Çünkü o gün için Ebû Hanîfe’nin kunûtun neshedildiği hususundaki delilini tercih etmiştir. Daha sonra tekrar içtihadına dönmüştür. Bu tip konularda mukallit, müçtehide benzetilemez, şâyet böyle bir konuda mukallide, müçtehidine uyma serbestisi verilecek olursa bu uyma müçtehit, bir başka müçtehide uyduğu sürece geçerli olur, eğer uyduğu müçtehit eski içtihadına dönerse artık mukallit böyle bir hükmü taklit edemez. Bütün bunlar iki veya üç görüş üzerine varılan icmâ’a muhâlif içtihat yapmanın câiz olduğunu kabul edenlere göreler.

²⁴¹ A. Nablûsî, **Hülâsatü't-tahkik**, D. E. Ü İ. F. Dergisi, sayı XI, s. 220 vd.

²⁴² Münâvî, Muhammed Abdurraûf, **Feydu'l-kadîr şerhu Câmiî's-sağîr**, Beyrut 1972, I, 211.

İbn Nüceym'in "Mezhebinin asıl görüşü bu değildir." sözüne gelince, bu söz ya en yakın ifâde olan "bazı müteahhir bilginlere dayandırılmıştır." ifâdesine cevaptır. Ya da "Telfikin yasaklanması" ifâdesine cevaptır. O takdirde İbn Nüceym'in kastedtiği şu olmuş olur: "İbnü'l-Hümâm'ın ifâdesinden anlaşılan ister müçtehitte ister başkasında, ister bir mezhepte ister birçok mezhepte olsun telfikin mutlak olarak yasaklanması mezhep görüşü değildir. Bilakis bir görüşe göre de olsa müçtehit hâkimin telfikin cevazına dair hüküm vermesi câizdir. Özellikle bir mezhep içinde olursa. Şâyet İbn Nüceym'in sözü –delil gösterildiği gibi- mutlak olarak telfikin câiz olduğuna delalet etse de bu durum, telfikin icmâ'en câiz olmadığını gösteren usûl ve furû' kitaplarının açık metinleriyle ters düşmez. İbn Sîrin'in el-İşâret'te, İbn Nüceym'in Kenz şerhinde açık ifâdeleri vardır. Bu ifâdelere göre, imamın, cemaatinin mezhebine riâyet etmesi gerekir ki farklı mezhepten birinin arkasında namaz kılınabilsin." Şimdi bunları söyleyen kişi, nasıl olur da buradaki ifâdesinde mutlak olarak –ister müçtehit, ister mukallit için olsun- telfikin sahih olduğunu söyleyebilir?

Risâlenin yazarı, daha önce geçen Ebû Yûsuf olayında telfikin sıhhatine delil göstererek demektedir ki; "Ebû Yûsuf'un kendisi telfik yapmıştır. O, bizim için en önemli bir delildir." Demek istediği şu : Ebû Yûsuf, kendi mezhebine göre namaz kıldı, ancak pislenmiş kulleteynden abdest almak konusunda taklit yaptı.

Diyelim ki, Ebû Yûsuf, burada telfik yaptı. Bir müçtehit, başka bir müçtehidin deliline dayanarak içtihat yapıp benimseyebilir. Ancak halk (mukallit) böyle değildir. Kaldı ki, Ebû Yûsuf'un mezhebine göre kıldığı namazı, başkasının mezhebinde fâsit değildir ki, bu davranış telfik olsun.²⁴³

Karâfî (684/1285)'nin nakline göre, Yahya Zenâfî şöyle diyor: "Vukû' bulan hadiselerde mezhepleri taklit etmek ve bir mezhepten diğerine geçmek şu üç şart ile câizdir: 1- Mehirsiz, velisiz ve şahitsiz evlenmek gibi icmâ''a aykırı olacak şekilde mezhepleri bir arada tatbik etmemek; çünkü bu şekilde bir nikahın sahih olduğunu kabul eden hiçbir mezhep yoktur. Sonra Karâfî, bir başkasının da: "Hâkimin verdiği hükmün bozulmayacağı her hususta mezhepleri taklit ve birinden diğerine geçiş

²⁴³ Nablûsî, a.g.e., s. 222.

câizdir; memnu' olan dört yer vardır"²⁴⁴ dediğini söyleyerek devam ediyor ve bu dört hususu anlatıyor.

Zenâtî'nin verdiği örnekten anlaşıldığına göre O'nun kastettiği icmâ'', müçtehitlerin görüşlerinin tabîî sonucu olan ortak hususta (emr-i müşterekte) icmâ'dır.

Karâfî (684/1285) Tenkîhu'l-Füsûl isimli eserine yazdığı şerhte Zenâtî'nin ileri sürdüğü şartlar ile başkalarının bu konudaki sözlerini nakletmekle yetinmiş, kendi görüşünü açıklamamıştır. Fakat İsnevî, Beydâvî'nin Minhâc'ının şerhinde, Karâfî'nin Mahsûl şerhinde şöyle dediğini naklediyor: "Bir başkasının mezhebini taklit etmenin câiz olduğunu söylediğimiz yerin şartı, mezhebini terkettiği imam ile mezhebini aldığı imamın, bâtil olduğunda ittifak ettikleri bir hadisede bu taklidin yapılmamış olmasıdır. Meselâ, şehvetsiz olarak kadına dokunmakla abdestin bozulmayacağı hükmünde İmam Mâlik'i taklit eden bir kimsenin, bedenini ovması ve başının tümünü meshetmesi gerekir; aksi halde her iki imama göre de namazı sahih olmaz.

Karâfî'ye göre üzerinde durulan hadise; şer'î tahâret gibi yalnız bir meseleye mi aittir, yoksa yaptığı telfik, meselâ namazın şartlarından birini değil, daha fazlasını içine alan bir kimseyi de kapsar mı? hususunu anlamak mümkün olmamıştır.²⁴⁵

İbn Hacer Heytemî, Tuhfetü'l-Muhtac adlı eserinde şu cümlelere yer verir: "Âmidî ile İbn Hâcib, bir kimse bir meselede belirli bir imamın içtihadı ile amel ederse artık aynı meselede başka bir imamın içtihadıyla amel etmesi ittifakla câiz değildir."²⁴⁶ diyorlar. Bu sözü, ikinci içtihat ile amel edildiği takdirde, birinci içtihat hükmünün mesele üzerinde etkisi ile iki imamdan her birinin câiz görmediği bir terkinin meydana gelmesi haline hamletmek gerekiyor; bir namazda başın bir kısmını mesih hususunda İmam Şâfî'yi, köpeğin temizliği hususunda da Mâlik'i taklit etmek gibi.²⁴⁷ Heytemî şöyle devam ediyor: "Taklidin sahih olmasının şartlarından biri de imamların her birinin kabul etmediği (sahih görmediği) mürekkep bir hakikat meydana gelecek şekilde çeşitli içtihatların telfik edilmemesidir. Verdiği örnekten

²⁴⁴ Karâfî, **Şerhu't-Tenkîh**, s. 386, (Senhûrî'nin adı geçen tebliğinden naklen).

²⁴⁵ Senhûrî, **a.g.m.**, s. 211. (Dört Risâle).

²⁴⁶ İbn Hâcib, **Münteha'l-vusûl**, s. 166.

²⁴⁷ Heytemî; **Tuhfetü'l-muhtâc**, I, 13. (Senhûrî'nin adı geçen tebliğinden naklen).

anlaşıldığına göre birleşik hakikat tabirinin, amel edilen şeyin aslı ile birlikte şartlarını da içine aldığını kastediyor.²⁴⁸

D) TELFİKİ KABUL EDENLERİN DELİLLERİ

Şart ve cüzleri bulunan bir amelin bütün bu şart ve cüzlerinde, belirli bir müçtehide tâbi olmanın gerekli bulunduğunu ifâde eden ne bir nas, ne icmâ' ve ne de sağlam bir kıyas vardır. Dinin bu delil ve kaynaklarının gerekli kılmadığı hiçbir şey farz veya vâcip olamaz. Ayrıca taklide layık hiçbir bilgin, telfikin memnû olduğunu söylememiştir.²⁴⁹

a- Verdikleri örneklerden anlaşıldığına göre, telfike aykırı olduğu farzedilen icmâ', fıkıh usûlünde bahis konusu olan icmâ' değildir. Maksatları: Bir mesele üzerinde ihtilâf edilmiş, ortaya belirli sayıda görüş çıkmışsa, daha fazlasının ileri sürülmemiş olmasının sükûti icmâ' mahiyetinde olup, bunlara uymayan bir başka görüşün bâtil olacağına delalet etmesidir. Daha önce de söylendiği üzere bu çeşit icmâ'ın delil oluşu kesin değildir. Ayrıca sahabe döneminden sonra, ihtilâflı bir mesele üzerindeki bütün görüşleri -bir kısmı kitaplara dahi geçmemiş bulunduğu, o devrelerde yaşayan müçtehitler çok olduğu için- tesbit etmek imkansızdır.

b- İster müstakil olsun, ister müntesip olsun bir müçtehit, içtihadıyla bir hükme varır ve bu hüküm de diğer müçtehitlerinkine muhâlif olursa üstadının re'yine değil, kendi içtihatına tâbî olur. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in, üstadlarına muhâlif içtihatları, diğer mezheb müçtehitlerinin muhalefetlerinden az değildir. Önemli olan üstad veya usûl birliği değil, farklı içtihat ve re'ydir. Aslında bütün müçtehitlere Şâri' (Allah ve Rasûlü) izin vermiştir. Bütün müçtehitlerin ana kaynağı Kitap ile Sünnettir. Yani bir mezhebin müçtehitleri arasında telfik câiz olunca genel olarak da câiz olması gerekir.

c- "Görüşleri birleştirilen iki veya daha fazla müçtehit, işlenen amelin bâtil olduğunda ittifak etmişlerdir" sözü tutarlı değildir. Çünkü her imam: "Bu amel, görüşüme muhalif olan noktada, bana göre bâtildir" der, fakat "diğer imama göre de

²⁴⁸ Senhûrî, **a.g.m.**, s. 211. (Dört Risâle).

²⁴⁹ İbnü'l-Hümâm, **Şerhu Fethi'l-kadîr**, V, 457.

bâtıldır” diyemez, ona göre bâtil olan amel yani ihtilâf edilen nokta başka imama göre sahihtir.²⁵⁰

d- İcmâ’ ehli müçtehitlerdir. "Telfik" meselesi yedinci asırda -müçtehitler döneminden sonra- ortaya atılmış ve mukallitler arasında tartışma konusu olmuştur. Durum böyle olunca, “Telfik, icmâ’-ı ümmet ile bâtildir.” demek, cür’etli ve isabetsiz bir ifâde olmaktadır.

e- İhtiyaç ve lüzum üzerine yapılan telfikte telâub (dini oyuncak haline getirmek) söz konusu değildir. Telâub'un gerçekleşmesi için bunun kasten yapılması gerekir.²⁵¹

Telfiki câiz görenler bunun amelden sonra olmamasını ve şu sebeplerden birine dayalı olmasını uygun görmüşlerdir:

- (1) Hükümün kalbi tatmin etmesi.
- (2) Hükümün selef tarafından çokça tatbik edilmiş bulunması.
- (3) Telfik yapılan hükümün daha ihtiyatlı olması
- (4) Bir hakkı veya ibadeti îfa hususunda telfike ihtiyaç duyulması.²⁵²

Şah Veliyullah Dehlevî şöyle demektedir: “Her iki (veya daha fazla) mezhep imamına göre de sahih olmayan bir amel şekli ortaya çıkacak şekilde telfik yapılmaz diyenler olmuştur. Bunu “Bir meselede, her iki imama göre de sahih olmayacak şekilde telfik yapılmaz” diye ifâde edenler de olmuştur. Bunun örneği: Sıra gözetmeden abdest almak, sonra da bir yerinden akan kan çıkmak ve bu durumda namaz kılmaktır.

İkinci ifâdeye göre, bu şekilde de olsa, telfik iki ayrı meselede yapılırsa câizdir. Meselâ elbisesini Şâfiî mezhebine göre temizlemek, namazını da Hanefî mezhebine göre kılmak gibi.

Bu görüşler de söz götürür. Çünkü, “Telfike göre yapılan amelin tamamı, ittifak edilen şeklin dışına çıkmayacak” denilmek isteniyorsa bu, iki meselede olunca da meydana gelir. Eğer yalnız o mesele ittifak hududundan çıkmamalıdır deniyorsa;

²⁵⁰ Muhammed b. Abdilazîm, **el-Kavlü's-sedîd Risâlesi**, s. 90. (Dört Risâle).

²⁵¹ Senhûrî, **a.g.m.**, (Dört Risâle), terc. H. Karaman, s. 217.

²⁵² H. Karaman, **a.g.e.**, s. 219 vd.

bunun için de yalnız, içtihadın câiz olduğu sahada meydana gelmiş bir kanaat ve mezhep olmasını şart koşturmak yeter.

Bazı âlimler de şöyle der: “Telfik yoluyla elde edilen bir hüküm, bununla hâkim bile hükmetse bozulması gereken bir hüküm cinsinden olmayacak.” Bu görüş yerindedir. Eğer telfikte, meşhur ve kabul gören dört mezhepten her biri taklit edilmişse bu problemden kurtulunmuş olunur. Çünkü bu mezheplerde kesin olarak naslara aykırı olduğu için geçersiz sayılacak bir hüküm yoktur.

“Kendi imamından başkasını taklit ettiği konuda vicdanı rahat ise” diyenler de olmuştur. Bu ancak “mezhepte müçtehit bir” bilginde düşünülebilir.²⁵³

Şah Veliyullah Dehlevî konuyu şu şekilde bağlıyor: “Ben de câiz olması için şu şartı tercih ediyorum: Hâkim bile hükmetmiş olsa bozulabilecek bir hükme varılmış olmasın. Bu, ister her biri ayrı iken sahih (fakat telfik halinde gayr-ı sahih) iki hükmün birleşmesiyle olsun, ister başka şekilde olsun. Hazır şahitler huzurunda veya ilân şartlarına uyulmadan yapılan nikah birinciye örnektir.

Şah Veliyullah Dehlevî "Aşağıdaki sebeplerden biri veya birkaçını şart koşturmak da tercihimize dahildir. " der: a) Delilin kuvvet ve durumu, b) İhtiyata daha uygun bulunması, c) Onsuz itaat ve ibadet mümkün olmayacak şekilde zaruri bir durumda bulunmak: Nitekim Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Size bir şeyi emrettiğimde onun, gücünüzün yettiği kadarını yapın.”²⁵⁴

İşte bunlar gibi dinde geçerli olan bazı sebeplerle telfike gidilir. Fakat sırf nefsin arzusuna ve dünya arzusuna uyularak gidilmez.”²⁵⁵

Reşid Rıza, bazı hukukçuların telfiki kabul etmemelerini şu hususlara bağlıyor: “Âlimlerin telfiki kabul etmemeleri, taklidi kabul etmediklerinden de olabilir; yani demek istiyorlar ki “Telfik sahih değildir, çünkü bu bir taklittir ve taklit bâtıldır.” Daha genel olanı kabul etmemek, onun içine giren özeli kabul etmemek demektir.

Bunu şu şekilde açıklamak mümkündür: Telfikin bâtil olduğu hükmünde icmâ’ bulunduğu iddiasını kabul etmek mümkün değildir. Ezher’de okunan,

²⁵³ Dehlevî, Şah Veliyullah, **İkdu'l-Cîd**, Kahire 1398, s. 37.

²⁵⁴ İbn Mâce, Mukaddime, 2.

²⁵⁵ Dehlevî, Şah Veliyullah, **a.g.e.**, s. 39.

Lekâni'nin Cevhera'sı üzerine Bâcurî'nin haşiyesi ve Emîr haşiyesi gibi en meşhur kitaplarda bu konuda farklı görüşlerin bulunduğunu görüyoruz; bu ise mezkur hükümde icmâ' olmadığını gösteriyor. Benim tuhafıma giden,²⁵⁶ kendi mezhebinin imamlarından hiçbirinin söylemediği bu sözü Dürr-i Muhtar sahibinin söylemesidir; bunu nasıl söyleyebilirler ki mezhepleri üç imamın içtihatlarından telfik edilmiştir.

Hanefîlerin telfiki kabul etmediklerinin doğru olmadığını İbnü'l-Hümâm'dan da anlıyoruz; bu zat Tahrîr adlı eserinde telfiki kabul etmeyen sonraki fakihlerden biri olduğunu söylüyor. Karâfî de şerhinde, Mâlikilerden birisidir diyor. Eğer Mâliki imamlardan biri telfiki kabul etmemiş olsaydı bunu herkesten çok Karâfî bilir ve naklederdi. İbnü'l-Hümâm'ın, sonrakilerden bir Mâliki demesi, Hanefîlerin bu görüşte olmadığını (telfiki kabul ettiklerini) ifâde etmektedir.

Telfik yani birkaç mezhep ve içtihadı cemetmek suretiyle verilmiş fetvâlar da oldukça çoktur: Bunların en meşhur olanlarından birisi; "Taşınabilir malın vâkıfın kendine vakfedilmesidir." Bu hüküm telfik ile verilmiştir. Çünkü İmam Ebû Yûsuf'a göre; "Kendisine yani vakfedene yalnız menkûl olmayan mal vakfedilebilir." İmam Muhammed'e göre ise; "Kendine vakıf câiz olmayıp ancak menkûl mal vakfedilebilir." Yukardaki hüküm işte bu iki içtihadın birer kısmı alınıp birleştirilerek ortaya konmuştur.

Bu meselenin telfik edilmiş olduğunu söyleyenlerden birisi de Tarasûsî'dir; "Münyetü'l-Müftî"²⁵⁷de mürekkep hükmün câiz olduğunun ifâde edildiğini söylemiştir. Hanefîlerden İbn Âbidin de Tenkihu'l-Hâmidîyye'de aynı şeyi söylemiştir. Yine aynı kitapta "Parayı vakfetmek Ebû Yûsuf ile Züfer'in içtihatlarından telfik edilmiştir." sözünü ve Tarasûsî'nin de bunun câiz olduğunu söylediğini Şelebî'den naklettikten sonra şöyle deniyor: Üstatlarımızın üstadı Ali et-Türkmanî'nin Mecmûa-i Kebîr'inde, Çelebî'den nakledilen yukarıdaki meseleyi zikrettikten sonra kendi el yazısıyla şunları yazdığını gördüm: "Şeyhu'l-İslâm Ebû's-Suûd Fetevâ'sında bunun câiz olduğunu söylemiştir; şu halde hüküm icra edilir ve fetvâ da buna göre verilir."²⁵⁸

²⁵⁶ M. Reşid Rıza, **İslâm'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri**, çev. A. H. Akseki, s. 132.

²⁵⁷ Münyetü'l-müftî'nin yazarı, Yûsuf b. Ahmed es-Sicistânî (638/1240). Bkz. Prof. Dr. Mehmet Şener, **Dürr'in Kaynakları**, s. 37. Bkz. **Keşfü'z-zünûn**, II, 1225.

²⁵⁸ M. Reşid Rıza, **a.g.e.**, s. 133.

Reşid Rıza sözlerine şöyle devam ediyor: “Telfikin bâtil olduğuna dair icmâ’ yok, ihtilâf vardır, onu kabul edenler de az değildir. Kemalüddin İbnü'l-Hümâm’ın Karâfî’den naklettiğini yukarıda gördünüz. Şimdi de Mâliki mezhebinden İbn Arafe’nin, Şerh-i Kebîr üzerine yazdığı haşiyede söylediklerine görelim: “Şebrahitî’de de telfikin câiz olmadığı söyleniyor; halbuki bizim gerek onun üstadından ve gerekse başkalarından naklen üstadımızdan işittiğimiz şey telfikin câiz olduğu, bu konuda genişlik bulunduğu.”²⁵⁹

Özellikle, “Telfikin bâtil olduğuna dair icmâ’ vardır.”²⁶⁰ sözü üzerine telfiki kabul edenler, icmâ’ üzerinde durmuşlardır. İcmâ’ın bulunduğu iddiası, çoğunlukla bir mesele üzerinde ihtilâfın ve çeşitli görüşlerin olduğunu bilmemekten ileri gelmektedir. Herhangi bir asırda bulunan müçtehitlerin görüş ve ihtilâflarının tümünü Allah’tan başka kim bilebilir!”²⁶¹

III. İSLÂM HUKUK EKOLLERİNİN TELFİKE BAKIŞI

A) HANEFÎ EKOLÜ

Bu mezhebin İmamı ile onun mezhepte müçtehit olan talebeleri ve tahrîc ehli olan âlimlerden hiçbiri bu konu üzerinde durmamıştır.²⁶² Onlardan ilk olarak bu konuda söz ettiği bilinen kişi, Kadı Necmuddin İbrahim b. Ali Tarasûsî (758/1357) dir. O'nun "Enfâ'u'l-Vesâil" adlı eserinde ifade ettiğine göre Hüsâmuddin er-Râvi’nin (681/1282) sefihlikten dolayı hacr altına alınmış bir kimsenin, vakfının sahih olduğuna hükmettiğine ve bu hükmü, bazı Hanbelî kadıların tatbik ettiklerine vâkıf olmuş. Daha başka nakillerden sonra Tarasûsî bu hükmün kendisine müşkil geldiğini, çünkü kazıyyenin Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf’un içtihatlarından mürekkep bulunduğunu ifade etmektedir. Daha sonra "Münyetu'l-Müftî"’de bunun gibi iki görüşten mürekkep bir başka vâkıa gördüğünü ve orada bunun câiz olduğunun açıklandığını söylüyor. Bundan sonra da “fâsıkların şهادetiyle gıyâben hükümden” ibaret olan Münye’deki hükmü naklederek, “Müşkilim zail oldu” diyor.²⁶³

²⁵⁹ M. Reşid Rıza, **a.g.e.**, s. 135.

²⁶⁰ İbn Âbidin, *Hâşiyetü Reddi'l-muhtâr*, I, 75.

²⁶¹ M. Reşid Rıza, **a.g.e.**, s. 136.

²⁶² Hafnâvi, M. İbrahim, **Tebsîru'n-nücebâ**, Kahire 1995, s. 276.

²⁶³ Senhûrî, **a.g.m.**, s. 219. (Dört Risâle).

Şeyhu'l-İslâm Ebû's-Suûd el-Îmâdî (983/1575), "Nakitlerin (Paranın) Vakfı" hakkındaki Risâlesinde, mukallit olan kadı'nın mülaffak (telfik yapılmış) mesele ile hükmünün sahih olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Bunu İbn Âbidin de Tenkîhu'l-Hâmidîyye'de, Fetevâ eş-Şelebî'den şu ifâde ile nakletmiştir: "Ebû's-Suud Fetevâ'sında bunun câiz olduğunu, böyle bir hükmün nâfiz olacağını söylemiştir. Tatbik edilen (uygulanan) de budur, tevfiğ Allah'tandır." "El-Bahru'r-râik" ve daha başka kitapların sahibi İbn Nuceym (970/1562); "Vakıf kıymetlerin gabn-i fâhişle satışına dair olan Risâlesi"nde telfiki câiz görerek, "İbnü'l-Hümâm Tahrîr adlı eserinde müteahhirîne nisbet edilen telfikin men'i, mezhepte muteber değildir." demiştir. Emîr Padişah Muhammed Emîn (972/1564), Tahrîr şerhinde telfikin câiz olduğu görüşünü benimsemiş ve bütün gücüyle müdâfaa etmiştir. Nablus Müftüsü Münib Efendi Haşimi 1307 tarihinde bitirdiği "Taklit Konusundaki Risâle"sinde telfikin cevazını başarıyla savunmuştur. Müellif kitabını büyük üstad Hanefî Abdurrahman Bahravî'ye sunmuş, O da bunun üzerine şu satırları yazmıştır: "Müellif doğru yoldan yürüyerek gerçeği açıklamıştır."²⁶⁴

Diğer taraftan Kâsım b. Kutlubuğa (879/1474) "Tashîhu'l-Kudûrî" isimli eserinin girişinde telfikin câiz olmadığı görüşünü ileri sürmüş, Şâfiî "Akfehsî'nin "Tevkîfu'l-hukkâm" adlı eserinden, "Telfik edilmiş hükmün bütün müslümanların icmâi ile bâtil olduğu" hükmünü nakletmiştir. Ömer b. Nuceym (1005/1596) "İcâbetu'l-Mesâil"de Tarasûsî'yi tenkit etmiş ve şöyle demiştir: "Mülaffak (telfik yapılmış) hükmün sahih olduğunu kabul etmiyoruz, Allâme Kasım, İmam Ebû'l-Abbâsî'den "Tenbîhu'l-Hukkâm" adlı eserde şu sözü nakletmiştir: "Şunu da hatırlatmak gerekir ki, mülaffak hüküm, müslümanların icmâi ile bâtildir." Ebû'l-İhlâs Hasan Şürünbülâlî (1069/1659) "Ikdu'l-ferîd" isimli bir risâle yazmış ve bu risâlede, mutâdî olmayan bir münakaşa tarzıyla Şâfiîlerin arkasına düşerek telfikin câiz olmadığını savunmuş, hatta mürekkep vâkıyanın var olmadığını söylemiştir. Nablûsî haklı olarak onun için "Bu manasız bir inat ve realiteyi inkârdır" demiştir. Hanefîlerden İbrahim Bîrî (1099/1688) de "Gâyetu't-tahkîk ve el-keşfu ve't-tevfîk" isimli risâlesinde telfikin câiz olmadığını ispata çalışmıştır. Aynı şekilde Haskefî, ed-Durru'l-Muhtâr'ın girişinde Akfehsî'den nakledilen sözü almış, İbn Âbidin de

²⁶⁴ Ezheriyye yazmaları, nu. 3015, Dâru'l-Kütüb Yazmaları, nu. 368 (usûl) (Senhûrî'nin tebliğinden naklen)

Reddu'l-Muhtâr'ın çeşitli yerlerinde, telfikin câiz olmadığı görüşü üzerinden yürümüştür. Bütün bu bilginler, Şâfiî Akfehî'nin; "Müslümanların icmâ ile telfikin bâtil olduğu" şeklindeki ifâdesine kapılmışlardır.²⁶⁵

Telfikin bâtil olduğuna dair yaygın bir görüş olmasına rağmen; Hanefî bilginler bu görüşün aksine birçok delille telfikin sahih olduğunu savunmuşlardır.²⁶⁶

B) MÂLİKÎ EKOLÜ

Yahya Zenâtî'den önce Mâlikîlerden birinin bu konuyu incelediği bilinmemektedir. Karâfi, O'nun ve başkalarının bu konudaki sözlerini nakletmiştir. İsnævî de Karâfi (684/1285) den, daha önce bahsedilen şartları nakletmiştir. Ebû İshak eş-Şâtîbî (790/1388) el-Muvâfakat adlı eserinde, mezheplerin ruhsatlarını araştırıp toplamak ve bunun sakıncalarından uzun boylu bahsetmiş Şâtîbî, bu arada şu sözleriyle de telfik meselesine temas etmiştir.²⁶⁷ Şâtîbî'nin sözleri bu hususta Zenâtî'nin sözleri gibidir. Mecmû'unun şerhinde el-Emiru'l-Kebîr, Şebrahitî (1106/1695) nin telfiki câiz görmediğini, halbuki kendisinin üstadlarından bunun câiz olduğunu işitmiş bulunduğunu söylemiş ve "Sahih olan bunun câiz olduğudur, bunda rahatlık vardır." demiştir. Düssûkî, Halil'in Muhtasar'ının Şerh-i Kebîr'i üzerine yazdığı hâşiyede, Emîr'in sözlerini naklettikten sonra şöyle demiştir: "Tek ibadette iki mezhebin cem' ve telfiki hakkında iki yol vardır, birisi kabul etmemek, diğeri cevaz yolu, tercih edilen bu ikincisidir."

Sonuç olarak müteahhir Mâlikîler arasında da konu ihtilâflıdır.²⁶⁸ Daha doğru ve tercihe şâyan olan görüşleri telfikin câiz olduğudur.²⁶⁹

C) ŞÂFİÎ EKOLÜ

İmam Şâfiî, müctehit talebesi ve bu mezhebin tercih ve tahrir ehliyeti bulunan, Kaffâl, Mâverdî, Şirâzî, Gazzâli, Rafîi, Nevevî ve Sübkî gibi fakihlerinin bu konu hakkında bir şey söyledikleri bilinmemektedir. İbn Emîri'l-Hacc, İzzüddin b. Abdüsselâm'ın (660/1262), "Telfik yapıldığı taktirde hükmün bozulması gereken bir durumun ortaya çıkmamasını" şart koşmakla yetindiğini nakletmiştir. Bundan

²⁶⁵ Senhûrî, **a.g.m.**, s. 220-221. (Dört Risâle); Hafnâvî, **Tebsîru'n-nücebâ**, s. 276.

²⁶⁶ Vehbe Zuhaylî, **el-Fıkhü'l-İslâmi ve edilletühü**, IX, 49.

²⁶⁷ Şâtîbî, **el-Muvâfakat**, IV, 148.

²⁶⁸ Senhûrî, **a.g.m.**, s. 221 -222. (Dört Risâle).

²⁶⁹ Vehbe Zuhaylî, **a.g.e.**, IX, 49.

maksat, meselenin içtihâdi olmasıdır. Demek oluyor ki, O da Zenâtî dışındaki Mâlikîler gibi, yalnız bunu şart koşturmuştur. Aynı müellif, Takıyyüddîn b. Dakîkî'l-îd'den (704/1304), telfikin bâtil olduğu konusunda icmâ'a yakın bir derecede yapılmamasını şart koşturduğunu nakletmiştir. Bu Zenâtî'nin şartıdır. Şa'rânî el-Mizân'da, Şâfiî İzzüddin b. Cemâa Makdisî'den (767/1366) şu görüşü nakletmektedir: "Telfik ile yapılan bir ibadetin sahih olabilmesi için, hüküm ve görüşleri alınan mezheplerin şartlarına riâyet etmek gereklidir." Şa'rânî bu nakilden sonra şunu ilave etmiştir: "Bu hüküm din namına ihtiyat içindir ve müslümanların ibadetlerinde eksiklik bulunmaması gayesine matuftur."²⁷⁰

Şihâbuddin Ahmed b. İmâdüddin Akfehî (808/1405): "Telfik müslümanların icmâ ile bâtildir" iddiasını ileri sürmüştür. Ahmed b. Hacer Heytemî (974/1566) bu konuyu "Tuhfetü'l-Muhtâc" ve "el-Fetâva's-Suğrâ" isimli eserlerinde ele almıştır. Çağdaşı olan Şâfiî Remlî onun görüşünü paylaşmaktadır. Yine muasırları olan İbn Ziyâd ile Bulkînî (805/1402) şart hususunda onlara uyuyor fakat mürekkep olay onlardan ayrılarak tek kazıye prensibi üzerinde durmaktadırlar. Ezher Rektörlüğü de yapmış bulunan Hafnâvî'nin de taklit mevzuunda bir risâlesi vardır.²⁷¹ Bu risâlede bir mezhepten diğerine geçmeyi dört şarta bağlamıştır. Bu şartlardan birisi şudur: Terk edilen mezhep ile kabul edilen mezhebin her ikisinin de kabul etmediği mürekkep bir vâkıanın meydana gelmemesi. Şâfiî mezhebine mensup birinin başının tümünü değil de bir kısmını meshettikten sonra üzerine köpek salyası bulaşınca bu abdestle namaz kılma hususunda İmam Mâlik'i taklit etmek istemesi gibi.²⁷² Bu durumda yaptığı ibadet sahih olmaz. Bu sözlerinden anlaşıldığına göre O, Bulkînî ve İbn Ziyâd'ın değil, İbn Hacer ve Remlî'nin yolundan yürümektedir. Hafnâvî daha sonra, Birmâvî'nin Ali Uchûrî'den naklettiği gibi "mulaffak mesele" ye gelince diyerek, "üç talâk ile boşanmış bir kadınla evlendirilen küçüğün vatî'dan sonra bu kadını boşaması halinde ilk kocasına, iddet beklemeden dönebilmesi" meselesini ele almakta ve konuyu şu sözlerle bağlamaktadır: "Birinci akit meselesi zamanımızda çok kimseyi ilgilendiren, Allah korkusundan uzak, dinini bir parça menfaat karşılığında satan kimselerin fetvâ verdiği bir mesele haline gelmiştir."

²⁷⁰ Şa'rânî, **Mîzan**, Mısır 1317, I, 14.

²⁷¹ Dâru'l-Kütüb yazmaları arasındadır. (Senhûrî'nin tebliğinden naklen), s. 223.

²⁷² Senhûrî, **a.g.m.**, s. 222-223. (Dört Risâle).

Öyle anlaşılıyor ki, Akfehsî (808/1405) 'den sonra gelenler bu konuda O'na muhalefet etmemişlerdir. Fakat yine Ezher Rektörlerinden Şâfiî Bâcûrî, "Cevheratu't-Tevhîd" üzerine yazdığı haşiyesinde şunları kaydetmektedir: "Bir mezhepten diğere geçmek câiz midir?" diyecek olursan şöyle derim: "Bu mevzuda üç görüş vardır: 1- Mutlak olarak câiz değildir. 2- Mutlak olarak câizdir. 3- Mehirsiz, velîsiz ve şahitsiz nikahta olduğu gibi icmâ'a muhâlif olacak tarzda mezhep hükümlerini bir araya getirmemek şartıyla câizdir. Çünkü bu şekilde kıyılan bir nikahı hiçbir mezhep geçerli görmez. Bu, aşağıdaki manzumede kaydedilen taklidin şartlarından birini teşkil etmektedir:

Ruhsatları araştırmamak, hiçbir mezhebin kabul etmediği bir vâkıa meydana getirmemek, taklit edilenin üstün olduğuna inanmak ve buna ihtiyaç duymak"²⁷³

D) HANBELÎ EKOLÜ

Tarasûsî'nin , "Hanbelî kadıların, telfik ile verilmiş hükümleri tatbik ettikleri" tarzındaki naklînden başka, Hanbelîlerin bu mevzudaki görüşlerine rastlanmamıştır.²⁷⁴ Belki de Senhûrî'nin dediği gibi²⁷⁵; bunun ifâde ettiği mana Hanbelîlerin telfik meselesini, üzerinde icmâ bulunmayan bir içtihâdi mesele telakki etmelerinden dolayıdır.

IV. SAKINCALI OLAN TELFİK VE KOLAYINA GELENİ ALMA

İslâm tarihinde hicrî VII. asırdan itibaren tartışılmaya başlanan bu mesele hakkında mutlak olarak olumsuz görüş belirtenlere karşı, bunun câiz olduğunu savunan pek çok bilgin vardır. Bununla birlikte genellikle muhakkık bilginler ve özellikle muâsır araştırmacılar bu konuda bazı kayıtlar konması ve bu kayıtlara riâyet edilmesi şartıyla telfikin câiz olacağını kabul ederler.²⁷⁶ Bu şartları şöyle özetlemek mümkündür:

- a) Telfike ihtiyaç duyulması,
- b) Daima kolay hükümleri alarak, dini hayatın keyfiliğe dönüştürülmemesi,
- c) Bu yolun kanuna karşı hile amacına alet edilmemesi,

²⁷³ Senhûrî, **a.g.m.**, s. 224. (Dört Risâle).

²⁷⁴ Vehbe Zuhaylî, **el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü**, IX, 50.

²⁷⁵ Senhûrî, **a.g.m.**, s. 224. (Dört Risâle).

²⁷⁶ Düssûki, Muhammed, **el-İctihad ve't-taklîd fi's-şeriatî'l-İslâmiyye**, Doha 1987, s. 232.

d) Helâl-haram meselelerinde ihtiyata riâyet edilmesi.

En geniş anlamıyla ele alınacak olursa telfik, değişik mezheplerin hükümlerinden yararlanmayı, dolayısıyla değişik mezheplerin kişiye kolay gelen hükümlerini seçmeyi de ifâde eder. Dar anlamıyla telfik (yani bir meselede birden fazla içtihadı birleştirip bu içtihat sahiplerinin hiçbirinin benimsemeyeceği mürekkep bir durum meydana getirme) dahi -bazı kayıtlarla- tecviz edilince, bunun (mürekkep bir durum meydana getirmeden değişik mezheplerden yararlanmanın) câiz görülmesi -belirtilen kayıtlara riâyet şartıyla- evleviyet gereği olur. Fakat bunda “b” şıkında belirtilen şarta riâyet etmeme ihtimali çok yüksektir. Çünkü değişik mezheplerin kolay hükümlerini alırken, kişiyi buna yönelten âmil “kolaycılık” düşüncesidir. İslâm dinindeki “kolaylaştırma” ilkesi, bu ilkenin amaçlarına uygun olarak kullanılırsa, ilke hedefine ulaşmış olur. Fakat bu ilke şahsî arzulara aracı olarak kullanılırsa, ilke hedefinden sapmış ve dini hayat keyfiliğe dönüştürülmüş olur. Mezhebe bağlılığın tarihî ve fikrî temellerini açıklarken belirtildiği üzere, burada üzerinde durulan konu, hukûkî ihtilâfları çözümleyecek hükümler (kanun ve kanunlaştırma) olmayıp, müslümanın dünya ve ahiret saadetini kazanmak üzere izleyeceği ve yaptırımı sadece uhrevî olan kurallar, kısaca dînî hayatın tanzimi meselesidir. Şu halde, kişi, bu konuda tutarlılık fikrine önem vermek, telfik için konan kayıtlara riâyetsizlik halinde, gerçekte kendisini aldatmış olacağının bilincinde olmak ve azîmeti yahut ruhsatı tercih konusunda (Şâtıbî'nin de belirttiği gibi) kendisinin fakihî gibi davranmak durumundadır.

İslâm Konferansı Teşkilatı'na bağlı "İslâm Fıkıh Akademisi" de 21-27 Haziran 1993 tarihleri arasında Bruney Dârusselâm'da yapılan VIII. dönem toplantısında aldığı 1 nolu tavsiye kararında, fıkıh mezheplerinin kolaylık sağlayan hükümlerini alıp uygularken başlıcalarına yukarıda değinilen ölçülere riâyet edilmesi gerektiğine dikkat çekmiş ve özellikle kişinin böyle bir yol izlerken kendisini vicdânen rahat hissetmesi gerektiğine işaret etmiştir.²⁷⁷

Farklı iki veya daha fazla meseleden birinde bir mezhebi, diğerinde diğer mezhebi ve üçüncüsünde başka bir mezhebi seçmek ve buna göre hüküm vermek, asla telfik değildir. Usûlcülerle, fakihlerden de hiçbir bilgin buna telfik dememiştir.

²⁷⁷ İSAM, **İlmihal I (İman ve İbadetler)**, s. 46-47.

İlk üç asırda bunu isteyen herkes yapmış ve buna kimse müdahale etmemiştir. Aksine bir nas da mevcut değildir ve zaten bilginlerin çoğunluğu da bunun câiz olduğunda hem fikirdir. Oysa telifin icmâ'a muhâlif olan birinci şekli bil-ittifak câiz değildir. İcmâ'a muhâlif düşmeyen diğer kısmı câizdir. Ancak şunu tekrar etmek gerekir ki; bir mezhepten diğerine intikal, birindeki bir meseleyi diğerine tercih ve telif yoluyla dinde en kolay olanı, nefis için hafif ve mülayim bulunanı seçip onunla amel etme işi; asla ve hiçbir zaman din ve mezhepleri oyuncak sayma ve küçümseme niyeti taşımamalı. Kişisel arzuları tatmin etmek, mümin kardeşini sömürerek ceplerini doldurmak veya şunu bunu memnun etmek için yapılmamalıdır. Konu asla hîle-i şer'iyye meselesine dönüştürülmemelidir.²⁷⁸

²⁷⁸ **Soruşturma (III)**, Fıkıh/İçtihat, M. Nazif Şahinoğlu'nun Tebliği, Ankara ,1988.

SONUÇ

Delilini bilmeksizin bir görüşü kabul etmek anlamına gelen taklit, İslâm Hukukçuları arasında tartışmalı bir konudur. Taklidin gerekli olduğu veya mutlak olarak haram olduğu iddialarına karşı, kişinin kabul ettiği görüşün delilini öğrenmek için çaba sarf etmesi, gücünün yetmediği durumlarda ise taklit etmesi gerekir.

Telfik, içtihat yönü ağır basan bir mesele olarak VII. asırdan itibaren usulcüler arasında tartışılan bir konudur. Telfik, içtihatta ve taklitte telfik olmak üzere ikiye ayrılır. İsmail Hakkı İzmirli, telfiki tek bir olayda ve iki olayda gerçekleşen olmak üzere iki bölümde ele almıştır. Seyyid Bey ise icmâ'a muhâlif olan ve olmayan telfik şeklinde şıklara ayırmıştır.

Müçtehitler döneminden sonra, uygulamada telfike başvurulmuş, ayrıca her mezhep müçtehitlerinin görüşleri arasında telfik genellikle câiz görülmüştür.

Telfikin asla câiz olmadığını ileri sürenlerin aşırı gittikleri görülmektedir. İyi niyetle yapılan, nasların lâfız ve ruhuna aykırı olmayan telfikin ise câiz olabileceğini öne süren bilginlerin görüşlerinin daha isabetli olabileceği kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

AHMED B. HANBEL (164/241),

___ **Müsnedü el-İmam Ahmed b. Hanbel**, I-L, thk. Şuayb el-Arnaut, Âdil Mürşid, Beyrut 1416/1995.

el-ÂMİDÎ, Ali b. Muhammed (631/1233),

___ **el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm**, I-IV, Beyrut 1985.

ÂSİM EFENDÎ, Mütercim (1755-1819)

___ **Kâmus Tercemesi**, I-IV, İstanbul 1305/1887.

ATAY, Hüseyin,

___ **Kur'ân'a Göre Araştırmalar**, Ankara 1995.

ATTÂR, Hasan,

___ **Hâşiyetü'l-Attâr ala Cem'il-cevâmi'**, I-II, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.

BAHRU'L-ULÛM, İzzüddin,

___ **et-Taklîd fî'ş-şerîati'l-İslâmiyye**, Beyrut 1985.

el-BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn (458/1066),

___ **Menâkıbu'ş-Şâfiî**, tahk.: Ahmed Saka, I-II, Mektebetü't-Turâbi'l-Arabî, Kahire 1971.

el-CÛRCÂNÎ, Ebu'l-Hasan Seyyid Şerîf (816/1413),

___ **et-Ta'rifât**, Dersââdet 1283.

DÖNDÜREN, Hamdi,

___ **Delilleriyle İslam Hukuku**, Konya 1977.

DÜSSÛKÎ, Muhammed,

___ **el-İçtihâd ve't-Taklîd fî'ş-şerîati'l-İslâmiyye**, Doha 1987.

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/888),

___ **es-Sünen**, I-V, Hımıs 1395/1971.

ELBÂNÎ, Muhammed Nâsuriddin,

___ **Silsiletü'l-ehâdîsi'd-daîfa ve'l-mevzûa**, I-IV, Riyad 1412/1992.

EMÎR PADÎŞAH, Muhammed Emin (972/1564),

___ **Teysîrû't-tahrîr**, I-IV, Mısır 1351.

EMÎR, Mustafa b. Abdullah,

___ **Mecmûatü'r-resâil**, yy. 1287.

ERDOĞAN, Mehmet,

___ **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1998, Rağbet yayınları.

FAZLUR RAHMAN,

___ **İslâmî Yenilenme (Makaleler III)**, çev. Adil Çiftçi, Ankara 2002,
Ankara Okulu Yay.

GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111),

___ **el-Mustesfâ min İlmi'l-usûl**, neşr. Dâru's-sadr, Bulak 1322.

___ **el-Menhûl min Ta'likâti'l-usûl**, Şam 1980.

GÜZELHİSÂRÎ, Mustafa b. Muhammed,

___ **Menâfiu'd-dekâik fî şer'i Mecâmii'l-Hakâik**, Matbaa-i Âmire,
İstanbul 1288.

HAFNÂVÎ, M. İbrahim,

___ **Tebsîru'n-nücebâ**, Kahire 1995.

HEYET,

___ **el-Mevsuatü'l-Fıkhiyye**, XXXIX, Vezâretü'l-Evkâf, Kuveyt 1988.

HEYET,

___ **el-Mu'cemü'l-Arabî el-Esâsî**, Tunus 1989.

HEYET,

___ **el-Mu'cemu'l-Vasît**, İstanbul 1990.

İBN ABİDİN, Muhammed Emin (1252/1836)

__ **Hâşiyetü Reddi'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebsâr**, I-VIII, Karaman yay., İstanbul 1984.

__ **Resâilü İbn Âbidin**, I-II, Beyrut ty.

İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah (463/1071),

__ **Câmiu Beyâni'l-İlim ve Fadlihî**, I-II, Dâru'l-İbni'l-Cevzî, Riyad 1994.

İBN DÜREYD, Ebû Bekr Muhammed el-Hazm el-Ezdî el-Basrî,

__ **Kitâbu Cemhereti'l-luğa**, I-IV, Beyrut 1987.

İBN EMÎR el-HACC (879/1477),

__ **Kitâbü't-takrîr ve't-tahbîr**, I-III, Beyrut 1996.

İBN FÂRİS, Ebu'l-Hüseyn Ahmed,

__ **Mekâyisü'l-luğa**, I-VI, Beyrut 1411.

İBN HÂCİB, Cemaleddin Ebû Amr Osman b. Ömer (646/1257)

__ **Muntehe'l-vusûl ve'l-emel**, Mısır 1326.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebu's-Saâdat el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî (606/1210),

__ **en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser**, I-V, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Kahire 1965.

İBNÜ'İ-HÜMÂM, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvâhid (861/1457),

__ **Şerhu Fethi'l-kadîr**, neşr.: Dârüssadr, Bulak 1316.

__ **et-Tahrîr fî usûl-i fıkıh**, Mısır 1351.

İBN KAYYİM el-CEVZİYYE, Ebû Abdullah Şemsuddin Muhammed (751/1350),

__ **İ'lâmu'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemîn**, I-IV, Beyrut 1973.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (275/888),

__ **es-Sünen**, I-II, yy. 1372-1373/1952-1953.

İBN MANZÛR, Ebu'l Fadl Cemâlüddin Muhammed (711/1311),

__ **Lisânü'l-Arab**, I-XVI, Beyrut 1375.

İSAM,

— **İlmihal**, Divantaş, İstanbul 1999.

el-İSNEVÎ, Cemaleddin Ebû Muhammed Abdurrahim (772/1370),

— **Nihâyetü's-sûl fi şerhi Minhâci'l-usûl**, I-IV, Kahire 1343.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı (1869-1946),

— **İlm-i Hilaf**, Dersâdet 1330.

KAL'ACÎ, Muhammed Revvâs ve KUNEYBÎ, H. Sadık,

— **Mu'cemü Lûgati'l-Fukahâ**, Dârü'n-Nefâis, Lübnan 1988.

KARÂFÎ, Şihabüddin Ebu'l Abbas es-Sanhâcî (684/1285)

— **el-Furûk**, tahk. M.Ravvas Kalacı, I-IV, Beyrut 1347.

KARAHİSÂRÎ, Mustafa b. Şemseddin,

— **Ahter-i kebîr**, Dersâdet 1310.KARAMAN, Hayreddin,

— **İslam Hukukunda İctihad**, İstanbul 1996, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, II.Baskı.

— **Dört Risale**, İstanbul 2000, İz yay.

— **Modern Problemler Karşısında İslam Hukuku**, İstanbul 1972, İrfan mat.

KÂTİP ÇELEBÎ (1067/1656),

— **Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn**, I-II, İstanbul 1360/1941.

LEKÂNÎ, Ebû İshak İbrahim b. İbrahim (1041/1631),

— **Hâşiyetü'l-Bâcûri ala Cevherati't-tevhîd**, Kahire 2002.

LEKNEVÎ, Nizameddin,

— **Fevâtihu'r-rahemût bi şerhi müsellemi's-sübût li-Muhibbillah el-Bihârî**, Beyrut 2002.

MAHMESÂNÎ, M. Subhi,

— **Felsefetü't-teşrî fi'l-İslâm**, Beyrut 1952.

- MEKKÎ, Muhammed b. Abdülazîm,
___ **el-Kavlu's-sedîd**, Mısır 1992.
- MESUD, Cübran,
___ **er-Râid**, I-II, Beyrut 1978.
- MUHAMMED REŞİD RIZA, el-Hüseynî, (1354/1935),
___ **Mezâhibin Telfiki ve İslâmın Bir Noktaya Cem'i**, (İslam'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri), çev.: A. Hamdi Akseki, Ankara 1974, sadeleştiren: H. Karaman, Diyanet İşleri Başkanlığı yay.
___ **el-Menâr** (Mecmuası), XXVIII, Mısır 1345.
- MÜNÂVÎ, Abdurraûf b. Muhammed (1031/1622),
___ **Feydu'l-kadîr şerh-u Câmiî's-sağîr**, I-VI, II. Baskı, Beyrut 1972.
- NABLÛSÎ, Abdülganî (1145/1732),
___ **Hulâsatu't-tahkîk fî beyâni hükmi't-taklit ve't-telfik**, "*Taklit ve Telfik Konusunda Bir İnceleme*" çev.: Ahmet Yaşar, D.E.Ü.İ.F.D., sayı. XI, İzmir 1998, s.201-223.
- SAFFÂRİNİ, Sâlim,
___ **et-Tahkîk fî butlâni't-telfik**, Riyad 1998.
- SEYYİD BEY, Mehmed (1343/1925),
___ **Usûl-i Fıkıh (Medhal)**, İstanbul 1333, Matbaa-i Âmire.
___ **Usûl-i Fıkıh Dersleri Mebâhisinden İrade, Kaza ve Kader**, İstanbul 1338.
- es-SUYÛTÎ, Ebu'l-Fazl Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505),
___ **Kitâbü'r-reddi alâ men ahlede ile'l-ardi ve cehile enne'l-İctihâde fî külli asrin ferada**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
___ **Buğyetü'l-vuât fî Tabakati'l-luğaviyye ve'n-nuhât**, I-II, Kahire 1964.
- eş-ŞÂFÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs (204/820),
___ **er-Risâle**, Mektebetü Dâru't-Turâs, Kahire 1979.
- ŞAH VELİYULLAH DEHLEVÎ, Ahmed b. Abdürrahim el-Fârukî (1176/1762),

- __ **Ikdu'l-Cîd fî ahkâmi'l-ictihâd ve't-taklîd**, Kahire 1398.
__ **el-İnsâf fî beyâni sebebi'l-ihtilaf**, Kahire 1398.

ŞAHİNOĞLU, M. Nazif,

- __ **Fıkıh/İçtihat**, Soruşturma III, Ankara 1988.

ŞA'RÂNÎ, Abdülvahhâb (973/1556)

- __ **el-Yevâkit ve'l-Cevâhir fî beyâni Akâidi'l-kebîr**, I-II, Matbaatü'l-Ezheriyye, yy. 1307.
__ **Mîzan**, I-II, Mısır 1317.

ŞÂTİBÎ, Ebû İshak İbrahim b. Musa b. Ahmed (790/1388),

- __ **el-Muvâfakât**, çev.Mehmet Erdoğan, I-IV, İstanbul 1999, İz yay.
__ **el-İ'tisâm**, I-II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2000.

ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1322/1904),

- __ **Kâmus-ı Türkî**, İstanbul 1998, Alfa yay.

ŞENER, Abdülkadir,

- __ **İslam Hukuku Dersleri**, I-II, İzmir 1992, Dokuz Eylül Üniversitesi yay. II.Baskı
__ **Makaleler**, Haz. İsmail Acar, İzmir 2001, D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı yay.

eş-ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali Muhammed (1250/1834),

- __ **İrşâdü'l-fuhûl**, Mısır 1937.
__ **el-Bedru't-tâlî bimehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'**, I-II, Beyrut 1834.
__ **el-Kavlü'l-müfid fî edilleti'l-ictihâdi ve't-taklîd**, Kuveyt 1980.

ŞEYH SENÛSÎ,

- __ **İçtihat ve Taklit Çerçevesinde Nassın Uygulanışı**, çev.: Abdülhadi Timurtaş, İstanbul 1995.

ŞÛRÛNBÛLÂLÎ, Ebu'l-İhlas Hasen (1069/1658),

- __ **el-Ikdu'l-ferîd fî ahkâmi't-Taklid**, terc.: Ömer Dumlu, Erzurum 1979.

- TARABLÛSÎ, Abdurrahman el-Hattab (954/1543),
__ **Mevâhibu'l-celîl lişerhi Muhtasari'l-Halîl**, I-VI, Libya ty.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa (279/892),
__ **es-Sünen**, I-V, Mısır 1382/1962.
- VANGOLÎ, Muhammed b. Mustafa Vânî (1000/1592),
__ **Sihahü'l-Cevherî terc.**, I-II, İstanbul 1217.
- VEHBE ZUHAYLÎ,
__ **el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû**, I-IX, neşr.: Dârülfıkr, Şam 1986,
- ez-ZÂVÎ, Tahir Ahmed,
__ **Tertibü'l-Kâmûsi'l-Muhît**, I-IV, Mısır 1971, II. Baskı.
- ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî (1203/1788)
__ **Tâcu'l-arûs**, I-X, Beyrut 1306.
- ZEMAŞERÎ, Ebu'l Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed (538/1143),
__ **Esâsü'l-Belâğa**, neşr.: Darü's-sadr, Beyrut 1965.
- ZEYDAN, Abdülkerim,
__ **el-Vecîz fî usûl-i fıkh**, Beyrut 1997.